

PORADNIK JĘZYKOWY

8

(797)

2022

INDEKS 369616
ISSN 0551-5343
NAKLAD 500 egz.

TOWARZYSTWO KULTURY JĘZYKA
DOM WYDAWNICZY ELIPSA
WARSZAWA

PORADNIK JĘZYKOWY

MIESIĘCZNIK ZAŁOŻONY W R. 1901
PRZEZ ROMANA ZAWILIŃSKIEGO
ORGAN TOWARZYSTWA KULTURY JĘZYKA

8

(797)

2022

Zarząd Główny
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
Wydział Polonistyki – Uniwersytet Warszawski
<http://www.tkj.uw.edu.pl>

TOWARZYSTWO KULTURY JĘZYKA
DOM WYDAWNICZY ELIPSA
WARSZAWA

KOLEGIUM REDAKCYJNE

dr hab. Wanda Decyk-Zięba (redaktor naczelny), dr hab. Jolanta Chojak,
dr hab. Monika Kresa (zastępca redaktora naczelnego),
dr Ewelina Kwapien, prof. dr hab. Radosław Pawelec, dr Marta Piasecka

RADA REDAKCYJNA

dr hab. Wanda Decyk-Zięba (przewodnicząca, Warszawa),
doc. dr Mirosław Dawlewicz (Wilno – Litwa),
prof. dr hab. Stanisław Dubisz (Warszawa),
prof. dr hab. Alla Kozhinowa (Mińsk – Białoruś),
prof. dr hab. Ałła Krawczuk (Lwów – Ukraina),
prof. dr hab. Andrzej Markowski (Warszawa),
prof. dr hab. Alicja Nagórko (Berlin – Niemcy),
prof. dr Marta Pančíková (Bratysława – Słowacja),
prof. dr hab. Józef Porayski-Pomsta (Warszawa),
prof. dr hab. Danuta Rytel-Schwarz (Lipsk – Niemcy),
prof. dr Olga Šapkina (Moskwa – Rosja),
prof. dr hab. Hélène Włodarczyk (Paryż – Francja)

Sekretarz Redakcji

dr Milena Wojtyńska-Nowotka

Redaktor naukowy zeszytu

dr Ewelina Kwapien

Redaktor językowy

Urszula Dubisz

Tłumacz

Monika Czarnecka

Korektor

Halina Maczunder

Adres redakcji

00-189 Warszawa, ul. Inflancka 15/198

<http://www.poradnikjezykowy.uw.edu.pl>; e-mail: poradnikjezykowy@uw.edu.pl

Dział Handlowy DW ELIPSA: tel. (48) 22 635 03 01, e-mail: sklep@elipsa.pl

Księgarnia internetowa: <http://www.elipsa.pl>

Czasopismo afiliowane przy Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego

Czasopismo jest rejestrowane na listach ERIH i ICI Journals Master List,
indeksowane – w bazach Scopus, CEEOL, Pol-index, Scholar Google, EBSCO

Zeszyt opublikowany w wersji pierwotnej

Edycja dofinansowana ze środków Fundacji Języka Polskiego

© Copyright by Towarzystwo Kultury Języka and Dom Wydawniczy ELIPSA,
Warszawa 2022

PL ISSN 0551-5343

Ark. wyd. 7,6. Ark. druk. 6,75. Papier offsetowy 80 g/m²

W ZESZYCIE

– Popularność prostego języka w Polsce rośnie. Ankiety przeprowadzane wśród uczestników szkoleń dotyczących prostego języka wskazują na duże zainteresowanie, ale też różne potrzeby odbiorców – od bardzo ogólnych po szczegółowe. Zarówno odpowiedzi ankietowanych, jak i wyniki badań naukowych świadczą o potrzebie kompleksowego podejścia do tekstu oraz stawiają odbiorcę w centrum prac nad prostym językiem.

– Ruch prostego języka jest obecny nie tylko w administracji publicznej, także w bankach, firmach usługowych i przedsiębiorstwach. Urzędy podejmują działania związane z wprowadzaniem idei prostego języka. Zauważyć można korzyści wynikające z jej wdrażania, ale także trudności.

– Badania przeprowadzone wśród odbiorców komunikatów banku pokazują, że użytkownicy polszczyzny cenią formuły grzecznościowe, uprzejmość oraz poprawność graficzną, a także zwracają uwagę na inkluzywność języka pod względem płci. Zajęcia prowadzone w środowisku akademickim Uniwersytetu Warszawskiego dotyczące upraszczania komunikacji bankowej potwierdziły przydatność wprowadzenia zagadnienia prostego języka do dydaktyki polonistycznej.

– Przekazy użytecznościowe, takie jak ogłoszenia o pracę, wymagają wprowadzenia zasad prostego języka. Zauważyć można ogłoszenia sformułowane dawnym nieprostym sposobem pisania tekstów, tradycyjnym prostym językiem oraz współczesnym prostym językiem. We właściwym budowaniu komunikatów mogą pomóc: struktura głęboka tekstu, semantyka i pragmatyka odbiorcy / odbiorczyni, strategia poznawczo-komunikacyjna zwana naturalnym porządkiem rzeczy.

– W ciągu ostatniego dziesięciolecia w wielu środowiskach podejmowane są różne działania, by do komunikacji w urzędzie, w banku, w przychodni wprowadzić standardy prostej polszczyzny. Tym inicjatywom towarzyszy refleksja naukowa.

– Wydana w roku 1854 gramatyka języka polskiego Andrzeja Sztochla miała – co autor zaznaczył w tytule – charakter *historyczno-krytyczny*. Autor przedstawia współczesne fakty językowe w perspektywie historycznej oraz dokonuje krytycznego rozbiór rozstrzygnięć swoich poprzedników.

Prosty język – prosta polszczyzna – deklaracja prostego języka – efektywna komunikacja – komunikacja urzędowa – język w urzędzie – komunikacja w banku – ogłoszenia o pracę – Jasnopis – Logios – empatia – nadawca–odbiorca – naturalny porządek rzeczy – dydaktyka uniwersytecka – gramatyki języka polskiego – Andrzej Sztochel.

Red.

SPIS TREŚCI

BIOGRAMY I WSPOMNIENIA

<i>Iwona Benenowska: Profesor Elżbieta Laskowska (1946–2022)</i>	7
--	---

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

<i>Ewa Kozioł-Chrzanowska, Anna Niepytalska-Osiecka, Justyna Zandberg-Malec, Maciej Ogrodniczuk: Prosty język jako gra zespołowa: refleksje trenera, językoznawcy, praktyka</i>	11
<i>Karolina Ruta-Korytowska: Nie taki urząd straszny, jak o nim mówią... Prosty język w Urzędzie Miasta Poznania – dobre praktyki</i>	22
<i>Magdalena Wanot-Mištura, Marta Chojnacka-Kuraś: Efektywna komunikacja i prosty język w praktyce bankowej jako przedmiot kształcenia polonistycznego</i>	39
<i>Paweł Nowak, Margaret Ohia-Nowak: Prosty język i naturalny porządek rzeczy w nowoczesnej rekrutacji (na przykładzie ogłoszeń o pracy)</i>	53
<i>Anna Skaryszewska: Ruch prostego języka w Polsce w latach 2012–2022</i>	64

GRAMATYKI JĘZYKA POLSKIEGO

<i>Aleksandra Żurek-Huszcz: Metoda historyczno-krytyczna w gramatyce Andrzeja Sztochła</i>	81
--	----

SPRAWOZDANIA, UWAGI, POLEMIKI

<i>Anetta Bogusława Strawińska: Jubileusz 40-lecia pracy naukowej Pani Profesor dr hab. Urszuli Sokólskiej, Białystok 28.02.2022 r. Sprawozdanie</i>	93
--	----

SŁOWA I SŁÓWKA

<i>S.D.: O dumie duma współczesna</i>	100
---	-----

CONTENTS

BIOGRAPHICAL NOTES AND REMINISCENCES

<i>Iwona Benenowska</i> : Professor Elżbieta Laskowska (1946–2022)	7
--	---

PAPERS AND DISSERTATIONS

<i>Ewa Kozioł-Chrzanowska, Anna Niepytalska-Osiecka, Justyna Zandberg-Malec, Maciej Ogrodniczuk</i> : Plain language as a team game: reflections of a trainer, linguist, practitioner	11
<i>Karolina Ruta-Korytowska</i> : Plain language in the City of Poznań: good practices	22
<i>Magdalena Wanot-Mištura, Marta Chojnacka-Kuraś</i> : Effective communication and plain language in the banking practice as a subject in the curriculum of Polish Studies	39
<i>Paweł Nowak, Margaret Ohia-Nowak</i> : Plain language and natural order of things in modern recruitment (on the example of job advertisements)	53
<i>Anna Skaryszewska</i> : The plain language movement in Poland in the period 2012–2022	64

POLISH GRAMMAR

<i>Aleksandra Żurek-Huszcz</i> : The historical and critical method in Andrzej Sztochel's grammar book	81
--	----

REPORTS, COMMENTS, POLEMICS

<i>Anetta Bogusława Strawińska</i> : The 40th anniversary of the scientific activity of Prof. Dr Hab. Urszula Sokółska, Białystok 28/02/2022. Report	93
--	----

WORDS AND EXPRESSIONS

<i>S.D.</i> : Contemporary deliberations on <i>duma</i> (<i>pride, deliberation</i>)	100
--	-----

PROFESOR ELŻBIETA LASKOWSKA (1946–2022)

Fot. archiwum prywatne

*Kiedy przyjmuje się śmierć w duchu wiary
i kiedy całe nasze życie jest nastawione na dawanie siebie [...] –
wówczas śmierć przeistacza się w spełnienie życia.*

(Thomas Merton)

W ostatniej drodze Pani Profesor – 5 maja 2022 roku – towarzyszyło wielu, którzy Ją szanowali, podziwiali i zachowali w pamięci Jej ogromną dobroć, wrodzony takt, bezpretensjonalność; którzy nieśli w sercach wdzięczność za okazaną pomoc, życzliwość, dobre słowo...

Była wspaniąłą koleżanką, cenionym pracownikiem naukowym, działaczką społeczną.

Przypomnijmy etapy rozwoju naukowego i zawodowego Elżbiety Laskowskiej.

W 1969 roku – magisterium (WSP w Gdańsku), z pracą pt. *Zdania z aby, ażeby, żeby, by, oby*, której promotorem był dr L. Wierzbowski.

W 1977 roku – doktorat (WSP w Krakowie) na podstawie dysertacji pt. *Badania statystyczne nad rozwojem systemu leksykalnego młodzieży w szkole średniej*, którą przygotowała pod opieką naukową (wtedy jeszcze) doc. dr hab. M. Zarębiny.

W roku 1993 – habilitacja (UG), którą uzyskała, wskazując jako główne osiągnięcie monografię pt. *Wartościowanie w języku potocznym* (Bydgoszcz 1992); recenzentami byli: prof. dr hab. J. Puzynina (UW), prof. UMCS dr hab. R. Tokarski, prof. WSP dr hab. A. Otfinowski.

Po 12 latach, w roku 2005, otrzymała tytuł profesora (monografia pt. *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz 2004); recenzentami byli: prof. dr hab. J. Puzynina (UW), prof. dr hab. J. Maćkiewicz (UG), prof. dr hab. I. Nowakowska-Kempna (UŚ).

W latach 1969–1978 pracowała w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej w Bydgoszczy. W 1978 roku została zatrudniona jako adiunkt w Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kaliszu, a od 1982 roku w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie, na Wydziale Zamiejscowym także w Kaliszu. W 1984 roku powróciła do rodzinnej Bydgoszczy i związała się zawodowo z Wyższą Szkołą Pedagogiczną (przemianowaną kolejno na Akademię Bydgoską im. Kazimierza Wielkiego, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego), na stanowisku adiunkta (lata 1984–1994), profesora WSP (Akademii Bydgoskiej, UKW – lata 1994–2007), od 1 VII 2007 roku – profesora zwyczajnego.

W tym czasie pełniła różnorodne funkcje, np. kierownika Zakładu Językoznawstwa Synchronicznego, dyrektora Instytutu Filologii Polskiej, kierownika Zakładu Komunikacji Językowej w Katedrze Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej. Pani Profesor angażowała się także w prace gremiów ogólnouczelnianych, będąc członkiem np. senackich Komisji ds. Nauki, Komisji Statutowo-Organizacyjnej, Uczelniańskiej Komisji Nagród lub przewodnicząc Komisji Wyborczej Akademii Bydgoskiej (po przekształceniu w uniwersytet – Komisji Wyborczej UKW), Komisji ds. Oceny i Rozwoju Kadry.

Lingwiści kojarzą Profesor Elżbietę Laskowską jako badaczkę zajmującą się przede wszystkim analizami języka wartości oraz komunikacji w obszarze polityki i mediów. Jej dorobek naukowy jest bardzo bogaty i obejmuje (chronologicznie), np.:

monografie (4) – *Rozważania o języku* (Kalisz 1985), *Charakterystyka słownictwa nauczycieli i kandydatów na nauczycieli klas początkowych* (Bydgoszcz 1989), *Wartościowanie w języku potocznym* (Bydgoszcz 1992), *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym* (Bydgoszcz 2004) oraz (współ)redakcje tomów (9), np. (z A. Dyszakiem i M. Świąćicką) *Fonetyczny i fonologiczny opis współczesnej polszczyzny. Skrypt dla studentów filologii polskiej* (Bydgoszcz 1997), red. *Skuteczność słowa w działaniach politycznych i społecznych. Materiały konferencyjne, Bydgoszcz 3–5 kwietnia 1997 r.* (Bydgoszcz 1999), (z M. Kucińskim) *Etyka w mediach w dobie globalizacji. Wyzwania i zagrożenia. Materiały konferencyjne. Bydgoszcz, 7 maja 2008 r.* (Bydgoszcz 2008), (z I. Benenowską i B. Morzyńską-Wrzosek) *Aksjologiczne aspekty komunikacji. Materiały z Forum Etyki Słowa* (Bydgoszcz 2019); artykuły (ok. 100), np. *Typy wartości w tekstach potocznych*. W: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 1, red. Z. Krążyńska i Z. Zagórski, Poznań 1996, s. 76–82; *Sytuacje komunikacyjne w dyskursach politycznych*. W: *Język trzeciego tysiąclecia II*, t. 1: *Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków 2002, s. 175–182; *Językowe wykładniki ideologii*. W: *Oblicza komunikacji 1. Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot i M. Zaśko-Zielińska, Kraków 2006, s. 53–61; *Agresja językowa jako problem moralny*. W: *Etyka*

słowa. *Wybór opracowań*, t. 1, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk i J. Puzynina, Lublin 2017, s. 245–251.

Warto także odnotować liczne recenzje wydawnicze w przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich (przygotowywanych na wielu uczelniach w Polsce)¹.

Elżbieta Laskowska podejmowała wiele twórczych i pożytecznych inicjatyw naukowych i społecznych. W 2008 roku powstało ogólnopolskie Stowarzyszenie Etyki Słowa z siedzibą w Bydgoszczy. Od początku sprawowała w nim funkcję prezesa, umożliwiając współpracę członków SES z innymi ważnymi gremiami, np. Obserwatorium Etyki Słowa oraz powstałym w 2016 roku Zespołem Etyki Słowa przy Radzie Języka Polskiego PAN w Warszawie (dziś Komisją Etyki Komunikacji przy PAU w Krakowie). Dzięki Jej kompetencjom i zaangażowaniu w lutym 2011 roku powstał (we współpracy z prof. Grażyną Sawicką) nowy kierunek studiów – dziennikarstwo i komunikacja społeczna, który do dziś cieszy się dużym zainteresowaniem studentów. Nawiązywała współpracę z przedstawicielami różnych ośrodków naukowych w kraju, m.in. z prof. dr hab. Grażyną Habrajską (UŁ) czy prof. dr. hab. Aleksym Awdiejewem (UJ). Pani Profesor uczestniczyła w popularyzowaniu wiedzy na różnych etapach edukacji, nie tylko uniwersyteckiej (odczyty, konkursy polonistyczne). W latach 1990–1994 była radną Rady Miejskiej Bydgoszczy, przewodniczyła Zespołowi ds. Nazewnictwa Miejskiego.

Jej pracy naukowej poświęconej problemom etyki słowa towarzyszyła zawsze żywa obecność w Kościele. Uczestniczyła w III Powojennym Synodzie Archidiecezji Gnieźnieńskiej. Była założycielką i aktywną działaczką Wincentyńskiego Duszpasterstwa Akademickiego *Stryzek*. Przez wiele lat chętnie dzieliła się wiedzą i świadectwem wiary, uczestnicząc w bydgoskich Tygodniach Kultury Chrześcijańskiej. Podczas debaty środowiska akademickiego pn. „Moje życie, moja droga, mój sens” w 2007 roku mówiła: *Świadectwo życia jest o wiele ważniejsze niż teoretyczne wywody* – i swoim postępowaniem dała tego najlepszy dowód.

W uznaniu osiągnięć naukowych, dydaktycznych i ważnych dla regionu otrzymała liczne nagrody i odznaczenia, m.in. kilka indywidualnych i zespołowych nagród UKW (za osiągnięcia naukowe i dydaktyczne), Medal Komisji Edukacji Narodowej, Srebrny Krzyż Zasługi, Medal Prezydenta Bydgoszczy (za wieloletni udział w Tygodniach Kultury Chrześcijańskiej) i ostatni – z 27 kwietnia 2022 roku – medal honorowy UKW *Casimirus Magnus*.

¹ Więcej o dorobku naukowym w tomie jubileuszowym dedykowanym Pani Profesor z okazji Jej 70. urodzin pt. *Komunikowanie wartości – wartość komunikowania*, pod red. I. Benenowskiej, A. Bączkowskiej, W. Czechowskiego, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2019, s. 11–22.

Pani Profesor była osobą skromną i choć z pewnością cieszyła się z oznak uznania, doceniała jednak przede wszystkim zwykłą ludzką życzliwość (i uczciwość).

Cześć Jej pamięci!

Iwona Benenowska
(Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz,
e-mail: ibene@ukw.edu.pl)
ORCID: 0000-0003-1163-2778

Ewa Koziół-Chrzanowska

(Instytut Języka Polskiego PAN,
e-mail: ewa.kozioł-chrzanowska@ijp.pan.pl)
ORCID: 0000-0001-6308-7156

Anna Niepytalska-Osiecka

(Instytut Języka Polskiego PAN,
e-mail: anna.niepytalska@ijp.pan.pl)
ORCID: 0000-0003-0172-1398

Justyna Zandberg-Malec

(Wardyński i Wspólnicy,
e-mail: justyna.zandberg@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-1636-6467

Maciej Ogrodniczuk

(Instytut Podstaw Informatyki PAN,
e-mail: maciej.ogrodniczuk@ipipan.waw.pl)
ORCID: 0000-0002-3467-9424

PROSTY JĘZYK JAKO GRA ZESPOŁOWA: REFLEKSJE TRENERA, JĘZYKOZNAWCY, PRAKTYKA

1. WPROWADZENIE

Popularność prostego języka w Polsce rośnie. Kolejne urzędy podpisują deklarację na rzecz prostego języka, banki chcą zmieniać swój język, by klienci rozumieli, co reprezentanci banków do nich mówią i piszą. Po prosty język sięgają firmy ubezpieczeniowe, przewoźnicy kolejowi i prawnicy. W tym nurcie kilka lat temu na polskim rynku pojawiły się dwie aplikacje do badania zrozumiałości polskich tekstów – jedną z nich był Jasnopis (Gruszczyński, Ogrodniczuk 2015), z którym związana jest większość składu autorskiego niniejszego artykułu. Na podstawie doświadczeń zespołu językoznawców zaczęliśmy prowadzić szkolenia z wykorzystaniem tej aplikacji. Po seriach kontaktów z praktykami upraszczania tekstów oraz użytkownikami naszej aplikacji zaczęliśmy się zastanawiać, co łączy naszych użytkowników, jakie klasy pro-

blemów najbardziej ich nurtują oraz jakie są ich konsekwencje dla zastosowania idei prostego języka w praktyce. W tym kontekście chcielibyśmy podzielić się refleksjami uczestników naszych szkoleń na temat potrzeb w zakresie prostego języka, a następnie zaproponować szerszą perspektywę rozumienia idei prostego języka oraz podejścia do tworzenia prostego tekstu.

Refleksję o oczekiwaniach uczestników szkoleń wobec prostego języka warto zestawzić ze stanem badań nad zjawiskami takimi jak świadomość językowa, norma językowa czy postawy wobec języka. Literatura z zakresu normatywistyki jest obfita i wciąż powstają nowe prace, prezentujące świeże spojrzenie na zagadnienie normy. Autorzy niektórych nowszych opracowań za główne kryterium określania normy przyjmują uzus, a więc niekoniecznie to, co dopuszczalne, poprawne, lecz raczej to, co częste i najbardziej rozpowszechnione (Zdunkiewicz-Jedynak, Liberek 2019: 87). Z kolei autorzy raportu o postawach Polaków wobec języka (Kłosińska i in. 2017) stawiają hipotezę, że każdy użytkownik polszczyzny nosi w sobie wyobrażenie dobrego i poprawnego języka. Podkreślają, że nie musi ono odpowiadać normie skodyfikowanej, wynika bowiem w dużej mierze z przyzwyczajień i wewnętrznego, indywidualnego poczucia estetyki (Kłosińska i in. 2017: 18). Autorzy raportu, zamiast posługiwać się terminem *norma*, zaproponowali robocze pojęcie dobrostanu językowego, czyli stanu dobrego samopoczucia, które wynika z obcowania z wypowiedziami językowymi akceptowanymi przez człowieka odczuwającego ów dobrostan. Z ich badań wynika, że według użytkowników polszczyzny język jest jedną z tych wartości, które powodują komfort lub dyskomfort człowieka. Badanie potwierdziło również hipotezę autorów, że wielu użytkowników języka wciąż ufa autorytetom. Dowodzi tego również praktyka szkoleniowa zespołu Jasnopis. Uczestnicy szkoleń i osoby korzystające z aplikacji mają często silną potrzebę normatywną, wyrażającą się w pytaniu: do jakiego stopnia w skali aplikacji powinniśmy dążyć, gdy upraszamy tekst? Od specjalisty językoznawcy oczekują odpowiedzi na to pytanie.

Ireneusz Bobrowski rozpatruje normę językową jako składnik kompetencji językowej i komunikacyjnej człowieka. Myśląc w ten sposób o normie, bierze pod uwagę pojęcie dyskursu, który rozumie jako zespół stylistycznych i treściowych konwencji tworzenia tekstów (Bobrowski 2018: 22). Opisując normę, posługuje się metaforą systemu sit. Wybór odpowiedniego sita do produkcji wypowiedzi jest związany w tym ujęciu z sytuacją komunikacyjną. Jeśli użytkownik języka uznaje pewną sytuację za mniej oficjalną, doбира sito o większych oczkach. Dzięki takiemu wyborowi do wypowiedzi mogą trafić elementy niepasujące do sytuacji oficjalnej (Bobrowski 2018: 23). Metafora dobierania sit odpowiednich do sytuacji komunikacyjnej wydaje się adekwatna także w prostym pisaniu w przestrzeni publicznej. Narzędzie informatyczne do badania stopnia zrozumiałości tekstu może wskazać użytkownikowi te miejsca, które wymagają uproszczenia. Aby piszący skutecznie dobrał odpowiednie sito – konwencję językową adekwatną do sytuacji i potrzeb odbiorcy,

potrzebna jest mu dodatkowa wiedza, świadomość językowa, niekiedy intuicja, a czasem – wsparcie eksperta.

2. ANKIETA WARSZTATOWA

W maju, czerwcu i lipcu 2022 r. przeprowadziliśmy krótkie badanie wśród uczestników naszych warsztatów. Byli to pracownicy różnych szczebli i działów merytorycznych dużej państwowej instytucji z branży finansowej. Co ważne, warsztaty miały w tej instytucji charakter otwarty – w tym sensie, że udział był dostępny dla wszystkich zainteresowanych i jednocześnie nie narzucano pracownikom udziału. Badanie przeprowadzaliśmy na początku dwudniowego szkolenia jako jego pierwszy punkt.

W badaniu wzięło udział 48 osób, które odpowiadały pisemnie na pytania „Czego oczekują Państwo po warsztatach z prostego języka? Czy są jakieś problemy, które możemy wspólnie rozwiązać?”. Spośród uzyskanych wyników wyeliminowaliśmy te, które dotyczą poprawności językowej (np. interpunkcji, składni, stosowania skrótowców). Pozostałe stworzyły zbiór 107 odpowiedzi (niektórzy badani udzielili więcej niż jednej odpowiedzi).

Większość respondentów sformułowała swoje potrzeby i oczekiwania w stosunku do szkolenia (101 odpowiedzi). Część z nich podzieliła się jednak także swoimi obawami (6 odpowiedzi). Na pierwszy plan w tej grupie zdecydowanie wysuwa się wątek dotyczący argumentacji na rzecz wprowadzania prostego języka. Można przypuszczać, że sami uczestnicy są do tego pomysłu przynajmniej w pewnym stopniu przekonani (jak wspomnieliśmy, szkolenie było przewidziane dla chętnych). Najwyraźniej jednak wiedzą lub domyślają się, że ich współpracownicy czy przełożeni zajmują odmienne stanowisko. Z tego powodu chcą nie tylko nabyć konkretną wiedzę i umiejętności, lecz także zdobyć argumentację, która pomoże przekonać innych do wprowadzanych zmian.

Pojawiły się także pojedyncze głosy odnoszące się do innych kwestii. Jeden wyrażał obawę o to, że proces upraszczania może być zbyt daleko posunięty: „Co robić, żeby upraszczając tekst, nie spowodować żeby nie był napisany «zbyt prostym» językiem” (pisownia oryginalna). Drugi natomiast dotyczył roli instytucji w dbałości o stan polszczyzny: „W jakim stopniu język korporacyjny może / powinien dbać o czystość języka polskiego?”.

Jak wspomnieliśmy, większość respondentów odpowiedziała jednak na zadane pytania, czyli sformułowała swoje potrzeby i oczekiwania. Można wyróżnić wśród nich kilka grup, m.in. potrzeby ogólne, szczegółowe (dotyczące różnych obszarów języka), dotyczące różnych typów tekstów i odbiorców – charakteryzujemy je w dalszej części tekstu. Wśród potrzeb ogólnych (15 odpowiedzi) można wskazać takie jak: „jak upraszczać teksty”, „poznanie zasad prostego języka”, „uporządkowanie

wiedzy o prostym języku”, „przydatne wskazówki do używania prostego języka”, „jak zmieniać trudne formy na proste”. Potrzeby szczegółowe (17 odpowiedzi) dotyczą przede wszystkim (w porównywalnej liczbie) składni i leksyki; jedna odpowiedź jest związana z kompozycją tekstu. W zakresie składni respondenci oczekują przede wszystkim umiejętności budowania krótkich, nieskomplikowanych zdań („jak skrócić zdania”, „unikanie zdań nadmiernie rozbudowanych”). Potrzeby leksykalne są bardziej zróżnicowane. Pojawiają się pytania otwarte dotyczące słownictwa („poznać nowe zwroty, których mógłbym używać w codziennej komunikacji”) oraz zapytania o konkretne sformułowania, takie jak: *w zakresie, w dniu dzisiejszym*. Ponadto respondenci chcieliby umieć oceniać słownictwo („jak sprawdzić, które słowo jest lepsze – prostsze”), pytają o synonimy i zapożyczenia.

Potrzeby uczestników koncentrują się na różnych typach tekstów, ich zakresach tematycznych oraz rozmaitych typach odbiorców. Takich odpowiedzi było w sumie 39. Uczestnicy widzą potrzebę upraszczania tekstów zarówno w komunikacji wewnętrznej, jak i zewnętrznej („teksty na zewnątrz”, „komunikaty do klientów”, „wiadomości do odbiorców wewnętrznych i zewnętrznych”). Często doprecyzowują informacje o odbiorcach swoich tekstów; pytają o upraszczanie tekstów dla niespecjalistów, kadry zarządzającej, osób na wyższych stanowiskach w samorządach itp. Wskazują również konkretne typy tekstów: korespondencję, stronę internetową, opisy procedur i produktów, teksty w mediach społecznościowych, prezentacje, raporty, materiały marketingowe. Kilka osób zwraca uwagę na potrzebę uproszczenia komunikacji ustnej. Ważne miejsce w zebranych odpowiedziach zajmują kwestie prawne oraz inne tematy specjalistyczne, np. podatki i płace oraz regulacje wewnętrzne. Wyraźnie widać, że dla wielu respondentów dużym wyzwaniem jest upraszczanie tekstów najbardziej formalnych i osadzonych w specjalistycznej tematyce, zwłaszcza prawie („W jaki sposób odpowiadać na zapytania dotyczące interpretacji ustawy?”, „Przygotowanie tekstów prawnych bardziej jasnych (prostych), przejrzystych”, „Uproszczenie wewnętrznych aktów prawnych i instrukcji bez szkody dla ich merytorycznej treści”).

Pozostałe oczekiwania uczestników szkoleń to precyzja, zrozumiałość, zwięzłość i atrakcyjność tekstu (w kolejności od najliczniejszych do najmniej licznych wskazań). Respondenci chcieliby przede wszystkim, żeby ich teksty rozumiała jak największa grupa odbiorców („aby wszyscy mogli zrozumieć dany tekst”, „być zrozumianym przez jak największą grupę ludzi”) oraz żeby było to rozumienie właściwe („żeby zawsze był dobrze zrozumiany”). Uczestnicy szkoleń chcą dowiedzieć się, jak upraszczać teksty, nie tracąc na precyzyjności. Interesuje ich „złoty środek” w upraszczaniu („uprościć, ale nie zabrać sensu merytorycznego, sensu wypowiedzi”). Kilka pytań dotyczyło cytowań. Respondenci mają wątpliwości, jak godzić prosty język z językiem aktów prawnych: „Czy cytować zapisy ustawy?”, „Co w przypadku aktów prawnych, czy lepiej nic nie zmieniać?”, „Jak sprawić, by pojęcia, cytaty ustawy były

dostępne w odbiorze, ale nie powodowały ryzyka błędnej interpretacji”. Ponadto respondenci chcą wypowiadać się zwięźle („zwięzła komunikacja z maksimum treści”) oraz atrakcyjnie („uproszczenie, ale i uatrakcyjnienie komunikacji”, „więcej klików”).

Czy tak różnorodne kwestie pozwalają na wysnucie ogólniejszych wniosków na temat postrzegania prostego języka? Wydaje się, że przede wszystkim na pierwszy plan wysuwa się utylitaryzm. Uczestnicy warsztatów są nastawieni na osiągnięcie konkretnych celów. Teksty mają być precyzyjne, zrozumiałe, zwięzłe i atrakcyjne. Ponadto pracownicy przekonani do idei prostego języka poszukują argumentów, które pozwolą im przekonać do tego pomysłu współpracowników i przełożonych. Świadomość tego, na czym polega prosty język, jest bardzo zróżnicowana. Widać to w zestawieniu oczekiwań bardzo ogólnych („chcę poznać zasady prostego języka”, które odczytujemy jako deklarację „podoba mi się prosty język, ale niewiele o nim wiem”) i szczegółowych („chcę umieć wybrać prostszy synonim”, „chcę wiedzieć, czy zapożyczenia są wskazane”, „chcę uprościć zdania”, w których dopatrujemy się chęci zgłębienia konkretnych zagadnień odczytywanych jako składowa prostego języka).

Charakterystyczne są też poszukiwania dobrego rozwiązania, złotego środka pomiędzy stosowanym dotąd stylem a prostym językiem. Widoczne są obawy przed nadmiernym uproszczeniem, trywializacją, utratą precyzyjności, a nawet – porzuceniem roli instytucji jako „strażnika” polszczyzny (wspomniana dbałość o „czystość języka polskiego”).

Rysuje się też wśród uczestników pewna świadomość dotycząca odbiorców ich tekstów, o czym świadczą pytania o konkretne grupy, takie jak: kadra zarządzająca, klienci (osoby fizyczne), pracownicy samorządowi. Nie jest to refleksja pogłębiona, nie padają choćby pytania o różnicowanie tekstów dla tych grup. Wydaje się, że uczestnicy pytają przede wszystkim o ten typ odbiorcy, który dominuje w ich codziennej praktyce zawodowej lub który – z jakichś powodów – dostarcza im największych wyzwań.

Z naszych doświadczeń z innymi klientami wynika także, że użytkownicy często wiążą rozumienie prostego języka z wynikami aplikacji – chcieliby wiedzieć, jaki jej wynik będzie dla ich konkretnego tekstu oznaczał dobry rezultat, czyli właściwie uproszczony tekst. Chcą także dostać odpowiedź na pytanie, jaki wynik w skali oznacza, że komunikat uprościli niewystarczająco. Dają zatem wyraźne sygnały, że do interpretacji pewnych faktów, które mogą zgromadzić na podstawie wyników z narzędzia, potrzebują dodatkowo wiedzy ekspertów – językoznawców. Samo narzędzie nie zastąpi bowiem intuicji i wyczucia, co jest adekwatne w danej sytuacji komunikacyjnej i w stosunku do odbiorcy, do którego piszący się zwraca. Jednocześnie, w aspekcie normatywnym, użytkownicy potrzebują i oczekują obiektywnej odpowiedzi na pytanie, kiedy ich tekst jest dostatecznie prosty. To kolejny ciekawy wniosek – powiązanie rozumienia pojęcia prostego języka z wyłącznie lingwistycznymi elementami tekstu. Kwestia pojawiła się również do pewnego stopnia w ankietach.

Uczestnicy warsztatów wskazywali, że chcą poznać techniki osiągania konkretnych cech językowych (głównie składniowych i leksykalnych), które już przed szkoleniem były im znane jako charakterystyczne dla prostego języka.

W stronę kompleksowego podejścia do tekstu

Jak pokazują wnioski z analizy ankiet szkoleniowych, wzrostowi popularności prostego języka towarzyszy upowszechnianie się pewnych mitów. Wiele osób postrzega ten sposób komunikacji jako zbiór prostych reguł gramatyczno-stylistycznych (krótkie zdania, znane słowa, strona czynna, czasowniki w drugiej osobie liczby pojedynczej lub mnogiej), które wystarczy sobie przyswoić i stosować mechanicznie, żeby osiągnąć sukces komunikacyjny czy wręcz biznesowy. Prowadzi to czasem do sztucznego nasycania tekstów „właściwymi” formami gramatycznymi, przez co teksty wyglądają jak pisane z myślą o wysokiej pozycji w wyszukiwarkach internetowych – pękające od słów kluczowych (tu raczej: od czasowników w drugiej osobie), ale pozbawione treści.

Tymczasem prosty język – podobnie jak dobry dizajn – wymaga rozpoznania potrzeb i oczekiwań odbiorcy. Zgodnie z definicją przyjętą przez Międzynarodową Federację Prostego Języka (*International Plain Language Federation*) „komunikat jest w prostym języku, jeśli słowa, struktura i układ graficzny są tak jasne, że odbiorca, dla którego ten komunikat jest przeznaczony, może łatwo znaleźć potrzebną informację, zrozumieć ją i zrobić z niej użytek” (*A communication is in plain language if its wording, structure, and design are so clear that the intended readers can easily find what they need, understand what they find, and use that information*). W centrum uwagi jest więc odbiorca, który potrzebuje jakiejś informacji (żeby podjąć decyzję, wybrać korzystną ofertę, wydać sprawiedliwy wyrok, sprawdzić warunki przyjęcia na studia, zorientować się, czy przysługuje mu zniżka). Taki odbiorca powinien móc łatwo odnaleźć w tekście to, czego faktycznie potrzebuje (i co często jest czymś innym niż to, co chciałby przekazać nadawca). Dlatego należy zadbać o dobór treści, słów, składnię, kompozycję oraz wygląd tekstu (co może oznaczać dodanie do tekstu tabel czy infografik).

Przytoczona definicja prostego języka zakłada więc kompleksowe podejście do tekstu. Należy wyjść od tego, czego faktycznie potrzebuje odbiorca („Ile to potrwa?”, „Czy są ukryte koszty?”, „Co mi grozi?”, „Czy będzie bolało?”) i odpowiedzieć na te potrzeby tak prosto, jak się da (ale nie spłycając ani nie trywializując problemu). Nie należy też przedstawiać wyłącznie swojej perspektywy („Jesteśmy firmą z wieloletnim doświadczeniem. Zaufało nam szerokie grono klientów polskich i zagranicznych”) ani dbać wyłącznie o swoje interesy („Nie odpowiadamy za szkody powstałe na naszym placu zabaw”). Tak skonstruowane teksty – nawet jeśli nie zawierają imiesłówów, rzeczowników odsłownych czy zdań wielokrotnie złożonych – trudno uznać za napisane zgodnie z regułami prostego języka.

Zacytowana definicja oznacza też, że przy tworzeniu (i ocenie) tekstu bierzemy pod uwagę odbiorcę o określonych cechach – tego, dla którego dany tekst jest przeznaczony. Są oczywiście teksty przeznaczone dla szerokiego kręgu odbiorców – i wtedy bierzemy pod uwagę „przeciętnego Polaka”, kierując się danymi statystycznymi dotyczącymi wykształcenia i rozumienia czytanego tekstu. Czasem jednak kierujemy tekst do specjalistów (lekarzy, prawników) – i wtedy skupiamy się na tym, żeby nieprzemysłana kompozycja lub zagniatwana składnia nie utrudniały odbioru skomplikowanych treści. Tekst skierowany do specjalistów może zawierać fachową terminologię, nieco dłuższe zdania, imiesłowy i rzeczowniki odsłowne (o ile jest to uzasadnione), a mimo to być w zgodzie z definicją prostego języka, jeśli docelowy odbiorca jest w stanie łatwo znaleźć niezbędne treści i działać na ich podstawie. Prosty język w wydaniu specjalistycznym (a tak naprawdę: w każdym wydaniu) opiera się na założeniu, że za zrozumiałość tekstu jest odpowiedzialny nadawca, nie odbiorca, i to nadawca powinien wykonać pracę intelektualną, by zmniejszyć obciążenie poznawcze po stronie odbiorcy.

Wbrew obawom naszych ankietowanych specjaliści życzliwie podchodzą do sformułowanych w ten sposób treści. Potwierdzeniem niech będą badania przeprowadzone w 1987 roku w Michigan w grupie kilkuset sędziów i adwokatów. W badaniu – które przedstawiono ankietowanym jako „badanie trendów językowych u przedstawicieli zawodów prawniczych” – poproszono prawników o wskazanie preferowanej wersji sześciu akapitów. Były one sformułowane albo zgodnie z zasadami prostego języka, albo w sposób typowy dla angielskiego języka prawniczego (rzeczowniki odsłowne, strona bierna, długie zdania, wtrącenia, dublety językowe, archaiczne słowa, słowa długie i rzadkie). W teście A/B 80% adwokatów i 85% sędziów wybrało fragmenty sformułowane prostym językiem. Badania powtórzono kilkakrotnie z tym samym rezultatem: preferencja dla tekstów sformułowanych prostym językiem była na poziomie co najmniej 80% (Kimble 2011: 3–13).

Za stosowaniem prostego języka w tekstach fachowych przemawia też rosnąca specjalizacja. Specjaliści od prawa rodzinnego miewają kłopot ze zrozumieniem artykułów poświęconych podatkom. Biochemicy mogą z trudem się przedzierać przez artykuł o mikrobiologii. Dlatego niektórzy wydawcy publikacji i czasopism naukowych zaczęli wymagać dodatkowych abstraktów pisanych prostym językiem, wskazując, że wpływają one na cytowania, zwiększają zainteresowanie dziennikarzy i są z korzyścią dla nauki jako takiej, zwiększając jej interdyscyplinarność¹.

Mając to na uwadze, również specjaliści od prostego języka powinni uwzględnić dorobek innych niż językoznawstwo dziedzin wiedzy, takich jak neurobiologia czy kognitywistyka. Jak pisze David Rock, nasz mózg potrzebuje upraszczania i pakietowania informacji. Jesteśmy w stanie przechować w umyśle bardzo ograniczoną

¹ <https://www.transperfect.com/blog/plain-language-abstracts-benefit-your-research>

liczbę elementów (prawdopodobnie trzy – cztery). Im bardziej są skomplikowane i nowe, tym mniej (nawet tylko jeden). Aby w ogóle móc rozważać skomplikowane idee, należy łączyć je w pakiety (takie jak „fotosynteza” czy „demokracja”) i redukować do najważniejszych elementów („rośliny wykorzystują energię ze słońca, by wytwarzać pożywienie”, „wszyscy obywatele mają wpływ na decyzje polityczne w swoim kraju”). Badania pokazały też, że jeśli daje się ludziom do rozwiązania jakiś problem, radzą sobie z nim zdecydowanie szybciej, gdy problem ten wyjaśnia się im jako formę interakcji między ludźmi aniżeli w kategoriach odciętych pojęć (Rock 2014: 29). Dobrze współgra to z zaleceniem Stevena Pinkera, żeby pisać tak, aby czytelnik mógł zobaczyć obraz i poczuć ruch, i ze wskazówką Daniela Kahnemana, że aby napisać przekonujący komunikat, należy zrobić wszystko, żeby ograniczyć wysiłek poznawczy po stronie odbiorcy, zaczynając od uzyskania maksymalnej czytelności (rozumianej jako wygląd tekstu). Ale nie chodzi tylko o kwestie wizualne. „Jeśli chcesz być uważany za osobę wiarygodną i inteligentną, nie używaj skomplikowanego języka tam, gdzie wystarczy prosty”, pisze Kahneman, powołując się na wyniki badań (Kahneman 2012: 87).

3. PROSTY JĘZYK JAKO POSTAWA

Prosty język można też traktować jako specyficzną postawę wobec tekstu – krytyczną, nieufną i kwestionującą „prawdy objawione” (również te związane z regułami prostego języka). Redaktor realizujący zasadę prostego języka wszędzie tropi przejawy kłótwy wiedzy (rozumianej jako nieuzasadnione przekonanie autora, że czytelnik wie to samo co on). Jest też maksymalnie nastawiony na odbiorcę. Jest gotów z jednej strony zmieniać tekst w odpowiedzi na wyniki badań, z drugiej zaś bronić go przed zakusami decydentów, których intencje nie zawsze są czyste. Prosty język jest bowiem bardzo przekonujący i może być używany w celach manipulacyjnych.

Tak rozumiane podejście do tekstu jest blisko związane z myśleniem projektowym. Prosty język jest grą zespołową – wymaga współpracy ekspertów i praktyków z danej dziedziny, odbiorców tekstu i językoznawców / redaktorów. Oczywiście dobrze jest, jeśli członkowie zespołu rozumieją nawzajem swoją perspektywę – eksperci wiedzą, że tekst powinien być zrozumiały, językoznawcy nie zwalczają terminologii w imię „prostojęzycznego puryzmu”, a odbiorcy liczą się z tym, że materia, z którą mają do czynienia, jest skomplikowana i może wymagać pewnego wysiłku umysłowego – ale ani odrobinę większego, niż to absolutnie konieczne.

4. NORMA ISO

Kompleksowe podejście do tekstu przewiduje też norma ISO 24495-1 „Plain language – Part 1: Governing principles and guidelines”², która powstała na bazie przytoczonej definicji sformułowanej przez Międzynarodową Federację Prostego Języka. Norma została opracowana przez grupę roboczą wchodzącą w skład Komitetu Technicznego 37 ISO. Grupę roboczą tworzyło 50 ekspertów prostego języka (w tym jedna z autorek tego tekstu), reprezentujących 16 krajów. W chwili pisania tego tekstu norma czeka jeszcze na publikację przez ISO.

Norma jest niespecyficzna językowo, gdyż nie zawiera konkretnych wskazówek gramatycznych, tylko opisuje proces dochodzenia do tekstu w prostym języku. Zaleca, aby zacząć od zidentyfikowania odbiorców i ich celu, a także kontekstu, w którym dokument będzie czytany. Norma zawiera niemal uniwersalne zasady, wytyczne i techniki prostego języka, dzięki którym można realizować przystępną i skuteczną komunikację. Zaleca oczywiście znane słowa, krótkie zdania oraz jasne i zwięzłe akapity. Zachęca też do korzystania z niejęzykowych technik projektowania informacji (m.in. zasad *Gestalt* – bliskości, podobieństwa i ciągłości). Zgodnie z założeniami jej autorów norma znajdzie zastosowanie wszędzie tam, gdzie na podstawie informacji ludzie podejmują istotne decyzje i gdzie dzięki tym informacjom mogą realizować swoje prawa.

Norma zachęca do badania tekstu z jego odbiorcami, a nie z użyciem automatycznych narzędzi. „Prosty język gwarantuje, że czytelnicy mogą znaleźć to, czego potrzebują, zrozumieć to i zrobić z tego użytek. Tak więc prosty język koncentruje się na tym, jak skutecznie czytelnicy mogą korzystać z dokumentu, a nie na środkach mechanicznych, takich jak formuły czytelności” (*Plain language ensures readers can find what they need, understand it, and use it. Thus, plain language focuses on how successfully readers can use the document rather than on mechanical measures such as readability formulas*). Nie znaczy to oczywiście, że takie narzędzia nie są użyteczne podczas upraszczania. Ich stosowanie wymaga jednak czujności i troski o perspektywę odbiorcy. Nie zawsze tekst, który uzyskał lepszą ocenę w aplikacji, będzie faktycznie bardziej zrozumiały dla człowieka.

5. WNIOSKI

Spora część tego tekstu stanowi mały, lecz maksymalistyczny manifest prostego języka (żeby sparafrazować klasyczny tytuł Stanisława Barańczaka). Oczywiście nie zawsze da się podchodzić do pisania w ten sposób. Nieraz po prostu brak nam czasu

² <https://www.iso.org/standard/78907.html>

lub wystarczającej wiedzy o odbiorcy. Nie każdy też tekst wymaga długiego cyzelowania czy testowania z odbiorcą. Inaczej projektujemy zgodę na operację, inaczej piszemy pojedynczy mejl. Ale czasem nawet drobna zmiana w duchu prostego języka ułatwia życie odbiorcy i sprzyja osiągnięciu celu przez nadawcę.

Prosty język to tak naprawdę nic nowego. To ujęte na nowo zasady dobrej komunikacji, czy nawet dobrego porozumiewania się (zgodnie z rozróżnieniem Jerzego Bralczyka). To jedno z tych pól ludzkiej działalności, w których dobrze wykonana praca jest niewidoczna, ale niedoróbki rzucają się w oczy i uprzykrzają życie. Należy się więc cieszyć z rosnącej popularności prostego języka, nawet jeśli jego zasady bywają nie do końca dobrze rozumiane.

Bibliografia

- Bobrowski, I. 2018. *Norma jako składnik kompetencji językowej*. W: *Wybrane aspekty badań nad normą językową*, red. P. Zbróg. Kraków: Wydawnictwo „Libron”.
- Gruszczyński, W., Ogrodniczuk, M. red. 2015. *Jasnopis, czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych*. Warszawa: Wydawnictwo ASPRA-JR.
- Kahneman, D. 2011. *Pułapki myślenia. O myśleniu wolnym i szybkim*. Poznań: „Media Rodzina”.
- Kimble, J. 2011. *Strike Three for Legalese*. W: *Lifting the Fog of Legalese. Essays on Plain Language*. Durham: Carolina Academic Press.
- Kłosińska, K., Hącia, A., Mandes, S., Adamczyk, M., Kiełpińska, K. 2017. *Postawy wobec języka*. Raport z badań przeprowadzonych w ramach programu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Obserwatorium Kultury” 2016–2017. Warszawa. Online: <http://postawywobecjezyka.uw.edu.pl/2017/12/28/>
- Pinker, S. 2016. *Piękny styl. Przewodnik człowieka myślącego po sztuce pisania XXI wieku*. Sopot: Wydawnictwo „Smak Słowa”.
- Rock, D. 2017. *Twój mózg w działaniu*. Poznań: Dom Wydawniczy „Rebis”.
- Zdunkiewicz-Jedynak, D., Liberek, J. red. 2019. *Problemy polskiej normy językowej i kodyfikacji*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Plain language as a team game: reflections of a trainer, linguist, practitioner

Summary

This article juxtaposes the reflections on the expectations from plain language as declared by the participants of workshops delivered by the Jasnopis team with the status of linguistic research on phenomena such as linguistic awareness, linguistic norm, or attitudes towards language. These arguments serve the purpose of proposing a comprehensive approach to text, which positions the recipient in the centre of works on plain language, which allows for the output of other disciplines of knowledge and requires cooperation between experts and practitioners in a given field, text recipients, and linguists/editors. Such an approach is put forward also by the plain language ISO standard (due for publication), which encourages examination of a text together with its recipients and employment of non-linguistic information design techniques.

Keywords: plain language – ISO 24495-1 – comprehensive approach to text.

Trans. Monika Czarnecka

Karolina Ruta-Korytowska

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań,

e-mail: karolina.ruta@amu.edu.pl)

ORCID: 0000-0003-1534-532X

NIE TAKI URZĄD STRASZNY, JAK O NIM MÓWIĄ... PROSTY JĘZYK W URZĘDZIE MIASTA POZNANIA – DOBRE PRAKTYKI

1. WPROWADZENIE

Zagadnienie prostego języka, nazywanego również prostą polszczyzną, funkcjonuje w polskich badaniach lingwistycznych od ponad dekady. W 2010 r. ukazała się pierwsza publikacja o charakterze poradnikowym (Miodek i in. 2010), w której badacze analizują język dokumentów Funduszy Europejskich, pokazując jego skomplikowanie i wynikające z niego trudności w ich rozumieniu przez przeciętnego obywatela. W kolejnych latach nastąpił wzrost zainteresowania koncepcją *plain language* nie tylko wśród językoznawców, ale także – a może przede wszystkim – wśród urzędników, których ten model komunikacji w szczególności dotyczy. Prosty język bowiem to „sposób organizacji tekstu, który zapewnia przeciętnemu obywatelowi szybki dostęp do zawartych w nim informacji” (Piekot, Zarzeczny, Moroń 2015: 100). Założeniem jest, że w tym standardzie mają być formułowane przede wszystkim te teksty, które kierowane są do ogółu społeczeństwa, czyli na przykład informacje od instytucji publicznych i komercyjnych (pisma urzędowe, bankowe, dotyczące zdrowia, bezpieczeństwa czy finansów).

Na szerszą skalę działania zmierzające do modyfikacji języka urzędowego rozpoczęto wraz z inicjatywami podejmowanymi przez organizacje państwowe. Warto wspomnieć choćby o roku 2012, kiedy to rozpoczęła się ogólnopolska kampania społeczna pod nazwą „Język urzędowy przyjazny obywatelom”. Inicjatorami i organizatorami tego przedsięwzięcia byli: Rzecznik Praw Obywatelskich, Senat RP, Wojewoda Mazowiecki, Szef Służby Cywilnej, Rada Języka Polskiego, Narodowe Centrum Kultury i Fundacja Języka Polskiego. Głównym celem kampanii było

zwiększenie świadomości językowej użytkowników polszczyzny urzędowej; zwiększenie komunikatywności języka w pismach i wypowiedziach o charakterze oficjalnym; tworzenie standardów poprawnej polszczyzny w języku urzędowym; doskonalenie kompetencji językowych urzędników i ich odpowiedzialności za skuteczną komunikację. Ważne jest także zainicjowanie publicznej dyskusji nad stanem współczesnej polszczyzny oficjalnej oraz stworzenie ruchu społecznego na rzecz podnoszenia poziomu kultury języka urzędowego. [https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1390:oiczysty-dodaj-do-ulubionych107&catid=32&Itemid=67; dostęp: 26.04.2022]

Inne ważne wydarzenie w historii rozwoju prostego języka w komunikacji urzędowej w Polsce miało miejsce 17 grudnia 2020 roku. W tym dniu minister Dobrosław Dówiat-Urbański – Szef Służby Cywilnej podpisał zalecenie w sprawie upowszechniania prostego języka. Prace nad tym dokumentem rozpoczął w 2019 r. specjalnie do tego powołany Zespół ds. Promocji Prostego Języka w Urzędach Administracji Publicznej. W skład tego zespołu weszli przedstawiciele Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, ministerstw, urzędów centralnych i wojewódzkich. Wśród korzyści, jakie płyną ze stosowania prostego języka, Szef Służby Cywilnej wymienił nie tylko wyższą jakość obsługi i dostępność usług publicznych oraz zmianę wizerunku urzędów, ale także poprawę funkcjonowania wewnątrz jednostek administracji publicznej dzięki lepszemu zarządzaniu ludźmi i procesami, co z kolei ma wpływ na lepszą atmosferę pracy i wydajność pracowników¹.

Rosnące zainteresowanie prostym językiem wynika też z faktu, że do takiego modelu komunikacji zobowiązują poniekąd przepisy prawne. Ustawa z 19 lipca 2019 roku o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami zakłada bowiem, że podmioty publiczne będą dbały o dostępność informacyjno-komunikacyjną w taki sposób, że zapewnią na stronach internetowych informacje o zakresie swojej działalności w standardzie tekstu łatwego do czytania i rozumienia. Teksty takie są niejako pokrewne tekstom pisanym prostym językiem, choć mają też kilka dodatkowych wymogów².

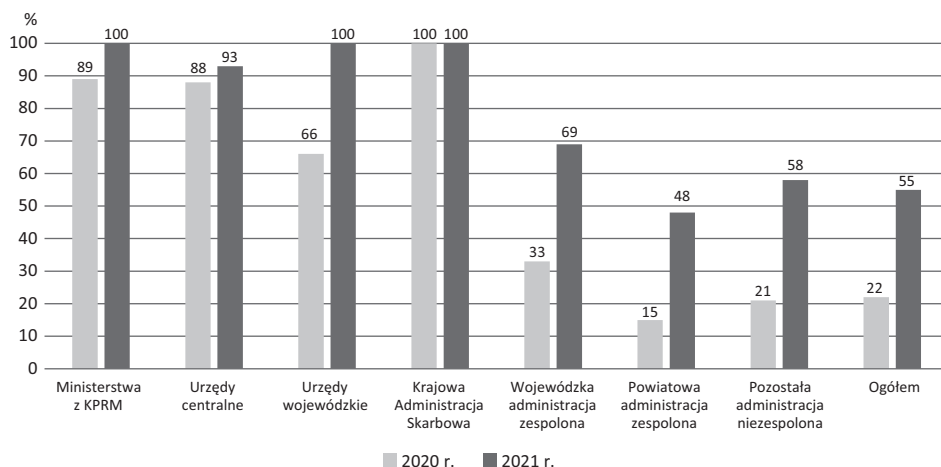
Zmiany w języku urzędowym (zwanym również kancelaryjno-urzędowym) są już widoczne w wielu instytucjach administracji publicznej. Nierzadko dzisiaj obserwujemy nowy model komunikacji urzędu z obywatelem w porównaniu z tym, który dominował jeszcze w pierwszych latach XXI wieku. O zasięgu tych zmian świadczy choćby znaczny wzrost liczby jednostek służby cywilnej, w których wprowadzane są zasady prostego języka. W 2021 roku była to ponad połowa urzędów (55%). Dla

¹ Pełen tekst zaleceń Szefa Służby Cywilnej dostępny jest w formacie PDF do pobrania ze strony: <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/zalecenie-szefa-sluzby-cywilnej-ws-prostego-jezyka> [dostęp: 26.04. 2022].

² Standard tekstu łatwego do czytania i rozumienia został szczegółowo opisany w publikacji *Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i rozumienia*, która dostępna jest w wersji PDF: <https://www.power.gov.pl/media/13597/informacja-dla-wszystkich.pdf>

porównania warto dodać, że w 2019 r. działania takie deklarowało zaledwie 13% jednostek administracji publicznej, a w 2020 r. – 22%³.

Upowszechnianie prostego języka w latach 2020–2021 według kategorii urzędów

Za: *Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i o realizacji zadań tej służby w 2021 roku*.

Oprócz opracowywania zasad pisania tekstów prostym językiem i tworzenia wzorów pism w urzędach często organizuje się również szkolenia zewnętrzne i wewnętrzne. Znamienny jest także fakt, że w 80 urzędach pracują liderzy prostego języka, a w 47 działają eksperci prostego języka, których zadaniem jest korekta istotnych dokumentów.

Również poza administracją publiczną obecny jest ruch *plain language*. Za przykład posłużyć może choćby inicjatywa upraszczania języka bankowego, która została podjęta w czerwcu 2020 roku przez Związek Banków Polskich. Jak wskazuje Krzysztof Pietraszkiewicz – prezes ZBP:

Prosta komunikacja bankowa jest wspólną, ogólnosektorową inicjatywą polskich banków. Jej źródłem jest międzynarodowa koncepcja uproszczonego języka, czyli *plain language*. W zakresie prostego języka będziemy współpracować również z innymi instytucjami, w których powstają dokumenty, np. z administracją publiczną. Chcemy, aby łatwy, prosty i przejrzysty język stał się normą w naszym kraju
[<https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Dobre-praktyki-prostej-komunikacji-bankowej>; dostęp: 26.04. 2022].

³ Dane liczbowe pochodzą ze *Sprawozdania Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i o realizacji zadań tej służby w 2021 roku*, które w marcu bieżącego roku opublikowała Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Pełen tekst sprawozdania dostępny jest na stronie rządowej: <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/sprawozdaniessc> [dostęp: 26.04.2022].

Związek Banków Polskich opracował *Deklarację banków w sprawie standardu prostego języka*, którą podpisało już 20 banków.

Za: <https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Dobre-praktyki-prostej-komunikacji-bankowej> [dostęp: 26.04.2022].

Pracownicy tych instytucji finansowych, by przyspieszyć wprowadzanie zmian w komunikacji z klientami, pisząc teksty, mogą korzystać z *Dobrych praktyk prostej komunikacji bankowej*⁴. W dokumencie tym znajduje się katalog podstawowych zasad prostego języka, wytyczne do wzorców standardów dokumentów, jak również informacje na temat narzędzi badawczych, które sprawdzają przystępność pisanych tekstów.

Wzrost zainteresowania wdrażaniem idei prostej polszczyzny widoczny jest nie tylko na wyższych szczeblach administracji publicznej, ale również na poziomie województw czy gmin i powiatów. Jednym z przykładów kompleksowego wprowadzania tego standardu języka jest Urząd Miasta Poznania, który mocno angażuje się w to, by zmienić model komunikacji z obywatelami. W dalszej części tekstu przybliżę działania podejmowane przez tę placówkę administracji publicznej.

⁴ Pełen tekst dokumentu w formacie PDF można pobrać ze strony: <https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Dobre-praktyki-prostej-komunikacji-bankowej> [dostęp: 26.04.2022].

2. OD WARSZTATÓW DO BAZY TEKSTÓW URZĘDOWYCH I PORADNIKA

Poznański magistrat rozwija ideę inteligentnego miasta (*smart city*), która zakłada, że miasto to przede wszystkim ludzie i wszystkie podejmowane działania mają koncentrować się wokół mieszkańców. Smart City Poznań ma być przyszłościowym miastem, które jest oparte na działaniu świadomych i decydujących o swoich losach obywateli. Jednym z sześciu wyodrębnionych obszarów działań w ramach inteligentnego miasta jest „jakość życia”. Zakłada się tutaj między innymi budowanie poczucia bezpieczeństwa i komfortu opartego na dobrych relacjach mieszkańców z Urzędem Miasta i jego jednostkami i – to, co szczególnie istotne w perspektywie omawianego tematu – ułatwianie kontaktu poprzez dbałość o równy dostęp do usług, co oznacza udzielanie potrzebnych informacji w dostępnej formie i zrozumiałym języku:

Dbamy o równy i bezpieczny dostęp wszystkich mieszkańców do usług publicznych. Ważna jest przystępność przekazywanych informacji. Sformułowania formalnoprawne chcemy, w miarę możliwości, przekazywać zrozumiałym dla każdego odbiorcy językiem.

Prognozy demograficzne zapowiadają nie tylko zmiany w strukturze wieku mieszkańców Poznania. Spodziewamy się także większego udziału obcokrajowców, szczególnie Ukraińców, którzy chcą na stałe osiąść w stolicy Wielkopolski, którzy tutaj chcą płacić podatki. Dziś barierą jest język i nieznajomość miasta, urzędów i prawa. Ograniczenia te można pokonać dzięki technologii i mądrej, dostosowanej do potrzeb nowych mieszkańców, organizacji⁵.

Pierwsze rozmowy pomiędzy przedstawicielami Urzędu Miasta Poznania a językoznawcami z Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu prowadzone były pod koniec 2019 roku. W czerwcu 2020 roku prof. Jarosław Liberek wygłosił wykład *Dlaczego w urzędach dominuje skomplikowany styl (język) urzędowy?*, a już w lipcu odbyły się pierwsze warsztaty dla pracowników UMP zatytułowane „Jak racjonalnie przekształcać teksty urzędowe, aby podnieść ich komunikatywność”. Szkolenia dla pracowników UMP i jednostek podległych organizowane były jeszcze w kolejnych miesiącach i dotyczyły upraszczania pism urzędowych, ale także ich poprawności językowej, ortografii, interpunkcji i architektury tekstu. Docelowo z osób przeszkolonych wyłonić się mają liderzy prostego języka, którzy w poszczególnych wydziałach UMP będą pełnili funkcję konsultantów dla pozostałych pracowników.

W listopadzie 2020 roku podpisana została umowa o współpracy pomiędzy UAM a UMP, do których dołączyło Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe. W ramach tej współpracy prowadzone są prace w kilku płaszczyznach. Najważniejsza z nich to proces upraszczania pism urzędowych ze wszystkich wydziałów

⁵ *Smart City Poznań*, str. 12. Pelen tekst dostępny w formacie PDF na stronie: <https://www.poznan.pl/mim/smartcity/otwarte-dane-otwarte-api,p,25877,38303.html>

UMP, przy którym pracują zarówno językoznawcy z UAM, jak i wybrani pracownicy. Jest to zawsze praca zespołowa, propozycje zmian w poszczególnych pismach są zatem konsultowane z urzędnikami, którzy na co dzień je opracowują. W efekcie powstają wersje uproszczone pisma. Ten zakres prac jest znaną praktyką stosowaną w innych urzędach. Niezwykle istotne *novum* natomiast stanowi fakt, że w ramach wspomnianej współpracy w Urzędzie Miasta Poznania powstaje coś, co jeszcze w Polsce nie funkcjonuje. Mowa o Bazie Tekstów Urzędowych (BTU), której ideę stworzył prof. Jarosław Liberek, a wykonaniem zajęło się wspomniane Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (PCSS)⁶. BTU to platforma, która jest otwartym zbiorem pism, wciąż uzupełnianym, do którego dostęp mają językoznawcy zaangażowani w ich upraszczanie. Docelowo ma to być miejsce, z którego korzystać będą wszyscy pracownicy UMP.

The screenshot shows the BTU interface with the following details:

- Document Title:** P-019-SLK - ODPOWIEDZ NA WNIOSEK O POMOC MIESZKANIOWĄ (WYDAJNY)
- Author:** Wprowadzający: Jarosław Liberek, liberek@amu.edu.pl
- Date Added:** 23.02.2021 16:24
- Date Edited:** 09.03.2021 07:42
- Original Document:**
 - Signatures:** 1089
 - Download:** Pobierz
 - Text:** SLK-L7140.2.XXXXX.2020 NK
 - Location:** Ldz:
 - Content:** Poznań, 2020 r. W związku z Pani wnioskiem o udzielenie pomocy mieszkaniowej uprzejmie informuje, że zasady wynajmowania lokali z zasobu mieszkaniowego Miasta Poznania regulują przepisy. Zgodnie z nimi prawo do ubiegania się o lokal z zasobu miasta przysługuje wyłącznie osobom, których stałym miejscem zamieszkania jest Poznań. Z przekazanych informacji wynika, że mieszka Pani obecnie w gminie Komorniki (ul. Zmysłona 22, 62 – 052 Komorniki), w związku z czym wniosek o wynajęcie mieszkania z zasobów Poznania nie może być rozpatrzony.
- Simplified Document:**
 - Signatures:** 805
 - Download:** Pobierz
 - Text:** SLK-L7140.2.XXXXX.2020 NK
 - Location:** Ldz:
 - Content:** Poznań, 2020 r. W związku z Pani wnioskiem o wynajęcie mieszkania informuje, że zasady wynajmowania lokali z zasobu mieszkaniowego Miasta Poznania regulują przepisy. Zgodnie z nimi prawo do ubiegania się o lokal z zasobu miasta przysługuje wyłącznie osobom, których stałym miejscem zamieszkania jest Poznań. Z przekazanych informacji wynika, że mieszka Pani obecnie w gminie Komorniki (ul. Zmysłona 22, 62 – 052 Komorniki), w związku z czym wniosek o wynajęcie mieszkania z zasobów Poznania nie może być rozpatrzony.
- Final Document:**
 - Signatures:** 805
 - Download:** Pobierz
 - Text:** SLK-L7140.2.XXXXX.2020 NK
 - Location:** Ldz:
 - Content:** Poznań, 2020 r. W związku z Pani wnioskiem o wynajęcie mieszkania informuje, że zasady wynajmowania lokali z zasobu mieszkaniowego Miasta Poznania regulują przepisy. Zgodnie z nimi prawo do ubiegania się o lokal z zasobu miasta przysługuje wyłącznie osobom, których stałym miejscem zamieszkania jest Poznań. Z przekazanych informacji wynika, że mieszka Pani obecnie w gminie Komorniki (ul. Zmysłona 22, 62 – 052 Komorniki), w związku z czym wniosek o wynajęcie mieszkania z zasobów Poznania nie może być rozpatrzony.

Pisma w BTU można przeszukiwać na wiele sposobów, między innymi po tytule, wydziale, numerze identyfikacyjnym pisma, osobie wprowadzającej pismo. Pracownik UMP będzie mógł zapoznać się z wersją oryginalną pisma, do której zostały wprowadzone propozycje zmian językoznawców. Poza wskazaniem miejsca wymagającego korekty jest możliwość zapoznania się z propozycją zmiany i uzasadnieniem jej wprowadzenia.

Oprócz wersji oryginalnej pisma w BTU znajduje się również jego wersja uproszczona i ostateczna. Ostatnia z nich w porównaniu z uproszczoną to wersja zaproponowana wyłącznie przez filologów. Nie jest ona wynikiem konsultacji z pracownikami urzędu. Decyzja o wprowadzeniu wersji ostatecznej wynika z faktu, że nierzadko pracownicy nie zgadzają się z propozycjami zmian filologów, bojąc się nadmiernie ingerować w pismo, zamieniając na przykład określenia przejęte z ustaw i innych przepisów prawnych. Wersja ostateczna ma pokazać, że właściwie każde

⁶ Więcej o PCSS można przeczytać na stronie: www.pcass.pl

pismo można znacznie uprościć i skrócić i prezentowane tam przykłady mogą stać się swego rodzaju wzornikiem tego, jak pewne skomplikowane struktury upraszczać.

Poniżej znajduje się przykład pisma, które występuje w wersji oryginalnej, uproszczonej i ostatecznej:

a) wersja oryginalna z propozycjami zmian wprowadzonymi przez filologów:

Data pisma:	Wydział: Biuro Spraw Lokalowych	Odbiorca: Obywatel
Oryginał	Znaków: 1089	Pobierz

SLk-L.7140.2.XXXXX.2020 NK

L.dz.

Poznań, 2020 r.

¹Nawiązując do Pani wniosku o ¹udzielenie pomocy mieszkaniowej, ¹uprzejmie informuję, iż tryb postępowania w sprawie zasad wynajmowania lokali ¹wchodzących w skład mieszkaniowego zasobu Miasta Poznania ¹reguluje uchwała Rady Miasta Poznania nr XIX/322/VIII/2019 z dnia 19 listopada 2019 roku.

Zgodnie z zapisami powyższej uchwały prawo do ubiegania się o lokal ¹wchodzący w skład mieszkaniowego zasobu Miasta Poznania przysługuje wyłącznie osobom, których stałym miejscem zamieszkania jest ¹Miasto Poznań.

Z przekazanych informacji wynika, że ¹Pani obecne centrum życiowe znajduje się na terenie gminy Komorniki (ul. Zmyślona 22, 62 – 052 Komorniki), w związku z czym wniosek o ¹udzielenie pomocy mieszkaniowej w postaci lokalu z zasobów Miasta Poznania nie może zostać rozpatrzony pozytywnie.

¹W celu zaspokojenia swoich potrzeb mieszkaniowych powinna Pani zwrócić się z wnioskiem o ¹udzielenie pomocy mieszkaniowej do gminy stanowiącej Pani centrum życiowe.

Z poważaniem

b) wersja uproszczona, która powstała po konsultacji uwag filologów z pracownikami odpowiedniego wydziału i zawiera uwzględnione przez nich zmiany zasugerowane przez językoznawców:

Tekst uproszczony	Tekst ostateczny	Znaków: 805	Pobierz
-------------------	------------------	-------------	---------

62 – 052 Komorniki

SLk-L.7140.2.XXXXX.2020 NK

L.dz.

Poznań, 2020 r.

W związku z Pani wnioskiem o wynajęcie mieszkania informuję, że zasady wynajmowania lokali z zasobu mieszkaniowego Miasta Poznania regulują przepisy.¹

Zgodnie z nimi prawo do ubiegania się o lokal z zasobu miasta przysługuje wyłącznie osobom, których stałym miejscem zamieszkania jest Poznań.

Z przekazanych informacji wynika, że mieszka Pani obecnie w gminie Komorniki (ul. Zmyślona 22, 62 – 052 Komorniki), w związku z czym wniosek o wynajęcie mieszkania z zasobów Poznania nie może być rozpatrzony.

Aby wynająć mieszkanie powinna Pani zwrócić się z wnioskiem do gminy Komorniki.

Z poważaniem

¹ Uchwała Rady Miasta Poznania nr XIX/322/VIII/2019 z dnia 19 listopada 2019 roku.

c) wersja ostateczna:

Importuj wersję ostateczną		Usuń pismo
Wprowadzający: Jarosław Liberek, liberek@amu.edu.pl		Data dodania: 23.02.2021 16:24
		Data edycji: 09.03.2021 07:42
Tekst uproszczony	Tekst ostateczny	Znaków: 324 Pobierz

W związku z Pani prośbą o wynajęcie mieszkania informuję, że zgodnie z przepisami¹ taka pomoc udzielana jest tylko osobom mieszkającym w Poznaniu. Ponieważ mieszka Pani w gminie Komorniki, proszę napisać wniosek do Urzędu Gminy w Komornikach.

¹ Uchwała Rady Miasta Poznania nr XIX/322/VIII/2019 z dnia 19 listopada 2019 roku.

Pracownicy UMP będą mogli importować wersję ostateczną pisma z bazy⁷, by móc – w razie konieczności – wpisywać odpowiednie dane i dodatkowe informacje, a w następnym kroku drukować gotowe pismo. Pozwoli to nie tylko zachować spójność tekstów w obrębie danego gatunku, ale także usprawni pracę urzędników, którzy korzystając z gotowych wzorów, nie będą musieli za każdym razem tworzyć ich na nowo.

Zamknięciem etapu szkoleniowego było ukazanie się w wersji elektronicznej poradnika *Prosty język w pismach urzędowych. Poradnik dla osób pracujących w Urzędzie Miasta Poznania oraz w miejskich jednostkach administracyjnych*, który niebawem zostanie wydany również w wersji papierowej nakładem Wydawnictwa Miejskiego Poznania.

Okładka i przedmowa poradnika

⁷ Prace nad pełną wersją BTU wciąż trwają, a wprowadzaniem wszystkich funkcjonalności zajmują się pracownicy PCSS.

3. ETAPY PRAC NAD UPRASZCZANIEM KOMUNIKACJI W UMP⁸

a) Ustalenie zakresu prac

Zanim rozpoczęły się prace nad upraszczaniem pism urzędowych, konieczne było ustalenie zasad, według których ten proces będzie przebiegał. Opracowań z tego zakresu jest już całkiem sporo na rynku i można byłoby z nich korzystać, jednak po przyjrzeniu się korpusowi tekstów i po wstępnych rozmowach z pracownikami poszczególnych wydziałów UMP konieczne były modyfikacje.

Przed wszystkim zmiany wynikały z faktu, że proponowane w literaturze przedmiotu zestawy zasad pisania prostym językiem składają się średnio z 10 punktów⁹. Dla przykładu przytoczyć można te, które znalazły się w publikacji *Komunikacja pisemna. Rekomendacje* (2017) wydanej przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów:

1. Myśl o odbiorcy
2. Pisz krótkie zdania
3. Zadbaj o strukturę pisma
4. Poszukaj synonimów
5. Unikaj rzeczowników odczasownikowych
6. Zamieniaj stronę bierną czasowników na stronę czynną
7. Twórz jasne komunikaty
8. Opracuj tekst graficznie
9. Szanuj czas czytelnika
10. Paragrafy do przypisów (*Komunikacja pisemna...*, s. 10–19).

Po konsultacjach z urzędnikami uznaliśmy, że część tych zasad nie jest obligatoryjna w pierwszym etapie prac, ponieważ nie dotyczy bezpośrednio treści głównej pism. Zdaje się więc, że można wprowadzić pewną hierarchizację wspomnianych wyżej zasad, tak by te, które są najistotniejsze z perspektywy zrozumiałości komunikatu, były stosowane obligatoryjnie. Argumentem za takim rozwiązaniem jest również fakt, że urzędnicy często nie mają czasu, by każde pismo redagować tak, by spełniało wszystkie kryteria. Dostosowywanie pism pod kątem ich architektury (wprowadzanie śródtytułów, akapitów, wypunktowań itd.) z pewnością zwiększa czytelność tekstu, ale nie sprawia, że język, którym jest napisany, stanie się komunikatywny. Wyszliśmy więc z założenia, że najważniejsze działania na tekście to te, które dotyczą modyfikacji języka. Upraszczając pisma urzędowe, skupiliśmy się więc na sześciu zasadach, które zostały sformułowane następująco:

⁸ Przykłady i ich omówienie pochodzą częściowo z poradnika *Prosty język w pismach urzędowych. Poradnik dla osób pracujących w Urzędzie Miasta Poznania oraz w miejskich jednostkach administracyjnych*, którego jestem współautorką (wraz z J. Liberkiem).

⁹ Zob. m.in.: Miodek i in. 2010; Moroń i in. 2015; Piekot, Zarzeczny, Moroń 2017; Piekot 2022.

1. Przenoś przepisy
2. Skracaj długie konstrukcje wyrazowe
3. Usuwaj zbędne wyrazy i związki wyrazowe (wyrazy puste znaczeniowo, pleonazmy, tautologie)
4. Usuwaj zbędne treści (nie powtarzaj tego samego, nie podawaj informacji oczywistych dla obu stron)
5. Przekształcaj długie zdania (znominalizowane zdania pojedyncze na zdania złożone, długie zdania złożone na krótsze)
6. Zamieniaj:
 - a) wyrazy specjalistyczne, naukowe na powszechnie zrozumiałe
 - b) znominalizowane konstrukcje rzeczownikowe na czasowniki
 - c) stronę bierną na stronę czynną
 - d) imiesłowy zakończone na *-ąc* na formy osobowe
 - e) formy nieosobowe na formy osobowe
 - f) wyrazy zbyt nacechowane (podniosłością, oficjalnością, poetyckością) na wyrazy mniej nacechowane
 - g) określenia szablonowe, banalne na typowe lub usuwaj je (*Prosty język...*, s. 19).

b) Konsultacje filologów z pracownikami poszczególnych wydziałów

W pierwszym etapie prac analizie zostało poddanych 200 pism z wszystkich wydziałów Urzędu Miasta Poznania. Przesłane teksty były zróżnicowane zarówno pod względem formy, jak i treści. W korpusie tekstów znalazły się takie, które są mniej sformalizowane (np. opinia, odpowiedź na pismo, informacja) oraz te, które są dość mocno skonwencjonalizowane. W tej drugiej grupie pism są przede wszystkim te, które powstają w wyniku postępowania administracyjnego. Mowa tu o decyzjach, postanowieniach czy wezwaniach.

Pisma po analizie filologicznej i zaproponowaniu zmian przekazywane były do konsultacji pracownikom poszczególnych wydziałów. Nierzadko ostateczne decyzje co do treści pism podejmowane były po wielokrotnych rozmowach na drodze pewnego rodzaju kompromisu. Ten etap prac pokazał, jak mocno urzędnicy są przyzwyczajeni do pisania w stylu kancelaryjno-urzędowym i jak trudno jest zmienić ich mentalność. Nierzadko sprzeciwiali się proponowanym zmianom, uważając, że forma nowych pism jest zbyt mało oficjalna, a to miałyby według nich wpływać negatywnie na wizerunek urzędu i wskazywać na brak profesjonalizmu osób w nim pracujących.

Rzadko wątpliwości budziły te zmiany, które polegały na przeniesieniu podstaw prawnych do przypisów bądź do ostatniej części pisma. Urzędnicy zauważają, że taka modyfikacja w istotny sposób przyczynia się do wzrostu zrozumienia tekstu i jego czytelności. Jedynie w sytuacji, gdy pismo było decyzją administracyjną zdarzały się głosy sprzeciwu w stosunku do wprowadzania takich zmian, co ilustruje poniższy przykład:

DECYZJA

Na podstawie:

- art. 104 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. 2020 poz. 256 tekst jednolity ze zm.),
 - art. 84 ust. 4 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2020 poz. 55 tekst jednolity),
 - art. 84 ust. 5 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2013 r. poz. 627 tekst jednolity ze zm.)
- umarza w całości opłatę w kwocie ... ustaloną decyzją Prezydenta (...).

Na propozycję przeniesienia przepisów wyróżnionych w tekście pogrubioną czcionką pracownicy Wydziału Kształtowania i Ochrony Środowiska odpowiedzieli: „W decyzji administracyjnej nie stosuje się przypisów; zapis ten stanowi podstawę prawną wydawanego rozstrzygnięcia i zgodnie z Kodeksem postępowania administracyjnego jest jedną z obligatoryjnych części decyzji”.

W innej decyzji administracyjnej, w której zasugerowana była zmiana miejsca przepisów prawnych, pracowniczka odpowiedziała, że „art. 107 KPA określa składniki decyzji administracyjnej. Przeniesienie podstawy prawnej do przypisu byłoby zbyt dużą zmianą do tradycyjnej konstrukcji decyzji”. W powyższej wypowiedzi widać, że przyzwyczajenie jest na tyle silne, że mimo dostrzegania potrzeby zmian w języku urzędowym pracownicy urzędu wolą trzymać się utartych form pism, które są już im dobrze znane.

Inną przyczyną, która powoduje, że urzędnicy nie są chętni do zmian, jest fakt, że kopiują pewne zwroty lub nawet całe zdania z ustaw i przepisów prawnych, na które się powołują w piśmie. Dobrym przykładem tego zjawiska jest praca nad upraszczaniem związków wyrazowych:

Od decyzji stronie przysługuje **prawo wniesienia odwołania** do Samorządowego Kolegium Odwoławczego w Poznaniu za pośrednictwem Wydziału Kształtowania i Ochrony Środowiska Urzędu Miasta Poznania w terminie 14 dni od dnia jej doręczenia (art. 129 kpa).

Pogrubione wyrażenie można by uprościć do formy *prawo do odwołania*. Pracownicy Wydziału Kształtowania i Ochrony Środowiska nie zgodzili się jednak na taką zmianę, odpowiadając, że „termin wynika z ustawy, stwierdza o wykonaniu pewnej czynności”.

W innym piśmie pracownicy tego samego wydziału zwrócili jeszcze uwagę na fakt, że proponowana przez lingwistów zmiana jest nie do przyjęcia, bo pochodzi z potocznego rejestru języka:

W szczególności prosimy o przygotowanie informacji:

- skąd, w jakim celu i na jakiej podstawie zostały nawiezione **masy ziemne** oraz gruz ceglany i betonowy,
- określić ilość nawiezionych mas ziemnych oraz gruzu ceglanego i betonowego w Mg.

Pracownicy Wydziału Kształtowania i Ochrony Środowiska nie zgodzili się, by *masy ziemne* zamienić na *ziemię*, pisząc: „Masy ziemne – pojęcie ustawowe, natomiast ziemia to słowo potoczne”. Z perspektywy odbiorcy, którym jest przeciętny Polak, trzymanie się ściśle litery prawa nie jest dobrą praktyką. Uleganie oficjalności jest bardzo widoczne w stylu pism urzędowych. Ich autorzy traktują potoczność jako coś negatywnego.

Nierzadko urzędnicy nie zgadzali się na zmiany proponowane przez filologów, ponieważ ich zdaniem oryginalne wersje mają większy ładunek perswazyjny:

Podczas wizji stwierdzono na przedmiotowym terenie zaleganie dużej ilości odpadów i liści z okresu jesiennego.

Pracownica Wydziału Gospodarki Komunalnej nie zgodziła się, by zdanie to uprościć do postaci: „Podczas wizji zauważono, że liście i odpady leżą tam aż od jesieni”, ponieważ „czasownik *zalegają* ma na celu podkreślenie długiego czasu, w którym liście leżą w tym miejscu, a powinny zostać, wraz z innymi odpadami, usunięte”.

Widać tu wyraźnie, że poza funkcją informacyjną pisma urzędowe mają być swego rodzaju formą działania perswazyjnego, nakłaniającego do działania, zmieniającego postawę obywatelską. Z taką sytuacją, kiedy urzędnicy nie zgadzają się na zmianę ze względu na fakt, że zmniejszają one moc perswazji, spotkać się można dość często.

Jedną z zasad, do których pisma urzędowe są dostosowywane, jest wprowadzanie form osobowych w miejsce form bezosobowych. Jest to jeden z trudniejszych etapów prac nad upraszczaniem komunikacji. Powodów jest kilka, a najważniejszy z nich jest ten, że urzędnicy często nie piszą pism w swoim imieniu, tylko są pośrednikami w przekazywaniu informacji pomiędzy urzędem (prezydentem / kierownikiem wydziału itp.) a obywatelem. Nierzadko brak akceptacji form osobowych wskazujących bezpośrednio na nadawcę wynika z tego, że urzędnik broni się przed ewentualnymi zarzutami o złą wolę, która zdecydowała o negatywnym załatwieniu sprawy. Ilustruje to poniższy przykład:

[...] dochód uzyskiwany w Pani gospodarstwie domowym w przeliczeniu na osobę wynosi 5000,00 zł, zatem przewyższa określony w uchwale poziom dochodu uprawniający do zawarcia umowy najmu lokalu socjalnego, jak również do zawarcia umowy najmu lokalu mieszkalnego. W związku z powyższym Pani wniosek o udzielenie pomocy mieszkaniowej **nie mógł zostać rozpatrzony pozytywnie**.

Nie została zaakceptowana propozycja, by wyróżniony fragment uprościć do postaci *rozpatrzono negatywnie* (ewentualnie, w formie osobowej, *rozpatrzyliśmy negatywnie* / *rozpatrzyłam negatywnie*) albo nawet do postaci *odrzucałam*. Pracow-

nica Biura Spraw Lokalowych odpowiedziała: „Nie zgadzam się. Nasi wnioskodawcy tę formę będą brali do siebie zbyt osobiście i obawiam się, że pojawią się zarzuty, że ja jako pracownik postanowiłam rozpatrzyć wniosek negatywnie. Wnioskodawca może uważać, że inna osoba zajmująca się jego sprawą dany wniosek rozpatrzy pozytywnie”.

W upraszczaniu języka urzędowego dominuje również tendencja do wprowadzania form osobowych do formularzy, wzorów wniosków czy deklaracji, a zatem do takich dokumentów, które rozsyłane są do szerokiego grona odbiorców, adresat jest zbiorowy. W innych krajach, tak jak w Polsce, proponuje się, by w tego rodzaju dokumentach zwracać się „per ty” do odbiorcy. Przykładem takiej praktyki może być choćby wniosek o wydanie dowodu osobistego:

Wniosek o wydanie dowodu osobistego

Instrukcja wypełniania w 3 krokach

1. WYPEŁNIAJ WIELKIMI LITERAMI
2. Pola wyboru zaznaczaj ☒ lub ☐
3. Wypełniaj kolorem czarnym lub niebieskim

1. Dane osoby, która ma otrzymać dowód

Numer PESEL	
Imię (imiona)	
Nazwisko	
Nazwisko rodowe	
Data urodzenia	- - ① Podają je zarówno kobiety, jak i mężczyźni.
Miejsce urodzenia	① dd-mm-rrrr
Obywatelstwo	☒ polskie
Płeć	☐ kobieta ☐ mężczyzna
Dane rodziców	
Imię ojca (pierwsze)	
Imię matki (pierwsze)	
Nazwisko rodowe matki	

Wzór wniosku o wydanie dowodu osobistego¹⁰.

Podczas prac nad upraszczaniem pism w UMP zdarzały się sytuacje, że swoje uwagi zgłaszali mieszkańcy, którzy otrzymywali pisma w uproszczonej wersji. Do Wydziału Gospodarki Komunalnej wpłynęła skarga mieszkanki Poznania, która wyraziła swoją dezaprobatę wobec nowej wersji deklaracji o wysokości opłaty za gospodarowanie odpadami komunalnymi i komunikatów dotyczących numerów kont, na które należy wpłacać należności:

¹⁰ Pełen formularz dostępny jest na stronie: <https://www.gov.pl/web/gov/uzyskaj-dowod-osobisty> [dostęp: 26.04. 2022].

Mieszkańcy Poznania, którzy składali nową deklarację o odpadach drogą poprzez np. profil zaufany otrzymali niedawno numery „swoich” kont.

Wiadomo płacić trzeba, ale czy miała Pani okazję zapoznać się z treścią takich pism?

Forma pisania do nas – a zapewne wiele osób jest w starszym wieku – przez Ty urąga jakimkolwiek standardom. Słowa: wpisz, zrób, jak nie zapłacisz itp nie powinny mieć w tym piśmie miejsca.

Jestem ciekawa jakby się Pani czuła, gdybym przyszła do urzędu z jakąkolwiek sprawą i do Pani skierowałabym słowa: przyniosłam ci dokumenty, skseruj sobie – wiadomo, że tak bym się nie zachowała, bo nauczono mnie szacunku i kultury, a tego właśnie zabrakło w Waszych urzędowych zawiadomieniach w stosunku do mieszkańców¹¹.

Warto w tym miejscu przytoczyć odpowiedź pracownicy, w której zwraca ona uwagę nie tylko na fakt, że standard pisania bezpośrednio do nadawcy jest już dość powszechny w komunikacji publicznej, ale również na to, że stosowanie tych form odpowiada wymaganiom osób ze specjalnymi potrzebami komunikacyjnymi.

Szanowna Pani,

w Urzędzie Miasta Poznania stosujemy prosty i przyjazny język urzędowy.

Standard prostego języka jest stosowany od kilku lat w wielu urzędach i instytucjach publicznych, w tym również rządowych. Jednym z elementów tego standardu jest pisanie do odbiorcy w drugiej osobie („ty”) w tekstach, formularzach czy instrukcjach na stronach internetowych. Służy to podniesieniu komunikatywności wypowiedzi, jak i pozwala uniknąć nadmiernego jej rozbudowywania. Tym bardziej że nie zwracamy się wówczas do konkretnego adresata, tylko do ogółu mieszkańców.

Takie same zasady obowiązują chociażby w bankowości elektronicznej czy na stronie rządowej <https://www.gov.pl>. Na stronach internetowych powszechne są przyciski „Zaloguj się”, „Wypełnij wniosek”, a nie „Należy się zalogować”, „Należy wypełnić wniosek”.

Zawiadomienia z numerem konta są generowane z naszego systemu internetowego, stąd taka forma w pismach, które Państwo otrzymali.

Wyżej opisane zasady są szerzej przedstawione w publikacji „Komunikacja pisemna. Rekomendacje” przygotowanej na zlecenie Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Jest ona dostępna na stronie rządowej: <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/dokumenty-i-publikacje2>

Urząd Miasta Poznania również stosuje się do tych wytycznych. Chciałabym jeszcze dodać, że teksty w internecie pisane są dla każdego odbiorcy, a więc i takich osób, które mają specjalne potrzeby komunikacyjne. Wśród nich są osoby o obniżonym poziomie intelektualnym i jednym ze sposobów dostosowania komunikatu do ich możliwości percepcyjnych jest właśnie pisanie per „ty”. Do zapewnienia dostępności komunikacyjnej oblige nas ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

c) Wersje ostateczne pism i tworzenie szablonów

W wyniku prowadzonych rozmów z pracownikami wydziałów i po ich akceptacji zmian do Bazy Tekstów Urzędowych wprowadzane są wersje uproszczone i osta-

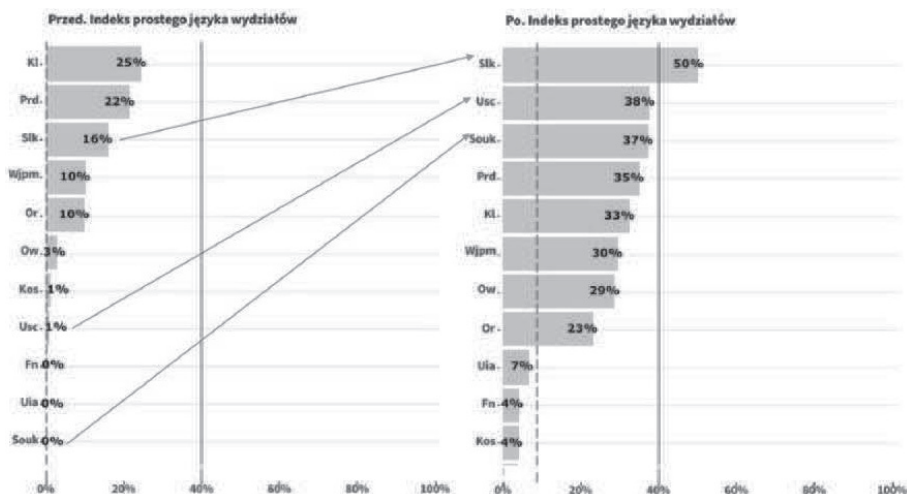
¹¹ Przytoczona została oryginalna postać listu.

teczne pism, które zostały wyżej scharakteryzowane. Zgromadzone w BTU pisma pozwolą w niedalekiej przyszłości opracować zbiór szablonów, które będą mogły być wykorzystywane w codziennej pracy urzędników. Będą one miały z jednej strony wpływ na ekonomię czasu pracy przy tworzeniu nowych pism, z drugiej zaś ich forma dostosowana do możliwości czytelniczych każdego obywatela pozwoli skrócić czas załatwiania sprawy.

4. PODSUMOWANIE

By sprawdzić skuteczność działań skoncentrowanych na ulepszaniu komunikacji w pismach urzędowych, przeprowadzone zostały badania z wykorzystaniem aplikacji Logios. Jest to darmowe narzędzie dostępne w sieci, które służy do oceny trudności języka, biorąc pod uwagę wiele parametrów, takich jak: indeks mglistości FOG, budowa zdań (długość, formy osobowe, imiesłowy, bezosobowość, rzeczowniki odczasownikowe), części mowy, słownictwo (terminy, długie słowa, liczba słów, długość słownika, superlatywność, ton formalny), nadawca i odbiorca.

Badaniu poddane zostały 72 oryginalne pisma z kilkunastu wydziałów UMP oraz ich wersje ostateczne. Wyniki przed zmianami i po zmianach filologicznych pokazują, że różnice w stopniu przystępności tekstów są znaczne. Ilustrują to poniższe wykresy.

W lewej kolumnie przedstawione są dane procentowe z badania pism oryginalnych. Pionowa linia (40%) wskazuje miejsce, w którym pismo można uznać za zrozumiałe. Jak widać na wykresie z lewej strony, żaden wydział nie zbliżył się do tego

miejsca. Tylko dwa z nich (Wydział Kultury i Gabinet Prezydenta) uzyskały wynik powyżej 20%, a kolejne trzy (Biuro Spraw Lokalowych, Wydział Wspierania Jednostek Pomocniczych oraz Wydział Organizacyjny) osiągnęły 10% i 16%. Pozostałe (Wydział Oświaty, Wydział Kształtowania i Ochrony Środowiska, Urząd Stanu Cywilnego, Wydział Finansowy, Wydział Urbanistyki i Architektury, Wydział Spraw Obywatelskich i Uprawnień Komunikacyjnych) plasują się na ostatnich miejscach z zerowym lub zaledwie 1–3-procentowym wynikiem.

Po przeanalizowaniu pism w wersji ostatecznej wyniki okazały się dużo lepsze. Dotyczy to zwłaszcza trzech wydziałów, które osiągnęły znaczną poprawę, jeśli chodzi o stopień przystępności. Biuro Spraw Lokalowych osiągnęło najlepszy wynik i przekroczyło o 10% minimum zapewniające zrozumiałość tekstu. Urząd Stanu Cywilnego uzyskał wzrost o 37% względem pierwszego badania, Wydział Spraw Obywatelskich i Uprawnień Komunikacyjnych zaś o 36%. Warto również zauważyć, że żaden wydział nie ma wyniku zerowego.

Mimo że narzędzia informatyczne nie są doskonałe i nie pozwalają na pełną analizę filologiczną stopnia komplikacji tekstów, to jednak są pierwszym możliwym krokiem ku upraszczaniu.

Działania opisane powyżej wymagają czasu i zaangażowania nie tylko językoznawców, ale także urzędników bezpośrednio związanych z tekstami, które poddawane są analizie i uproszczeniom. Niewątpliwie potrzebni są w jednostkach administracji publicznej tacy pracownicy, którzy po przeszkoleniu będą mogli pełnić funkcję liderów prostego języka, dbając o to, by komunikacja w ich miejscu pracy spełniała te standardy.

Bibliografia

- Kancelaria Rady Ministrów. 2017. *Komunikacja pisemna. Rekomendacje*, wyd. 2 rozszerzone. Warszawa.
- Miodek, J., Maziarz, M., Piekot, T., Poprawa, M., Zarzeczny, G. 2010. *Jak pisać o Funduszach Europejskich?* Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Moroń, E., Piekot, T., Zarzeczny, G., Maziarz, M. 2015. *Prosto o konkursach Funduszy Europejskich. Poradnik efektywnego pisanie*. Warszawa: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju.
- Piekot, T. *Jak upraszczać pismo urzędowe?* Pracownia Prostej Polszczyzny. Online: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/91851/Webinar_1_prezentacja.pdf [dostęp: 26.04.2022].
- Piekot, T., Zarzeczny, G., Moroń, E. 2015. *Upraszczenie tekstu użytkowego jako (współ)działanie. Perspektywa prostej polszczyzny*. W: *Działania na tekście. Przekład – redagowanie – ilustrowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, T. Piekot, s. 99–116. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Piekot, T., Zarzeczny, G., Moroń, E. 2017. *Prosta polszczyzna w praktyce. Standaryzacja języka serwisu Obywatel.gov.pl* W: *Przyszłość polszczyzny – polszczyzna przyszłości*, red. K. Kłosińska, R. Zimny, s. 251–265. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

Strony internetowe

https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1390:ojczysty-dodaj-do-ulubionych107&catid=32&Itemid=67

<https://www.gov.pl/web/gov/uzyskaj-dowod-osobisty>

<https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/sprawozdaniessc>

<https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/zalecenie-szefa-sluzby-cywilnej-ws-prostego-jezyka>

<https://www.pcass.pl/>

<https://www.power.gov.pl/media/13597/informacja-dla-wszystkich.pdf>

<https://www.poznan.pl/mim/smartcity/otwarte-dane-otwarte-api,p,25877,38303.html>

<https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Dobre-praktyki-prostej-komunikacji-bankowej>

Plain language in the City of Poznań: good practices**Summary**

The issue of plain language or plain Polish has existed in Polish linguistic research for over a decade. The plain language movement is present on a large scale in public administration, but also in banks, other service providers, and enterprises. An example of a comprehensive introduction of this language standard is the City of Poznań, which is committed to changing its model of communication with citizens. This article presents the measures taken by its administration as well as the benefits and difficulties emerging at the individual stages of implementing plain language.

Keywords: plain language – plain Polish – public administration – plain language standard.

Trans. Monika Czarnecka

Magdalena Wanot-Miśtura

(Instytut Języka Polskiego,
Uniwersytet Warszawski,
e-mail: mwanot@uw.edu.pl)
ORCID: 0000-0003-3170-9015

Marta Chojnacka-Kuraś

(Instytut Języka Polskiego,
Uniwersytet Warszawski,
e-mail: martachojnacka@uw.edu.pl)
ORCID: 0000-0001-8222-497X

EFEKTYWNA KOMUNIKACJA I PROSTY JĘZYK W PRAKTYCE BANKOWEJ JAKO PRZEDMIOT KSZTAŁCENIA POLONISTYCZNEGO

1. WSTĘP

Artykuł ten dotyczy zagadnień prostego języka widzianych w dwóch powiązanych ze sobą odsłonach: dydaktycznej i badawczej (naukowej).

Pierwsze spojrzenie dotyczy tego, jak można uczyć prostego języka na kierunku filologia polska; jak włączać do programu zajęć akademickich (szczególnie z zakresu językoznawstwa) tematy związane z ruchem prostego języka, które odpowiadają pod wieloma względami na potrzeby rynku, a konkretnie – mają wpływ na zwiększenie efektywności komunikacji między organizacjami (firmami) a klientami. Pokażemy to na przykładzie zajęć realizowanych na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego w ramach programu „Studenci dla Otoczenia”, we współpracy z mBankiem jako partnerem zewnętrznym.

Drugie ujęcie to już refleksja teoretyczno-naukowa nad wynikami badania ankietowego dotyczącego upraszczania komunikacji bankowej, przeprowadzonego przez naszych studentów. W badaniu tym uwzględnione zostały podstawowe parametry prostego języka (jako odpowiedzi na cechy tekstu uznanego za trudny), które w zderzeniu z reakcjami (odczuciami, wyborami) użytkowników polszczyzny pokazały ciekawe tendencje. Niektóre wyniki są dość zaskakujące i dowodzą, że pewne teoretyczne założenia, przyjęte może odgórnie, na podstawie intuicji czy dostęp-

nych opracowań dla innych języków, nie potwierdzają się tak wyraźnie w praktyce – w tym, jak polskie teksty (w ramach komunikacji bankowej) są odbierane przez użytkowników współczesnej polszczyzny. Najciekawsze z tych wyników omówimy w niniejszym artykule i spróbujemy zinterpretować je w odniesieniu do idei prostego języka oraz do potrzeb opisu i stosowania w praktyce efektywnej komunikacji.

2. CHARAKTERYSTYKA ZAJĘĆ

Program „Studenci dla Otoczenia” był realizowany w roku akademickim 2021/2022 w ramach Zintegrowanego Programu Rozwoju na rzecz Uniwersytetu Warszawskiego¹. Adresatami programu są studenci dwóch ostatnich lat (studiów magisterskich). Projekty miały formę zajęć dydaktycznych i tutoringowych oraz warsztatów prowadzonych przez pracowników Uniwersytetu Warszawskiego oraz ekspertów zewnętrznych. Na Wydziale Polonistyki były dostępne dwa kursy: „Nazwy miejscowe Wawra w ujęciu onomastycznym” dr hab. Moniki Kresy² oraz „Jasno, szczerze, poprawnie – upraszczanie komunikacji bankowej w praktyce” dr Magdaleny Wanot-Miśtury³. Te drugie zajęcia są przedmiotem naszej uwagi w niniejszym artykule.

Partnerem zewnętrznym kursu był mBank, który od kilku lat współpracuje z językoznawcami z Uniwersytetu Warszawskiego⁴. Jest to pierwszy w Polsce bank internetowy, który powstał w 2000 r. Od 2014 r. realizuje on systematyczne działania na rzecz języka, takie jak audyty komunikacji, ale także certyfikacja ambasadorów⁵. Głównym celem tych działań jest zmiana sposobu komunikowania się banku z klientami – z mocno formalnego, wręcz urzędowego, na bardziej ludzki, przyjazny, zrozumiały. Pomaga w tym tzw. mKanon⁶, czyli zestaw uniwersalnych reguł komunikacji z klientami detalicznymi i korporacyjnymi.

¹ „Program zintegrowanych działań na rzecz rozwoju Uniwersytetu Warszawskiego” współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach programu operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER), oś III, ścieżka 3.5, umowa o dofinansowanie nr POWR.03.05.00-00-Z305/17-00.

² [https://uosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=actionx:katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot\(prz_kod:3003-C1TNK-HJ1\)](https://uosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=actionx:katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot(prz_kod:3003-C1TNK-HJ1)) [dostęp: 24.07.2022].

³ https://uosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&kod=3003-C1TNK-KJ1 [dostęp: 24.07.2022].

⁴ Współpraca mBanku z Fundacją Języka Polskiego, którą tworzą językoznawcy z UW, trwa nieprzerwanie od 2015 r. Objęła m.in. audyty komunikacji (pisma, e-maile, regulaminy, strona internetowa, *call center*), szkolenia, webinary, certyfikację ambasadorów prostego języka. W 2019 r. mBank otrzymał od FJP wyróżnienie „Językowy znak jakości”, które potwierdza, że komunikacja firmowa jest zrozumiała i przyjazna. W 2021 r. certyfikat ten przyznano wybranym zakładkom na stronie internetowej mBanku.

⁵ W upraszczanie komunikacji – tak aby była jasna, przyjazna i dostępna dla obywateli (klientów) – włącza się coraz więcej instytucji publicznych i firm. Jest to dla nich sposób poprawy wizerunku społecznego i osiągania przewagi konkurencyjnej.

⁶ <https://www.mbank.pl/o-nas/mkanon/> [dostęp: 24.07.2022].

Zgodnie z mKanonem komunikacja powinna być:

- jasna – komunikacja jest czytelna i zrozumiała dla odbiorcy, struktura przekazu jest klarowna, zdania są proste i nie zawierają żargonu bankowego;
- wyczerpująca – komunikacja jest kompletna, w pełni wyjaśnia przyczyny i konsekwencje procesów, podkreśla kwestie najistotniejsze z perspektywy klienta;
- krótka – komunikacja jest zwięzła, zdania w komunikatach są krótkie, należy rezygnować z tego, co zbędne, ale pozostawić uzasadnienie, wskazać dalsze kroki, okazać empatię;
- poprawna językowo – komunikacja jest zgodna z zasadami języka polskiego, nie zawiera zwrotów w języku angielskim i wyrażen specjalistycznych, o ile nie jest to absolutnie konieczne;
- szczerza – komunikacja jest partnerska, zawiera wszystkie podstawowe informacje i pokazuje szczerłość naszych intencji, drobny druk jest zarezerwowany dla informacji dodatkowych, w tym wymaganych przepisami prawa;
- empatyczna – komunikacja jest przyjazna i pomocna, podkreśla identyfikację z klientem, jest otwarta na klienta i dialog, bank stara się utożsamić z klientem i pokazać, że rozumie zarówno jego sytuację, jak i emocje;
- typu „my” – pierwsza osoba liczby mnogiej podkreśla, że mBank to zespół ludzi wspólnie pracujących dla klientów.

W tym duchu zmieniane są dokumenty, a także treści na stronie internetowej. Bank ustawicznie kształci zespół w zakresie efektywnej komunikacji i reguł mKanonu oraz buduje dobrą atmosferę wokół języka polskiego. W tym celu firma od dawna współpracuje z językoznawcami z UW, a także zatrudnia polonistów.

Zajęcia „Jasno, szczerze, poprawnie...” miały przybliżyć studentom wybrane aspekty prostego języka, podejścia rozwijanego na gruncie polskim od kilkunastu lat. Kurs składał się z kilku modułów tematycznych:

- 1) idea, historia i zasady prostego języka – studenci zapoznali się z tym nowym podejściem do komunikacji (jak wynikało z pretestów, część osób w ogóle do tej pory się z nim nie zetknęła) oraz przećwiczyli w praktyce upraszczanie pism urzędowych i bankowych;
- 2) przyjazna komunikacja w mBanku – studenci poznali bliżej mKanon, algorytm (narzędzie, które pokazuje, w jakim stopniu tworzone teksty odpowiadają standardom prostej komunikacji), a także dobre praktyki mBanku i sektora bankowego⁷; pracując w grupach, przeprowadzili także audyt językowy wybranych zakładów na stronie internetowej mBanku;

⁷ M.in. dokumenty: *Dobre praktyki prostej komunikacji bankowej*, *Deklaracja banków w sprawie standardu prostego języka*;

<https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Dobre-praktyki-prostej-komunikacji-bankowej> [dostęp: 24.07.2022].

3) ankieta „Przyjazna komunikacja bankowa” – studenci najpierw samodzielnie konstruowali kwestionariusz, a następnie zrealizowali badanie i opracowali jego wyniki.

Badanie, które tu prezentujemy, przygotowali, przeprowadzili i opisali studenci: Katarzyna Adamczyk, Faustyna Białous, Anita Bułacińska, Magdalena Dadura, Joanna Dardzińska, Aleksandra Dąbrowska, Joanna Głogowska, Wiktoria Godlewska, Karolina Goździkowska, Julia Hejcelman, Damian Kapturkiewicz, Katarzyna Kosiek, Marta Krym, Dominika Łazicka, Agata Łojek, Aleksandra Marczyńska, Przemysław Megger, Monika Miłosz, Katarzyna Nowak, Natalia Pluta, Adrianna Podgórczyk, Karolina Radońska, Sylwia Sobiło, Robert Solski, Paulina Utkowska, Magda Waszkiewicz i Paulina Wiśniewska.

3. BADANIE ANKIETOWE

Ostatni moduł zajęć, najważniejszy i najobszerniejszy spośród wszystkich zaplanowanych, obejmował zaprojektowanie i realizację badań społecznych dotyczących jakości komunikacji banków z klientami. Studenci opracowali pytania badawcze w kilku obszarach:

- etykieta językowa i strategie komunikacyjne – preferowane sposoby rozpoczęcia i kończenia komunikatów, zwracania się do odbiorców, budowania relacji z klientami,
- wskazywanie na płeć – porównanie z komunikatami neutralnymi pod względem rodzaju gramatycznego,
- zagadnienia gramatyczne – wpływ wybranych form (imiesłowy, strona bierna itp.) na odbiór komunikatu,
- zagadnienia leksykalne – wpływ wybranych form (szablony językowe, żargon urzędowy itp.) na odbiór komunikatu,
- zagadnienia zewnątrzjęzykowe (ortografia, interpunkcja, edycja tekstu) – preferowane sposoby wyróżniania tekstu, staranność (orto)graficzna a zaufanie do firmy.

W badaniu wzięło udział 275 osób, z których zdecydowana większość (99%) miała konto w banku. Najwięcej odpowiedzi (38%) pochodziło od respondentów w wieku 18–24 lat, czyli prawdopodobnie osób studiujących i podejmujących pierwszą pracę. Osoby w wieku 25–34 lat stanowiły 23% grupy, a osoby w wieku 35–50 lat – 16%. Łącznie więc 77% to osoby w wieku produkcyjnym. Do grupy najmłodszej (13–17 lat) należało 14% respondentów, a najstarszej (osoby powyżej 51. roku życia) – 9%.

Jak wynika z przedstawionej struktury, próba nie była zrównoważona. Na taki stan rzeczy złożyło się kilka przyczyn. Ankieta była udostępniana za pomocą formularzy Google. Młodym badaczom łatwiej było dotrzeć do rówieśników. Są to jednocześnie osoby, z których większość ma konta w mediach społecznościowych. Co

więcej, tematyka komunikacji bankowej wydaje się bardziej interesująca dla ludzi w wieku produkcyjnym, którzy korzystają często z usług banków. Warto przy tym zwrócić uwagę, że obecnie wiele firm stara się skracać dystans w komunikacji i upraszczać same komunikaty, aby dotrzeć do młodych klientów. Dlatego studenci za szczególnie wartościowe uznali sprawdzenie, jakie oczekiwania ma ta właśnie grupa wiekowa.

W ankiecie wzięło udział 178 kobiet i 77 mężczyzn; 16 osób udzieliło innych odpowiedzi. Wśród respondentów przeważają kobiety w wieku 18–24 lat. Wynika to ponownie z tego, że ankieta trafiła w pierwszej kolejności do osób z bliskiego otoczenia badaczy. Tak duży udział kobiet był jednak cenny z punktu widzenia celów badania, ponieważ jednym z obszarów było to, jak zmieniać komunikację, żeby nie wykluczać z niej osób płci żeńskiej (zazwyczaj jeśli w tekście pojawiają się formy rodzajowe, to są to formy męskie – por. dalej).

W pytaniu o kanały komunikacji z bankiem respondenci najczęściej wskazywali kontakt e-mailowy (32%) i SMS-owy (29%). Sporo odpowiedzi uzyskał również kontakt telefoniczny (22%). Znacznie rzadziej (8%) wybierano kontakt listowny oraz aplikację. Za formy najdogodniejsze uznano kontakt przez aplikację mobilną (47%), e-mail (25%) i SMS (19%). Aplikacja mobilna cieszyła się popularnością głównie wśród ludzi młodych: studiujących i pracujących. W strukturze tych odpowiedzi widać prawdopodobnie różnicę między stanem faktycznym a pożądanym.

4. INTERPRETACJA WYNIKÓW

Zdajemy sobie sprawę, że zrealizowana przez studentów ankieta nie jest reprezentatywna, co pozwalałoby wyprowadzić wnioski dotyczące preferencji językowo-komunikacyjnych całej populacji klientów sektora bankowego. Można ją jednak uznać za etap wstępny (pilotaż), w którym dało się dostrzec pewne tendencje, skłonności respondentów (szczególnie młodych) do wyboru określonych form językowych czy strategii komunikacyjnych. W tym sensie ankieta ma swoją wartość – pozwoliła wyróżnić zestaw problemów, które warto zweryfikować i rozwinąć w dalszych badaniach opinii przeprowadzonych na znacznie większej grupie.

Naszą uwagę przykuły szczególnie wyniki dotyczące kilku zagadnień, które opisujemy niżej w czterech punktach.

4.1. Etykieta językowa – ludzie młodzi chcą formuł grzecznościowych

W ankiecie zapytano badanych, jak wolą, aby zaczynał się i kończył kierowany do nich komunikat z banku oraz jak bank powinien się do nich zwracać. W pytaniu tym rozróżniono dwie grupy kanałów komunikacji: e-mail i pocztę tradycyjną oraz SMS i komunikaty w aplikacji. Do wyboru były następujące formuły otwierające i zamykające komunikaty oraz zwroty adresatywne:

Formuły powitalne	Zwroty adresatywne	Formuły pożegnalne
Dzień dobry	Pani Mario Panie Janie	Z poważaniem
Witam Witamy	Mario Janie (zwrot „na ty”)	Z wyrazami szacunku
Cześć	Państwo	Z pozdrowieniami
Szanowni Państwo	Kliencie Klientko	Pozdrawiam Pozdrawiamy
Szanowny Panie Szanowna Pani	Użytkownika Użytkowniczo	Pozdrawiamy serdecznie
Szanowny Kliencie Szanowna Klientko	Panie Pani	Dziękujemy
Bez powitania, od razu „do rzeczy”		Bez pożegnania, wystarczy sam podpis

Forma *Dzień dobry* jest najpopularniejsza w mniej formalnych komunikatach w SMS-ach i aplikacji. Jest ona również mile widziana w korespondencji. W e-mailach i pismach najbardziej oczekiwana jest forma *Szanowny Panie | Szanowna Pani*. Stosunkowo dużo odpowiedzi dla komunikatów przesyłanych SMS-owo lub przez aplikację uzyskał brak powitania – jest to zatem sygnał, że dla części użytkowników w takich komunikatach liczy się przede wszystkim konkretna, zwięzła treść. Na podobnym poziomie w komunikacji e-mailowej lub listownej sytuuje się formuła *Szanowny Kliencie | Szanowna Klientko*. Zebrane dane wskazywałyby na to, że dla respondentów (tradycyjne) formy powitania są ważne przede wszystkim w korespondencji e-mailowej i w pismach.

W komunikacji SMS-owej i za pomocą aplikacji formy powitania nie są już tak konieczne, choć wielu badanych doceniło uniwersalną – codzienną, a jednocześnie grzeczną – formę *Dzień dobry*. Ciekawym wnioskiem jest to, że młodszy badani (w trzech pierwszych przedziałach wiekowych) chętniej wskazywali formę grzecznościową *Szanowny Panie | Szanowna Pani* niż badani starsi.

Jeśli chodzi o preferowane formy zwracania się do klientów, we wszystkich kanałach komunikacji najwięcej odpowiedzi uzyskały formy z członem *Pani | Panie* (z imieniem lub bez imienia).

Na pytanie o preferowane formy kończenia komunikatu najwięcej odpowiedzi w obu kanałach komunikacji uzyskała neutralna i dość uprzejma forma *Dziękujemy* (w naszym zamyśle miało to oznaczać różne formy podziękowania, np. *Dziękujemy za skorzystanie z naszych usług*). O ile w SMS-ach i powiadomieniach w aplikacji komunikaty bez pożegnania są akceptowane przez klientów, o tyle w korespondencji e-mailowej i w pismach wyraźnie potrzeba jakiejś formuły kończącej. Poza formą podziękowania najwyższy wynik w korespondencji uzyskała formuła *Z wyrazami szacunku*, a w komunikacji SMS-owej i za pomocą aplikacji – *Pozdrawiam | Pozdrawiamy*.

Respondenci odbierają korespondencję e-mailową i pisma jako bardziej oficjalną i oczekują języka dostosowanego do formy przekazu. Zaobserwowane tendencje skłaniają do ostrożności w kwestii planowania komunikacji bardziej bezpośredniej, „na ty” – przyzwyczajenie do tradycyjnych formuł grzecznościowych jest bowiem znaczne, także wśród najmłodszych użytkowników języka.

4.2. Inkluzywność języka pod względem płci – jest ważna szczególnie dla młodych użytkowników

Z formami grzecznościowymi ściśle wiąże się kwestia obecności form żeńskich w komunikatach kierowanych do szerokiego grona odbiorców (klientów o różnej płci). Jest to temat nieuwzględniany w opracowaniach na temat parametrów tekstu trudnego, jednak z perspektywy efektywności i przyjazności komunikacji, która ma budować dobrą relację z odbiorcą, inkluzywności pod względem płci nie można pominąć⁸.

Neutralizacja gramatycznej opozycji rodzaju w polszczyźnie jest ze względów systemowych bardzo trudna (por. Łaziński 2006); tworzenie komunikatów, które odnoszą się do wszystkich odbiorców i nie „zastaniają” żadnej z płci, nie w każdej sytuacji komunikacyjnej jest możliwe. W komunikatach bankowych często stosuje się formy męskie w znaczeniu generycznym (np. *nasi klienci, złożyłeś wniosek*) bądź próbuje się zawrzeć informację o odniesieniu danej czynności do obu płci w jednej formie czasownika (np. *złożyłeś(-aś) wniosek*).

Autorzy ankiety postanowili sprawdzić, które sformułowania wskazujące na płeć adresata komunikatu badani uznają za najlepsze. W jednym z pytań temu poświęconych respondenci mieli do wyboru trzy wersje zdania: zawierające rzeczownik męskoosobowy w znaczeniu generycznym (*klient*), zawierające dwa rzeczowniki zróżnicowane rodzajowo (*klientka | klient*) oraz takie, w którym nie ma w ogóle rzeczownika odnoszącego się do odbiorcy:

Cieszymy się, że jesteś naszym klientem.

Cieszymy się, że jesteś naszą klientką | naszym klientem.

Cieszymy się, że jesteś z nami.

Najwięcej respondentów (35,6%) opowiedziało się za formą, która nie wskazuje na płeć odbiorcy (*Cieszymy się, że jesteś z nami*). Niemal równie wiele osób (32,7%) uznało, że nie ma to dla nich znaczenia (taka odpowiedź również była w formuła-

⁸ Autorzy badania przyjęli podział na płeć męską i żeńską. Nie uwzględniali w ankiecie takich zjawisk dotyczących języka inkluzywnego jak niebinarne zaimki czy neutralne rzeczowniki opisywane na stronie <https://zaimki.pl/> [dostęp: 24.07.2022 r.]. Cel omawianego badania był inny, szerszy. Problematyka języka inkluzywnego (m.in. możliwość praktycznego stosowania neutralnych rzeczowników czy poziom znajomości neustratywów czy osobatywów wśród użytkowników polszczyzny) zasługuje na osobne badania.

rze). Reakcja obojętności była najczęstszą odpowiedzią wśród mężczyzn. Kobiety w większości opowiedziały się za formą *Cieszymy się, że jesteś z nami*, którą można skierować do odbiorcy bez względu na płeć. Najmniej ankietowanych wybrało komunikat zawierający rzeczownik męskoosobowy (*klient*), sprawiający wrażenie, jakby całe zdanie było skierowane wyłącznie do męskiego odbiorcy. Wśród kobiet była to najrzadziej wybierana odpowiedź.

Poparcie badanych dla neutralizowania informacji o płci widoczne było także w kolejnym pytaniu. Badani mieli wyobrazić sobie, że odbiorcą komunikatu bankowego jest kobieta, a następnie mieli wybrać tę formę, której ich zdaniem bank powinien używać w takiej sytuacji. Wybór form był spory, uwzględniał m.in. różne sposoby wyrażania odniesienia czasownika do obu płci:

Jeśli uzupełniłeś dane, przejdź dalej.

Jeśli uzupełniłaś | uzupełniłeś dane, przejdź dalej.

Jeśli uzupełniłaś(-eś) dane, przejdź dalej.

Po uzupełnieniu danych przejdź dalej.

Nie ma to dla mnie znaczenia

Ogółem ankietowani (zarówno kobiety, jak i mężczyźni) najczęściej wybierali opcję z konstrukcją analityczną zamiast czasownika, bez wskazywania na płeć (*Po uzupełnieniu danych przejdź dalej*). Uczestnicy badania nie uznali formy męskiej za formę uniwersalną, która z powodzeniem może być stosowana także w odniesieniu do kobiet – odpowiedź z taką opcją była wskazywana najrzadziej.

Wreszcie pojawiło się pytanie sprawdzające, w jakiej kolejności w komunikacie bankowym powinny być wymieniane formy rodzajowe czasownika:

Dziękujemy, że wybrałeś | wybrałaś nasz bank.

Dziękujemy, że wybrałaś | wybrałeś nasz bank.

Nie ma to dla mnie znaczenia

Wyniki pokazują, że przy zastosowaniu form żeńskiej i męskiej (z ukośnikiem) ankietowani każdej z płci zgodnie uznają pierwszeństwo formy żeńskiej. Ogółem jednak ponad połowa (55%) ankietowanych zadeklarowała, że nie ma to dla nich znaczenia.

4.3. Uprzejmość komunikatów wobec ich zawartości merytorycznej

Reakcję na komunikaty utrzymane w uprzejmym tonie sprawdzano w ankiecie na przykładzie zdań, w których bank informuje o czymś klientów (np. o zaistniałych zmianach) lub przyznaje się do trudności związanych z podjęciem pewnych działań (np. przyznaje, że jakaś usługa nie może zostać zrealizowana).

W nawiązaniu do pierwszej sytuacji (informowania) porównane zostały takie oto zdania:

W odpowiedzi na Pani | Pana zgłoszenie dotyczące wypłaty gotówki informuję, że [...].
Dziękujemy za Pani | Pana zgłoszenie dotyczące wypłaty gotówki. Informujemy, że [...].
Odpowiadając na Pani | Pana zgłoszenie dotyczące wypłaty gotówki, informuję, że [...].

Wyniki ankiety pokazują, że klienci banków lubią, kiedy im się dziękuje. Mimo że zdanie *Dziękujemy za Pani | Pana zgłoszenie...* nie wnosi konkretnych informacji i (podobnie jak w pozostałych przykładach) wydłuża komunikat, jest przez respondentów mile widziane na początku wiadomości. Odpowiedź tę najrzadziej wskazywała grupa osób najstarszych (51+). Respondenci z tej grupy wybrali wariant „merytoryczny” (z imiesłowem), w którym nadawca od razu przechodzi do rzeczy (*Odpowiadając na Pani | Pana zgłoszenie...*).

Sytuacja druga (komunikowanie trudności) została zilustrowana następującymi przykładami wypowiedzi:

Nie możemy zwrócić Pani | Panu opłaty za wydanie karty.
Niestety, nie możemy zwrócić Pani | Panu opłaty za wydanie karty.
Bardzo nam przykro, ale nie możemy zwrócić Pani | Panu opłaty za wydanie karty.
Z przykrością informujemy, że nie możemy zwrócić Pani | Panu opłaty za wydanie karty.

Także tu potwierdzają się spostrzeżenia z poprzednich pytań: klienci lubią uprzejmość i doceniają, jeśli w uzasadnionych kontekstach instytucja wyraża żal lub przeprasza za zaistniałą sytuację, nawet kosztem wydłużenia komunikatu. Mimo że zwroty *z przykrością informujemy* i *bardzo nam przykro* są długie i nie niosą treści merytorycznej, klienci chcą je czytać.

Upodobanie do form dłuższych i „ceremonialnych” dało się zaobserwować również w pytaniu zawierającym dwie wersje zdania do wyboru (jedną rozbudowaną, drugą zwięzłą i bezpośrednią):

W nadziei na dalszą współpracę informujemy, że zawsze jesteśmy do dyspozycji naszych klientów.
Skontaktuj się z nami, jeśli potrzebujesz.

Mimo że forma bezpośrednia, w której nie pojawia się szablon językowy ani mówienie o mówieniu, jest prostsza, to jednak mniej spodobała się respondentom (wskazało ją 30,5% badanych). Być może odczytują oni tryb rozkazujący jako mniej uprzejmy i nieprofesjonalny. Z kolei dłuższe, rozbudowane zdanie (wybrane przez połowę badanych; 18,5% wskazało, że forma nie ma tu dla nich znaczenia) pozwala użyć form grzecznościowych widocznie pożądanym przez ankietowanych. Taki komunikat wyraża być może w ich mniemaniu większe zaangażowanie instytucji. Odpowiedź ta dominuje wśród wszystkich płci i grup wiekowych.

Dostrzeżona tendencja jest sygnałem, że do upraszczania komunikatów nie można podchodzić mechanicznie, z zastosowaniem jednego algorytmu. Na pewno nie warto skracać komunikatów kosztem wyrażenia leksykalnych, które są konwencjonalnymi nośnikami uprzejmości nadawcy, jego taktowności i życzliwości względem odbiorcy. Nie warto też rezygnować ze słów, które wyrażają żal, sygnalizują empatię, gotowość nadawcy do wczucia się w sytuację odbiorcy i wyobrażenia sobie jego uczuć w tej konkretnej sytuacji. Dotykamy tu bardzo ważnej, a jednocześnie trudnej do zmierzenia sfery komunikacji, tj. budowania za pomocą języka dobrej relacji z odbiorcą (klientem), dobrej historii kontaktu.

4.4. Zagadnienia zewnętrznojęzykowe – poprawność (orto)graficzna ma znaczenie

Najciekawszym wnioskiem z badań w tym obszarze jest to, że respondenci dużą (37%) i bardzo dużą (51%) wagę przywiązują do wzorowego wyglądu dokumentów. Większość przyznała, że zauważone usterki ortograficzne, interpunkcyjne czy edytorskie negatywnie wpływają na ich zaufanie do instytucji. Ta korelacja wskazuje, że równie potrzebna jak doskonalenie kompetencji dotyczących prostego języka w organizacji byłaby troska o poprawność językową, konsekwentne stosowanie przyjętych zasad (choćby tych dotyczących użycia wielkiej i małej litery) oraz spójność wizualną i treściową.

5. WNIOSKI I DALSZE PERSPEKTYWY BADAWCZE ORAZ DYDAKTYCZNE

Przemyślenia i wnioski, do których skłoniły nas doświadczenia z realizacji omawianych zajęć i przeprowadzonej w ich ramach ankiety, wzmocnione opiniami studentów, są różnego typu. Zaczniemy od tych o charakterze naukowo-badawczym.

- 1) Określenia *prosty język* czy *upraszczanie komunikacji*, choć rozpowszechnione w literaturze przedmiotu i używane również przez nas, wydają się zawężające czy też niewystarczające. Dotychczasowy nurt myślenia o zrozumiałej komunikacji opiera się w dużym stopniu na miarach kwantytatywnych (wskaźniki czytel-

ności / mglistości tekstu, długość wyrazów i zdań itp.) i cechach gramatycznych tekstu (imiesłow, strona bierna, rzeczowniki czasownikowe itp.) – por. Gruszczyński, Hadryan 2015; Piekot, Zarzeczny, Moroń 2017. Standard *plain language* ma zresztą bogatą tradycję w krajach anglosaskich i skandynawskich, skąd zaczerpnięto również pewne wzorce dla polszczyzny⁹.

- 2) Nie ulega wątpliwości, że stosowanie tak rozumianych, dość uniwersalnych zasad prostego języka jest korzystne, kiedy polega na usuwaniu niepotrzebnych analizmów czy wyrażen tautologicznych (typowych dla języka urzędowego), zmianie nadużywanej strony biernej na czynną czy na poprawie szyku zdania (czasownik na początku). Jednak dobra komunikacja, której potrzebują rozmaite instytucje, opiera się nie tylko na mniejszej liczbie wyrazów w zdaniu czy bezwzględny unikaniu pewnych konstrukcji składniowych. Uwzględnia ona także czynniki „poza słowami”, trudniejsze do przełożenia na liczby i algorytmy, związane z budowaniem relacji i zaufania, obecnością nadawcy i odbiorcy w tekście, wyrażaniem uczuć i emocji i odpowiadaniem na nie, wreszcie – z empatią oraz etyką i kulturą słowa.
- 3) Takie właśnie założenia są bliskie badaczom z Uniwersytetu Warszawskiego, którzy w czerwcu 2021 r. założyli Laboratorium Efektywnej Komunikacji. Zainteresowania członków pracowni obejmują kilka współzależnych wątków: rozumiały język i dostępność¹⁰, skuteczność komunikacyjną języka mówionego oraz rolę empatii w komunikacji. Istotną wartość naukową i praktyczną widzimy w badaniach interdyscyplinarnych, w tym m.in. w badaniach społecznych, które pomogłyby rozpoznać faktyczny stan wiedzy i potrzeb na temat prostego języka i upraszczania komunikacji w różnych grupach zawodowych i społecznych oraz potrzeb w tym zakresie. Badanie studenckie, które tu przedstawiłyśmy, jest pierwszym krokiem w tym kierunku.
- 4) Badania empiryczne pozwolą odwrócić dotychczasową perspektywę, która koncentrowała się na komunikacie i nadawcy, w mniejszym stopniu zaś zwracała uwagę na odbiorcę. Aby rozwijać efektywną komunikację w administracji i biznesie, należałoby rozpoznać potrzeby, oczekiwania, upodobania językowe i opinie jakże licznej grupy odbiorców, która obejmuje obywateli, klientów i odbiorców usług.

⁹ Por. dorobek Pracowni Prostej Polszczyzny Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem Tomasza Piekota (<http://ppp.uni.wroc.pl/> [dostęp: 24.07.2022 r.]) czy zespołu Jasnopisu pod kierunkiem Włodzimierza Gruszczyńskiego (<https://www.jasnopis.pl/> [dostęp: 24.07.2022 r.]).

¹⁰ Idea dostępności, czyli zapewnienia swobodnego dostępu do dóbr, usług oraz możliwości udziału w życiu społecznym i publicznym osobom o szczególnych potrzebach, upowszechnia się w Polsce od kilku lat. Instytucje publiczne wiąże *Ustawa o dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych* (Dz.U. 2019 poz. 848) oraz *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* (Dz.U. 2019 poz. 1696). Coraz częściej wskazuje się, że elementem dostępności (informacyjno-komunikacyjnej, cyfrowej) jest prosty język.

Nie mniej ważne są wnioski natury dydaktycznej. Układają się one w kilka punktów:

- 1) Studenci byli bardzo zaangażowani w zajęcia. Wpływ na to miał zapewne praktyczny wymiar kursu i możliwość zdobycia nowej wiedzy, ale także współdecydowanie o kierunku rozwoju zajęć i współodpowiedzialność za realizację konkretnego zadania (praca w grupach). Nie bez znaczenia była też współpraca ze znaną firmą, której przedstawiciele pokazali uczestnikom zajęć, że ich wiedza językowa i doświadczenie mają wartość na rynku pracy.
- 2) W trakcie zajęć studenci poznali sporo zagadnień związanych z prostym językiem: genezę, historię, zasady, interesariuszy. Niektórzy wskazywali, że dopiero podczas tych zajęć po raz pierwszy usłyszeli o tej idei. Warto byłoby zaoferować im przedmiot (fakultatywny, być może specjalizacyjny), trwający co najmniej przez jeden semestr, który wypełni tę lukę i pozwoli ugruntować zwłaszcza umiejętności praktyczne związane z upraszczaniem tekstów.
- 3) Moduły realizowane w czasie zajęć były na tyle bogate, że każdy z nich mógłby stanowić kanwę osobnego przedmiotu. Zasadne byłoby rozważenie podziału: teoria i praktyka prostego języka jako osobny przedmiot, a następnie projekt związany z upraszczaniem komunikacji, realizowany we współpracy z podmiotem zewnętrznym. Opinie z ankiet studenckich dowodzą, że szczególnie atrakcyjne dla uczestników zajęć było właśnie poznanie zasad prostego języka, praca na żywym materiale językowym i możliwość wyjścia „poza uniwersytet”.
- 4) Z realizacją zadania wiązały się m.in. takie zadania jak: opracowanie ankiety (w tym nadanie jej struktury, wybór typu i sformułowanie pytań, dobór odpowiednich przykładów), jej przeprowadzenie, a następnie opracowanie i interpretacja danych oraz prezentacja wyników. W odczuciu naszych studentów zadania te wymagały umiejętności, których na studiach polonistycznych nie uczy się w wystarczającym stopniu. Jednocześnie są one przydatne w pracy zawodowej (w wielu obszarach). Wrażenie niepełnej przystawalności studiów i perspektywy wyzwania zawodowych jest źródłem postulatu (samiych studentów), aby w programie studiów polonistycznych, szczególnie na specjalności językoznawczej, zaoferować zajęcia z zakresu metodologii badań społecznych oraz analizy, wizualizacji i interpretacji wyników badań ilościowych (Excel).
- 5) Podstawy prostego języka warto znać, aby na ich podstawie oceniać potrzeby komunikacyjne danej instytucji. Jest to istotna perspektywa zawodowa dla studentów studiów polonistycznych. W procesie dydaktycznym powinniśmy jednak nie tylko uczyć reguł prostego języka czy efektywnej komunikacji. Należałoby także kształtować w studentach postawę otwartości, „elastyczności”, umiejętności korzystania z wiedzy w praktyce – dopasowania różnych wyznaczników prostego języka, jasnego stylu i innych właściwości (gramatycznych, leksykalnych, semantycznych, pragmatycznych) języka polskiego (i polskich tekstów) do potrzeb komunikacyjnych konkretnej instytucji, grupy odbiorców itd.

Bibliografia

- Forum na Rzecz Prostego Języka „Prosto i kropka”. 2021. *Deklaracja prostego języka*. Online: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/deklaracja-prostego-jezyka/> [dostęp: 24.07.2022].
- Gruszczyński, W., Hadryan, M. 2015. *Cechy tekstu trudnego*. W: *Jasnopis, czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych*, red. W. Gruszczyński, M. Ogrodniczuk, s. 39–76. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR. <https://zaimki.pl/> [dostęp: 24.07.2022].
- Jasnopis*. Online: <https://www.jasnopis.pl/> [dostęp: 24.07.2022].
- Łaziński, M. 2006. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- mBank. 2014. *mKanon to sztuka mówienia w prosty i zrozumiały sposób*. Online: <https://www.mbank.pl/o-nas/mkanon/>
- Piekot, T., Zarzeczny, G., Moroń, E. 2017. *Prosta polszczyzna w praktyce. Standaryzacja języka serwisu Obywatel.gov.pl*. W: *Przyszłość polszczyzny – polszczyzna przyszłości*, red. K. Kłosińska, R. Zimny, s. 251–265. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Pracownia Prostej Polszczyzny Uniwersytetu Wrocławskiego. 2010. Online: <http://ppp.uni.wroc.pl/> [dostęp: 24.07.2022].
- Rzeczpospolita Polska. Sejm. 2019. *Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych*. Dz.U. 2019 poz. 848.
- Rzeczpospolita Polska. Sejm. 2019a. *Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*. Dz.U. 2019 poz. 1696.
- Rzeczpospolita Polska. Służba Cywilna. 2020. *Zalecenie Szefa Służby Cywilnej w sprawie upowszechniania prostego języka*. Online: <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/zalecenie-szeffa-sluzby-cywilnej-ws-prostego-jezyka> [dostęp: 24.07.2022].
- Uniwersytet Warszawski. 2022. *Jasno, szczerze, poprawnie – upraszczanie komunikacji bankowej w praktyce (sylabus)*. Online: https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&kod=3003-C1TNK-KJ1 [dostęp: 24.07.2022].
- Uniwersytet Warszawski. 2022a. *Nazwy miejscowe Wawra w ujęciu onomastycznym (sylabus)*. Online: [https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=actionx:katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot\(prz_kod:3003-C1TNK-HJ1\)](https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=actionx:katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot(prz_kod:3003-C1TNK-HJ1)) [dostęp: 24.07.2022].
- Związek Banków Polskich. 2021. *Deklaracja banków w sprawie standardu prostego języka*. Online: <https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Dobre-praktyki-prostej-komunikacji-bankowej> [dostęp: 24.07.2022].
- Związek Banków Polskich. 2021a. *Dobre praktyki prostej komunikacji bankowej*. Online: <https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/Dobre-praktyki-prostej-komunikacji-bankowej> [dostęp: 24.07.2022].

***Effective communication and plain language
in the banking practice as a subject in the curriculum of Polish Studies***

Summary

This article presents the results of a research conducted under our supervision by students of the subject “Clearly, honestly, correctly – simplifying banking communication in practice”. The classes were delivered at the University of Warsaw in cooperation with mBank as part of the “Students for the Environment” programme. On this example, we show how to integrate plain-language topics into academic teaching. This article presents also the conclusions formulated based on the research results and further research perspectives on the idea of plain language in the context of a broader phenomenon, i.e. effective communication.

Keywords: effective communication – plain language – “Students for the Environment” program – mBank – social research – university teaching.

Adj. Monika Czarnecka

Paweł Nowak

(Katedra Komunikacji Medialnej,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin,
e-mail: pawel.nowak@umcs.pl)
ORCID: 0000-0001-8267-1198

Margaret Ohia-Nowak

(Katedra Dziennikarstwa,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin,
e-mail: margaret.ohia-nowak@umcs.pl)
ORCID: 0000-0003-0268-1551

PROSTY JĘZYK I NATURALNY PORZĄDEK RZECZY W NOWOCZESNEJ REKRUTACJI (NA PRZYKŁADZIE OGŁOSZEŃ O PRACY)

Gwałtowne zmiany cywilizacyjne i kulturowe XX i XXI wieku zmusiły nadawców i nadawczynie do sięgnięcia po prosty język jako najlepszy sposób komunikacji instytucji z obywatelami i obywatelkami w państwach Europy Zachodniej i w USA już w ostatnich dziesięcioleciach XX wieku¹. Natomiast w Polsce poważnie o prostym języku i komunikacji oficjalnej go wykorzystującej zaczęto mówić około roku 2010 (Miodek i in. 2010) i od tamtej pory zagadnienia te są niezmiennie tematem wielu polskich prac naukowych oraz, co zapewne ważniejsze, podstawą zmian języka i sposobu komunikacji publicznej licznych instytucji administracyjnych, urzędowych czy prawniczych różnego szczebla – od placówek lokalnych po ministerstwa².

W naszym artykule spróbujemy pokazać, w jaki sposób badania naukowe oraz działania administracyjne i popularyzatorskie wpłynęły na współczesne (z ostatnich dwóch, trzech lat) definicje prostego języka, a przede wszystkim – jak obecnie wy-

¹ Sama idea prostego języka jest znacznie starsza i ma albo kilka tysiącleci (jeśli sięgniemy do dzieł retorycznych), albo około stu lat (jeśli weźmiemy pod uwagę prace brytyjskich uczonych i ich badania nad *Basic English*) (Skwarek 2019; Piekot i in. 2017).

² Jedną z takich publikacji jest 11. numer „Oblicz Komunikacji” z 2019 roku w całości poświęcony prostemu językowi, a przykładem zmian – wydawnictwa i materiały edukacyjne audio-video Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej.

korzystują go w komunikacyjnej przestrzeni publicznej firmy i korporacje w procesach rekrutacji oraz innych elementach komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej³. W naszych analizach wykorzystujemy materiały z ostatnich dwóch lat pozyskane z 10 firm, organizacji, instytucji i urzędów. Na ten materiał składają się 83 ogłoszenia o pracy na różnych stanowiskach⁴.

1. REWOLUCYJNA EWOLUCJA PROSTEGO JĘZYKA W POLSCE

Definicje prostego języka, np. „sposób organizacji tekstu, który zapewnia przeciętnemu obywatelowi szybki dostęp do zawartych w nim informacji, lepsze ich zrozumienie oraz – jeśli trzeba – skuteczne działanie na ich podstawie” (Piekot, Zarzeczny, Moroń 2019: 199) nawet po powtórzeniu (zgodnym z ideą prostego języka), że chodzi o: szeroki zasięg odbiorczy, krótki czas przetwarzania tekstu, mniejszą stratę informacji w odbiorze, efektywniejsze działania na ich podstawie (ib.: 199) zwracają uwagę przede wszystkim na jego pragmatyczny i narzędziowy charakter. Również większość zaleceń, które dotyczą konstruowania tekstów w prostym języku, jest bardzo praktyczna i operacyjna. Komunikacja w prostym języku powinna zatem zwracać uwagę na następujące aspekty: leksykalny, czyli dobór słownictwa; składniowy, czyli budowę zdań; kompozycyjny, czyli segmentację tekstu; kognitywny, czyli organizację treści; wizualny, czyli warstwę typograficzną i *layout* tekstu (ib.: 202).

I trudno dyskutować z tymi definicjami, zaleceniami oraz uwagami, jeśli za najważniejszy podmiot komunikacji uznamy jej nadawcę i/lub nadawczynię, który/a, aby zrealizować swoją intencję, musi ułatwić to zadanie odbiorcom i/lub odbiorczynom komunikatów.

Jednak zarówno we współczesnej pragmatyce, jak i we współczesnej kulturze bardzo wyraźnie ze względu na mało ewolucyjną rewolucję technologiczną, postmodernizm i populizm dowartościowuje się odbiorcę i/lub odbiorczynię oraz podkreśla, że najważniejsza w akcie mowy jest intencja odbiorcy / odbiorczyni (Navarro-Reyes 2010), a w komunikacyjnej przestrzeni prywatnej i publicznej komunikacja odbiorcy / odbiorczyni (Nowak 2016).

³ Ze względu na klauzulę tajności nie będziemy podawali nazw tych firm, z którymi współpracowaliśmy w ramach szkoleń i audytów, ale przykłady wykorzystane w analitycznej części tekstu są autentyczne i często spotykane w rekrutacji bardzo wielu różnych firm.

⁴ Są to wybrane przez samych nadawców i nadawczynie przykładowe ogłoszenia o pracy spośród prawie tysiąca wszystkich ogłoszeń umieszczanych przez nich w Internecie w badanym okresie. Firmy, instytucje i organizacje przekazały nam je do audytu, ponieważ reakcje ich adresatów i adresatek wskazywały na to, że są one sformułowane niejednoznacznie, niezrozumiale, nierównorzędnie i wykluczająco.

Z tej perspektywy brakuje nam w dotychczasowych koncepcjach prostego języka, a bardzo widocznej w praktyce komunikacyjnej⁵, większego zaangażowania teorii lingwistyki kulturowej, etnolingwistyki oraz językoznawstwa kognitywnego, dzięki którym prosty język miałby silniejszą podbudowę teoretyczną i mógł jednoznacznie odpowiedzieć na wiele mitów i zarzutów formułowanych pod adresem komunikatów, tworzonych za jego pomocą⁶.

2. NATURALNY PORZĄDEK RZECZY I INTENCJA ODBIORCY W NAJNOWSZYCH Koncepcjach prostego języka

Jedną z najważniejszych cech współczesnej komunikacji odbiorcy / odbiorczyni jest minimalizacja wysiłku poznawczego osób, które odbierają użytecznościowe⁷ teksty publiczne i prywatne. Zmodyfikowana przez kulturę komunikacja językowa 2022 r. zmierza od kilku, a może nawet kilkunastu lat, w dwóch kierunkach – użyteczności i literackości. Nie są to kierunki zupełnie się wykluczające, ale nie są one także tożsame, ponieważ współczesna użyteczność coraz bardziej oddala się od literackości, a odwołująca się do tradycji współczesna literackość (styl wysoki, ozdobny, artystyczny) ma coraz mniej związków z użytecznością (Nowak 2021).

Nadawcy i nadawczynie starają się konstruować przekazy użytecznościowe w prostym języku, ale bez włączenia komunikacji odbiorcy / odbiorczyni zmiany w strukturze i formie tych przekazów nie gwarantują często wystarczającego zmniejszenia wysiłku poznawczego adresatów / adresatek tych tekstów. Naruszają one zatem podstawową zasadę skutecznej komunikacji językowej – adekwatność języka do etapu, na którym znajduje się kooperacja między uczestnikami / uczestniczkami komunikacji, i do celu ich działań, co zresztą prowadzi często do nieskuteczności komunikacji i niewypału komunikacyjnego⁸.

⁵ Ostatnie dwa, trzy lata to realizowane w instytucjach i firmach programy poprawy inkluzywności komunikacji oraz włączania komunikacyjnego każdej osoby bez względu na jej etniczność, narodowość, płeć, wiek itp. Uwarunkowania te zmieniają prosty język z jednej strony w konieczność komunikacyjną, a z drugiej strony, nie tylko w ogłoszeniach o pracy, wymagają od tekstów w nim konstruowanych uważności i wielokulturowości komunikacyjnej.

⁶ Jednym z najczęstszych jest przekonanie nadawców i/lub nadawczyń komunikatów w przestrzeni publicznej, że ich odbiorcy i/lub odbiorczynie oczekują tradycyjnego, anachronicznego i hegemonicznego stylu urzędowego. Chcieli i chcą czuć szacunek do władzy, a może nawet lęk przed nią również dlatego, że nie rozumieją słów, wypowiedzi i tekstów.

⁷ *Użytecznościowe* w znaczeniu 'praktyczne', czyli regulujące życie społeczne, przekazujące informacje oraz pozwalające załatwiać codzienne sprawy zawodowe, administracyjne, urzędowe, prawne czy prywatne. Jednym z tych tekstów użytecznościowych jest ogłoszenie o pracy.

⁸ Na problem adekwatności komunikacji zwracał uwagę przede wszystkim Herbert Paul Grice (Grice 1989), ale jest on rozważany praktycznie w każdej pracy naukowej poświęconej aktom mowy i innym aspektom pragmatyki.

Wynika to w dużej mierze z opisywania przez nadawców / nadawczynie takich tekstów rzeczywistości uporządkowanej według retropiczego porządku rzeczy (RPR), a w skrajnych wypadkach według specjalistycznego porządku rzeczy⁹ (SPR).

Retropiczny porządek rzeczy to:

na powierzchni tekstu realizacja określonej strategii językowej, w której nadawcy przestrzegają i bronią ze wszystkich sił schematów i szablonów poznawczo-komunikacyjnych, utworzonych w kulturze druku, wiedzy i rozumu. Szablony te pozwalają utrwać hierarchiczność i elitarność społeczną, a także traktować język w tekście jako narzędzie potwierdzania własnej hegemonii, a nie narzędzie skutecznej komunikacji. Komunikaty zbudowane w oparciu o RPR są zwykle niepotrzebnie specjalistyczne, nadmiernie skomplikowane składniowo, trudne percepcyjnie, w pełni zrozumiałe, a zwłaszcza łatwo przyswajalne, tylko dla niewielkiej grupy odbiorców (Nowak 2020: 52–53).

W wielu realizujących zasady prostego języka tekstach, odwołujących się do tych porządków rzeczy, dochodzi do kognitywnego paradoksu, który kończy się często dysonansem poznawczym u odbiorcy / odbiorczynie – on / ona rozumie większość słów, ale nie ma możliwości łatwo i szybko zrozumieć ich sensu i intencji.

Jedną z najważniejszych przyczyn takich reakcji i skutków komunikacji w prostym języku jest zbyt małe wykorzystanie przez nadawców i nadawczynie naturalnego porządku rzeczy jako najistotniejszego lub jednego z kilku najistotniejszych składników bazy kognitywnej¹⁰ komunikacji użytecznościowej we wszystkich jej odmianach i formach.

Naturalny porządek rzeczy (NPR) to:

strategia komunikacyjna zbudowana na potocznym rozumieniu rzeczywistości, ale racjonalizowana i ulogiczniona dzięki skryptom i ramom poznawczym, które są w niej ważniejsze niż (nad)emocjonalność i (nad)metaforyzacja, charakterystyczne dla typowych wypowiedzi potocznych oraz niż „literackość”/„estetyzacja”/„figuracywność” dotychczasowego języka publicznego, a zwłaszcza stylu urzędowego. [...] Wprowadzenie do komunikacji NPR to ogromne ułatwienie dla odbiorcy i jednocześnie zrównanie komunikacyjne wszystkich uczestników porozumiewania się, a co za tym idzie skuteczne przekazanie każdemu odbiorcy zawartych w tekście danych czy wiedzy. Komunikaty zbudowane w oparciu o NPR rezygnują z niepotrzebnej specjalistyczności i komplikowania wszystkich poziomów języka, są bardzo łatwe percepcyjnie, w pełni zrozumiałe, a zwłaszcza łatwo przyswajalne i to dla wszystkich użytkowników języka (Nowak 2020: 55–56).

⁹ „Specjalistyczny porządek rzeczy to uwidoczniona w tekście strategia językowa, w której nadawcy także przestrzegają i bronią ze wszystkich sił schematów i szablonów poznawczo-komunikacyjnych, utworzonych w kulturze druku, wiedzy i rozumu, ale dodatkowo wskazujących na wysoką kompetencję specjalistyczną nadawcy” (Nowak 2020: 54).

¹⁰ „Ogólna baza kognitywna uczestników wymiany informacyjnej w szczególności znajduje wyraz w tym, że w obrębie wspólnoty językowej i kulturowej określonymi konceptom (kategoriom pojęciowym) przyporządkowuje się wyznaczone prototypy — ekstensjonalne (tzn. konkretne referenty) lub intensjonalne (tzn. cechy lub zespoły cech)” (Kiklewicz 2006: 239).

Coraz bardziej popularna i coraz lepiej znana osobom, które porozumiewają się z innymi w polskiej komunikacyjnej przestrzeni publicznej, idea prostego języka i prostej polszczyzny oficjalnej jest dla wielu uczestników i uczestniczek aktów komunikacji użytecznościowej trudna do zaakceptowania właśnie ze względu na pomieszczenie w znaczeniach i intencji tego rodzaju przekazów wszystkich tych porządków rzeczy i niewystarczające wykorzystanie naturalnego porządku rzeczy.

3. OGŁOSZENIA O PRACY – ANALIZA MATERIAŁU¹¹

W jaki sposób można połączyć pochodzące z prostego języka zabiegi na tekście i w strukturze powierzchniowej wypowiedzenia z pragmatyczno-semantyczną strukturą głęboką wykorzystującą naturalny porządek rzeczy, pokazuje analiza 83 ogłoszeń o pracy pochodzących z różnych instytucji i firm, których audyt wykonywaliśmy na ich zlecenie.

Powodem audytu i poszukiwania przez firmy i instytucje nowego, prostszego sposobu komunikacji z kandydatami na pracowników i z samymi pracownikami była przede wszystkim zauważana przez te firmy w ostatnim czasie potrzeba *Diversity & Inclusion* (zarządzania różnorodnością) oraz włączania w ich bliższe i dalsze otoczenie oraz w ich komunikację różnych grup społecznych i odbiorców / odbiorczyń.

• Nazwy pracowników i pracownic w prostym języku

Baza kognitywna zbudowana na naturalnym porządku rzeczy tradycyjnie rozdziela zawody na męskie i żeńskie, dlatego w wielu z analizowanych ogłoszeń pojawia się *informatyk*, *inżynier* czy *specjalista*, ale oczywiście dla nadawców i nadawczyń były również wskazania żeńskie, gdy była mowa o *asystentce* lub *sekretarce*. Dla prostego języka i NPR-u to przezroczysta / transparentna i usankcjonowana przez tradycję kategoryzacja, w której, opisując zawody wykonywane przez osoby, pojawi się *górnik*, a nie *górniczka* i *przedszkolanka*, a nie *przedszkolankę* – by podać tylko przykłady najbardziej oczywiste.

Zatem w prostym języku i NPR-ze należałoby zostawić i te określenia, i te podziały. Jednak „kultura jest komunikacją, a komunikacja kulturą” (Hall 1987: 8), zatem kultura 2022 roku wymaga w komunikacji o pracy i nie tylko w niej wskazań uniwersalnych lub równorzędnych, czyli *informatyka* / *informatyczki* lub *infor-*

¹¹ Poza własnymi badaniami wykorzystujemy w analizach i interpretacjach także raporty z polskiego rynku pracy, np. *pracuj.pl Język ofert pracy* (czerwiec–lipiec 2021) oraz zagraniczne publikacje, które dotyczą rynku pracy i rekrutacji, np.: Gaucher, D., Friesen, J., Kay, A.C., Evidence That Gendered Wording in Job Advertisements Exists and Sustains Gender Inequality. „Journal of Personality and Social Psychology” vol. 101, no. 1, 2011, pp. 109–128 czy Mohr, T.S. *Why Women Don't Apply for Jobs Unless They're 100% Qualified*. Online: www.hbr.org VIII 2014 r. [dostęp: 30.06.2022].

matyka_informatyczki albo *informatyka /-czki*. Innym rozwiązaniem, które bardziej robi krzywdę językowi polskiemu niż mu pomaga, jest używanie zamiast polskich angielskojęzycznych (bezrodzajowych we współczesnej, angielskiej komunikacji) nazw pracowników, którzy są poszukiwani na określone stanowiska, np.: *Senior Data Scientist*, *Devops Engineer – Firewall & Network Implementer* czy *DevOps Lead*.

Polska komunikacja publiczna nie wypracowała jeszcze jednego, uniwersalnego sposobu komunikowania równorzędności płci, który nie byłby medialną sensacją¹² i miał szansę na to, że uzyska status oczywistego, naturalnego i prostego nazywania osób i takiego samego myślenia o ich obowiązkach i miejscu w firmach, instytucjach i organizacjach.

Prosty język wskazuje jako właściwe polskie nazwy męskorodzajowe, a współczesna baza kognitywna podsuwa bezrodzajową nazwę angielskojęzyczną lub równoczesne używanie form męsko- i żeńskorodzajowych. To nie pierwsze i nie ostatnie w tym tekście zderzenie tradycyjnego prostego języka, patrzącego w przeszłość, z nowoczesnym prostym językiem bardzo dobrze osadzonym w teraźniejszości i patrzącym w przyszłość.

• Najważniejsze informacje

Każda wersja prostego języka wymaga, żeby na samym początku przekazywać te informacje, które pozwolą odbiorcy / odbiorczyni szybko rozstrzygnąć, czy chce się z nią zapoznawać dalej, czy też nie jest ona przeznaczona dla niego / niej albo go / jej nie interesuje.

Tę samą zasadę warto stosować także w ogłoszeniach o pracy i niektórzy z analizowanych przez nas pracodawców / pracodawczyń tak właśnie postępują, bo wykorzystując dowolną „formatkę”, przekazują w punktach lub nieoznaczonych dodatkowo wersach kilka najważniejszych faktów o oferowanej pracy i wymagań wobec kandydata / kandydatki. Najczęściej są to trzy elementy: miejsce pracy (miasto albo informacja o pracy zdalnej), forma zatrudnienia (jaki rodzaj umowy) oraz poziom znajomości języka obcego / angielskiego (jeśli stanowisko tego wymaga). Czasami pojawia się też wśród tych elementów czas pracy (od której do której).

Część pracodawców używa do zakomunikowania tych kategorii ich nazw, np. „Miejsce pracy: Warszawa” i jest to zgodne z tradycyjnym prostym językiem, a część ogranicza się do wskazań przez kropkę lub *tiret*, np. „• Warszawa”, „- angielski – B2”, zgodnie z nowym prostym językiem. Nowy prosty język zakłada, że bez

¹² Wiele mediów i to o różnych orientacjach ideologicznych zamiast po prostu używać nazw żeńskich i męskich na określanie wszystkich zawodów publikuje artykuły o nazwach żeńskich, które powstały przede wszystkim ze względu na nietypowość, entropiczność, nienaturalność zdaniem nadawców (tym razem mężczyzn) tych form. Wystarczy wpisać do dowolnej wyszukiwarki słowo *informatyczka* lub *inżynierka*, żeby się o tym przekonać.

wysiłku poznawczego odbiorca / odbiorczyni zrozumieją taki komunikat, więc nazwy kategorii nie są potrzebne, bo są oczywiste.

Nie jest też potrzebne wymienianie tych kryteriów na samym początku ogłoszenia w większej liczbie, bo może to spowodować u odbiorcy / odbiorczyni zniechęcenie nie tylko do dalszego czytania ogłoszenia, ale i do ubiegania się o to stanowisko.

Część instytucji, firm i organizacji rezygnuje jednak z tego modułu i po nazwie stanowiska od razu przechodzi do opisu tego, czego oczekuje od kandydata / kandydatki.

• Wymagania / oczekiwania

I z punktu widzenia dostępności oraz równorzędności, i z punktu widzenia tradycyjnego oraz nowoczesnego prostego języka część ta jest w zasadzie zawsze nie najlepiej napisana i zbyt obszerna, zawierająca zbyt wiele kryteriów, którym musi sprostać kandydat / kandydatka¹³.

Za właściwe z perspektywy prostego języka uznajemy to, że nadawcy / nadawczynie wydzielają w ogłoszeniu o pracę moduły, które dotyczą oczekiwań oraz korzyści, natomiast językowa realizacja tego słusznego zamysłu jest już mniej przekonująca.

Po pierwsze, nazwa *wymagania* lub *oczekiwania* to formy rzeczowników odczasownikowych, o których od początku historii prostego języka polskiego mówi się i pisze jako o formach niewłaściwych, bo długich, pasywnych, bezosobowych¹⁴. Warto byłoby zatem ich unikać.

Po drugie, nazwa *kompetencje* lub *umiejętności* też niewiele zmienia w tej sytuacji, bo rzeczowniki zakończone na *-ość* także nie są przyjazne i akceptowane przez prosty język, a z kolei wyraz *kompetencje* to słowo obce, które także nie ułatwia rozumienia tekstu.

Po trzecie, część pracodawców sięga w tej sytuacji po zdania, ale w niektórych ogłoszeniach są to w dalszym ciągu dość długie zdania warunkowe, np. „Szukamy Ciebie, jeśli:”, „Ta praca jest dla Ciebie, jeśli:”, „Jeśli spełniasz poniższe oczekiwania, to zapraszamy do aplikowania”. W ostatnim przykładzie pojawia się zresztą niepotrzebne słowo *poniższe*¹⁵, które warto zastępować słowem *te* albo *nasze*, a przede wszystkim zastępować całe nagłówki bardziej dynamicznymi, zrozumiałymi i krótkimi zdaniami pojedynczymi bez *aplikowania*, bo to kolejny rzeczownik-zombie.

¹³ 73% procent (61) tych ogłoszeń miało ponad 3000 znaków ze spacjami, czyli prawie dwie strony znormalizowanego tekstu, a w analizie Jasnopisem uzyskało wynik 6 lub 7, czyli tekstu trudnego lub bardzo trudnego.

¹⁴ Tomasz Piekot w wielu miejscach, również tych wymienionych w bibliografii, określa je mianem *rzeczowników-zombie*.

¹⁵ Skuteczny prosty język rezygnuje z tych „nawigacyjnych” konstrukcji z *poniższe*, *powyższe*, *niżej* itd.

W tej sytuacji znacznie lepiej oceniamy ogłoszenia, w których charakterystykę pracy zapowiada zgodne z prostym językiem zdanie: *Czym będziesz się zajmować?*¹⁶, *Czego od Ciebie oczekujemy?*¹⁷. Niektóre firmy decydują się także na nazwy tego modułu w formie zdania z czasownikiem modalnym lub równie czasownikowi modalnemu, np. *Powinieneś, Powinieneś umieć*. Ta możliwość, a nie konieczność umieszczana w ogłoszeniach o pracy osłabia ich skuteczność i nie jest zgodna ze współczesnym prostym językiem. Skoro pracodawca / pracodawczyni wymienia te kryteria, to znaczy, że kandydat / kandydatka *musi / musi umieć* albo, jeśli tak nie jest, niech umieści je w innym module lub zrobi z nich drugą część tego modułu, np. *Dodatkowo powinieneś umieć* albo *Chcielibyśmy też, żebyś itp.*

Ogłoszenie o pracy w prostym języku powinno w module „Co musisz umieć?” zawierać od trzech do pięciu kryteriów, a nie osiem czy dwanaście, co zdarzało się w badanym przez nas materiale regularnie.

I o ile mogą być w tych kryteriach użyte wyrazy specjalistyczne / profesjonalizmy, bo ich znajomość przez kandydata / kandydatkę potwierdza jego / jej kompetencje, o tyle nie powinno być w nich skomplikowanych konstrukcji składniowych i pasywnej narracji. Ponownie, jak w całym nowoczesnym prostym języku, chodzi o łatwość i szybkość lektury wszystkich tekstów użytecznościowych, w tym także ogłoszeń o pracę.

Nie daje tego fraza: *sprawujesz nadzór nad poprawnością i efektywnością funkcjonowania środowisk informatycznych*, bo *nadzorujesz / kontrolujesz środowiska informatyczne* albo *pilnujesz środowisk informatycznych* jest łatwiejsze, krótsze i odsyła do bazy kognitywnej każdego / każdej odbiorcy / odbiorczyni. Identycznie można ocenić frazę *znasz system... na poziomie dobrym*, bo łatwo ją zastąpić zdaniem *znasz dobrze system...* Takich przykładów w każdym z analizowanych przez nas podmiotów było bardzo dużo.

Z innych powodów warto pomyśleć o rezygnacji z kryteriów, które zaprzeczają współczesnemu prostemu językowi na poziomie semantyki i pragmatyki.

W zasadzie w każdym ogłoszeniu o pracy pojawiają się dwa lub trzy kryteria, które są nieprecyzyjne semantycznie, bo są niemalże słowami-workami (Bogusławski 1988) albo ich umieszczenie wśród naprawdę ważnych kryteriów jest automatyzmem nadawczym na granicy świadomego i nieświadomego. Są to: „umiejętność pracy w zespole”, „komunikatywność” i „wysoce rozwinięte umiejętności interpersonalne”. Podczas analizy łatwo dostrzec, że pojawiają się one nawet wtedy, gdy praca jest samodzielna i dotyczy urządzeń i dokumentów, a poza tym kryteria te będą weryfikowane dopiero podczas rozmowy kwalifikacyjnej, która pozwoli po-

¹⁶ Może kiedyś ktoś napisze po prostu: *Co będziesz robić?*, ale na razie pracodawcy / pracodawczynie nie są jeszcze na to gotowi / gotowe.

¹⁷ Pytanie, czemu nie *Czego od Ciebie chcemy?*

wierzchniowo ocenić osobowość i komunikację werbalną, niewerbalną i parawerbalną kandydata / kandydatki¹⁸.

Z wielu analizowanych przez nas ogłoszeń wynika zresztą, że taki kandydat / kandydatka powinien / powinna umieć niemalże wszystko, nawet to, co niespecjalnie przyda mu / jej się w oferowanej w ogłoszeniu pracy.

W opisywanym przez nas module „kryteriów” powraca kwestia form żeńskich i męskich jako dowód D&I. Forma zdania w nagłówku daje możliwość skutecznej realizacji zasad zarządzania różnorodnością, ponieważ popularna w ogłoszeniach forma ty i druga osoba czasownika w czasie teraźniejszym likwiduje ten problem¹⁹. Warto więc korzystać z takich form i w nagłówkach, i w poszczególnych kryteriach ogłoszenia niezależnie od tego, czy dotyczą wymagań czy przywilejów, gdy osoba zostanie już pracownikiem / pracownicą w firmie, organizacji lub instytucji.

4. ZAKOŃCZENIE

Większość komunikatów napisanych w prostym języku to teksty użytecznościowe komercyjne, społeczne, administracyjne, urzędowe, prawne itd. Ich forma, struktura, organizacja treści oraz pozostałe parametry językowe, edytorskie i redakcyjne wynikają ze zmiany kultury jako cywilizacji, komunikacji i organizacji (firmy, instytucji itp.).

Współczesny prosty język to nie tylko, a może nawet nie przede wszystkim, operacje na tekście, bo są one wynikiem rewolucyjnych zmian kontekstowych – kontekstu kulturowego, kontekstu językowego, kontekstu sytuacyjnego, a przede wszystkim kontekstu odbiorcy / odbiorczyni.

W urzędach i administracji klient zastąpił petenta, na rynku pracy nadal pomimo kryzysu mówi się o rynku pracownika / pracownicy, a nie o rynku pracodawcy / pracodawczyni, a na stronach z ogłoszeniami o pracy jest tych ogłoszeń często setki lub tysiące, bo współczesna komunikacyjna przestrzeń publiczna to miejsce nadmiaru komunikatów i informacji.

Analiza 83 ogłoszeń o pracy potwierdziła, że podobnie jak w innych obszarach komunikacji nieprosty i niewspółczesny język nadawcy / nadawczyni nadal ma przewagę nad prostym, współczesnym językiem odbiorcy / odbiorczyni.

¹⁸ Z tymi trzema kryteriami wiąże się jeszcze jeden problem. Gdy próbowaliśmy dopytać rekruterów / rekruterki oraz pracodawców / pracodawczynie, co to w zasadzie dla nich znaczy, to słyszeliśmy same ogólniki i banały. Jest to więc kolejne zadanie dla prostego języka – zbudować zrozumiałe i operacyjne definicje oraz podać najważniejsze kryteria wielu pojęć kompetencji społecznych, bo nie tylko kandydaci i kandydatki do pracy, ale i inne osoby powinny wiedzieć, co takie słowa-worki, słowa-wytrychy, słowa-klucze naprawdę znaczą.

¹⁹ W tradycyjnym prostym języku byłoby zapewne *Pan / Pani*, co wymuszałoby podwajanie form czasownikowych i byłoby na pewno trudniejsze w odbiorze.

Większość ogłoszeń jest za długa, źle skonstruowana, ze zbyt wieloma wymaganiami, potwierdzająca przewagę męskich form językowych nad formami żeńskimi, pasywna i statyczna komunikacyjnie, a zatem ma niewielkie szanse na uważną lekturę i właściwą reakcję ze strony adresatów / adresatek.

Część z nich wykorzystuje współczesny prosty język, którego bazę kognitywną i strategię poznawczo-komunikacyjną wyznacza naturalny porządek rzeczy, który w racjonalny sposób wykorzystuje powszechną wiedzę i możliwy dla wszystkich członków i członkiń polskiego społeczeństwa wysiłek poznawczy. A w tych obszarach, które ze względu na rewolucyjność zmian w rzeczywistości naruszają NPR i nie zgadzają się z jego elementarną semantyką i pragmatyką, nadawcy i nadawczynie ogłoszeń o pracy szukają innych, oryginalnych, włączających i równościowych rozwiązań.

Połączenie struktury powierzchniowej każdego tekstu użytecznościowego, który wykorzystuje tradycyjny prosty język, z jego semantyczno-pragmatyczną strukturą głęboką, zbudowaną na współczesnym prostym języku, oraz nowymi konstrukcjami językowymi, wynikającymi ze zmian cywilizacyjnych i społecznych, to, naszym zdaniem, przyszłość wszystkich form komunikacji użytecznościowej, a nie tylko ogłoszeń o pracy.

Bibliografia

- Bogusławski, A. 1988. *Język w słowniku: desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grice, H.P. 1989. *Studies in the way of words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hall, E.T. 1987. *Bezgłośny język*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kiklewicz, A. 2006. *Teoria metafor pojęciowych: zagadnienia dyskusyjne*. W: *Prawo i ekonomika*, s. 217–273.
- Miodek, J., Maziarz, M., Piekot, T., Poprawa, M., Zarzeczny, G. 2010. *Jak pisać o Funduszach Europejskich?* Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Navarro-Reyes, J. 2010. Speech Acts. Criteria and Intentions. *Lodz Papers in Pragmatics* 6, s. 145–170.
- Nowak, P. 2016. *Konstatywy? Asercje? Reprezentatywy? – Granice medialnej pragmalingwistyki informacyjnej*. W: *Współczesne media. Media informacyjne*, red. I. Hofman, D. Kępa-Figura, t. 1, s. 31–42. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Nowak, P. 2020. *Naturalny porządek rzeczy w języku*. Warszawa: Wydawnictwo KSAP.
- Nowak, P. 2021. *Literackość i użyteczność komunikacji językowej w przestrzeni publicznej 2020 roku*. W: *Komunikowanie polityk(i) w literaturze i w mediach. Prace ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi Stępnikowi*, red. M. Pataj, E. Pawlak-Hejno, s. 41–51. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Piekot, T., Zarzeczny, G., Moroń, E. 2015. *Upraszczenie tekstu użytkowego jako (współ)działanie. Perspektywa prostej polszczyzny*. W: *Działania na tekście. Przekład – redagowanie – ilustrowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, T. Piekot, s. 99–116. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

- Piekot, T., Zarzeczny, G., Moroń, E. 2019. *Standard „plain language” w polskiej sferze publicznej*. W: Lingwistyka kryminalistyczna. Teoria i praktyka, red. M. Zaśko-Zielińska, K. Kredens, s. 197–214. Wrocław: „Quaestio”.
- Skwarek, J. 2019. Prosty język prawny a podstawowe koncepcje filozofii prawa. *Oblicza Komunikacji* 11, s. 27–43.

***Plain language and natural order of things in modern recruitment
(on the example of job advertisements)***

Summary

This article describes the communication (cultural) transformations of the last decade and their influence on plain language in the Polish utilitarian communication. The analytical material is 83 job advertisements of various companies, institutions, and organisations. They serve as examples to show the differences between the old non-plain manner of writing texts, the traditional plain language, and the contemporary plain language. The contemporary plain language reaches to the deep structure of a text, is guided by the recipient's semantics and pragmatics, applies a cognitive–communicative strategy called the *natural order of things* (NOOT). At the same time, both the sender and the recipient must allow for diversity management in public communications, which is not compliant with the NOOT and makes the text non-transparent. The combination of these differences and correlations gives rise to a new version of job advertisements.

Keywords: traditional plain language – contemporary plain language – cognitive-communicative strategies – natural order of things – utilitarian text.

Trans. Monika Czarnecka

Anna Skaryszewska

(Uniwersytet Warszawski,

e-mail: a.skaryszewska@student.uw.edu.pl)

ORCID: 0000-0002-7094-4133

RUCH PROSTEGO JĘZYKA W POLSCE W LATACH 2012–2022

Prosty język, czyli formułowanie komunikatów tak, aby ich odbiorcy mogli je szybko przeczytać i zrozumieć przy pierwszej lekturze, zyskuje w Polsce coraz większą popularność ze względu na swój praktyczny i uniwersalny wymiar. Idea ta służy efektywnej komunikacji przede wszystkim urzędów z obywatelami i firm z klientami. Genezy prostej polszczyzny niektórzy upatrują w czasach przedwojennych (Będkowski 2019), ale jej nowoczesne, skodyfikowane zasady zaczęły się kształtować kilkanaście lat temu.

Ważną cezurą był rok 2012, kiedy to ogłoszono kampanię społeczną „Prosty język przyjazny obywatelom” i odbył się I Kongres Języka Urzędowego. Od tego momentu pojawiło się wiele inicjatyw na rzecz upraszczania komunikacji, takich jak szkolenia, konferencje, kampanie informacyjne. Ukazują się poradniki i publikacje z tego zakresu, dostępne są narzędzia informatyczne. Urzędy i firmy wdrażają zmianę językową przy wsparciu wyspecjalizowanych podmiotów i ekspertów. W ośrodkach akademickich prowadzi się badania, kursy i studia. Przyznawane są certyfikaty, które zaświadczać o poprawnej, jasnej oraz przyjaznej treści i formie dokumentów.

Celem artykułu jest zebranie i opisanie najważniejszych podmiotów i działań, które podsumowują dziesięć ostatnich lat upraszczania komunikacji w Polsce.

1. KAMPANIA „JĘZYK URZĘDOWY PRZYJAZNY OBYWATELOM” ORAZ I KONGRES JĘZYKA URZĘDOWEGO

Kampania społeczna „Język urzędowy przyjazny obywatelom”¹ była wspólnym przedsięwzięciem Rzecznika Praw Obywatelskich, Senatu RP, Wojewody Mazowieckiego, Szefa Służby Cywilnej, Rady Języka Polskiego, Narodowego Centrum Kultury i Fundacji Języka Polskiego. Miała następujące cele:

¹ https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1390:ojczysty-dodaj-do-ulubionych107&catid=32&Itemid=67 [dostęp: 21.05.2022].

- zwiększyć świadomość językową użytkowników polszczyzny urzędowej,
- zwiększyć komunikatywność języka w pismach i wypowiedziach o charakterze oficjalnym,
- tworzyć standardy poprawnej polszczyzny w języku urzędowym,
- doskonalić kompetencje językowe urzędników i ich odpowiedzialność za skuteczną komunikację².

Zainicjowano wówczas publiczną dyskusję nad stanem współczesnej polszczyzny oficjalnej. W założeniu też miał powstać ruch społeczny na rzecz podnoszenia poziomu kultury języka urzędowego.

Ważnym wydarzeniem w ramach kampanii był I Kongres Języka Urzędowego, zorganizowany 30–31 października 2012 roku pod patronatem Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego³. Oprócz wystąpień, które dotyczyły charakterystyki, diagnozy i postulatów zmiany języka urzędowego w Polsce, w programie Kongresu znalazł się również referat Tomasza Piekota prezentujący ideę prostego języka⁴. Wrocławski badacz opowiedział o tym zjawisku jako o nowości w polskiej polityce językowej. Zwrócił uwagę, że upraszczanie komunikacji w Polsce jest potrzebne, gdyż w ramach dostępu do informacji publicznej wszystkie komunikaty powinny być pisane w sposób jasny i przejrzysty – tak aby każdy, bez względu na wykształcenie i status społeczny, mógł zrozumieć przekaz wiadomości.

W dokumencie końcowym Kongresu uczestnicy zadeklarowali, że:

- potrzebna jest poprawa jakości polskiego języka urzędowego pod względem zrozumiałości, przystępności oraz kultury wypowiedzi;
- urzędnicy, którzy tworzą teksty, powinni dołożyć starań o ich zrozumiałość, poprawność i estetykę oraz o formułowanie treści z szacunkiem dla odbiorców;
- instytucje państwowe i samorządowe powinny zapewnić urzędnikom szkolenia z kultury języka polskiego, dające rzetelną i usystematyzowaną wiedzę o stylu urzędowym, poprawności elementów prawnych w nim występujących i psychologicznych uwarunkowaniach odbioru tekstu;
- konieczne jest także zaangażowanie językoznawców w prace analityczne i normalizacyjne związane z językiem urzędowym oraz podjęcie badań, których efektem będzie sformułowanie norm dotyczących tej swoistej odmiany polszczyzny, a następnie przedstawienie ich w przystępnych publikacjach o charakterze poradnikowym i popularnonaukowym⁵.

Wiele z tych działań rzeczywiście udało się zrealizować przez ostatnią dekadę. Ich prezentację zawiera kolejna część artykułu.

² Tamże.

³ *I Kongres Języka Urzędowego. „Język urzędowy przyjazny obywatelom”*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2013, s. 2.

⁴ Zob. tamże, s. 169–198.

⁵ Tamże, s. 245.

2. CHARAKTERYSTYKA INICJATYW DOTYCZĄCYCH PROSTEGO JĘZYKA

2.1. Podmioty działające na rzecz prostego języka

W zakresie prostego języka specjalizuje się kilka podmiotów związanych z ośrodkami akademickimi w Polsce. Warto przywołać Pracownię Prostej Polszczyzny, Fundację Języka Polskiego, a także zespół Jasnopisu oraz badaczy poznańskich.

Pierwszą instytucję tworzą językoznawcy z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego: Tomasz Piekot (kierownik), Marcin Poprawa, Grzegorz Zarzeczny, Marta Śleziak. Główne zadania Pracowni, realizowane od 2010 roku, są następujące:

- badanie tekstów pod względem zrozumiałości,
- przyznawanie certyfikatów prostej polszczyzny UW (od 2017 roku),
- prowadzenie webinarów o prostym języku w urzędzie,
- szkolenie konsultantów językowych w urzędach oraz uczenie metod upraszczania języka⁶.

Fundację Języka Polskiego założyli w 2008 roku językoznawcy z Uniwersytetu Warszawskiego. Fundacja prowadzi rozmaite działania popularyzujące język (projekty edukacyjne i kulturalne, publikacja książek, wykłady, dyktanda), ale przede wszystkim rozwija ideę prostego języka⁷. Organizuje szkolenia dotyczące efektywnej komunikacji w administracji i biznesie, wspiera urzędników w nauce upraszczania pism, realizuje audyty komunikacji, a także prowadzi certyfikację tekstów, instytucji oraz trenerów prostego języka. Ekspertami z tego zakresu są Marta Chojnacka-Kuraś, Monika Kresa, Katarzyna Osior-Szot, Magdalena Wanot-Miśtura.

Od czerwca 2021 roku na Uniwersytecie Warszawskim działa pracownia pod nazwą Laboratorium Efektywnej Komunikacji (kierownik: Magdalena Wanot-Miśtura). Głównymi obszarami badawczymi LEK są zrozumiały język i dostępność, skuteczność komunikacyjna języka mówionego i pisanego, empatia.

W latach 2012–2014 pod kierownictwem Włodzimierza Gruszczyńskiego zrealizowano na Uniwersytecie SWPS projekt badawczy *Mierzenie stopnia zrozumiałości polskich tekstów użytkowych (nieliterackich)*. Członkowie zespołu – językoznawcy, psycholingwiści i informatycy – udostępniają swoje narzędzie (od 2019 roku w formie częściowo skomercjalizowanej) i prowadzą działalność ekspercką⁸.

Warto wspomnieć także o środowisku poznańskim. Szkolenia, seminaria, wykłady i warsztaty dotyczące komunikacji oficjalnej, w tym szczególnie prostego i poprawnego języka, prowadzą od lat badacze z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza

⁶ <http://ppp.uni.wroc.pl/> [dostęp: 23.05.2022].

⁷ https://www.fundacjajezykapolskiego.pl/fundacja_jezyka_polskiego/ [dostęp: 23.05.2022].

⁸ <https://jasnopis.pl/#> [dostęp: 23.05.2022].

w Poznaniu: Jarosław Liberek, Karolina Ruta-Korytowska, Przemysław Wiatrowski, Marta Wrześniewska-Pietrzak. Opracowali oni między innymi program studiów podyplomowych „Prosty język w instytucjach publicznych”, które uczelnia oferuje od 2022 roku⁹.

2.2. Publikacje

Jedną z pierwszych zwartych publikacji na temat prostego języka był poradnik *Jak pisać o Funduszach Europejskich?* (Miodek, Maziarz, Piekot, Poprawa, Zarzeczny 2010). Opracowanie to, przygotowane przez wrocławskich językoznawców pod kierunkiem Jana Miodka, miało pomóc autorom dokumentacji konkursowej Funduszy Europejskich pisać je w sposób bardziej zrozumiały. Wskazówki tu zawarte są dość uniwersalne, a przy tym praktyczne. Innym poradnikiem autorstwa specjalistów związanych z Uniwersytetem Wrocławskim jest publikacja *Prosto o konkursach Funduszy Europejskich. Poradnik efektywnego pisanie* (Moron, Piekot, Zarzeczny, Maziarz 2015).

Efektywnej komunikacji w urzędzie jest poświęcona książka Mileny Hadryan, oparta na jej pracy doktorskiej, *Demokratyzacja języka urzędowego. Współczesne tendencje polityki językowej w Szwecji i w Polsce* (Hadryan 2015). Dużą część opracowania zajmuje opis procesu zmian językowych w Szwecji, po czym badaczka omawia komunikację urzędową w Polsce. Oprócz teoretycznego przedstawienia zasad efektywnej komunikacji w urzędzie, badaczka referuje wyniki swoich badań. Przeprowadziła ona ankiety, w których respondenci oceniali trudność dwóch tekstów – oryginalnego oraz jego prostojęzycznej parafrazy.

Również w 2015 roku ukazała się książka *Jasnopis, czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych* pod redakcją Włodzimierza Gruszczyńskiego i Macieja Ogrodniczuka (2015). Dotyczy ona tego, jak powstawał i jak funkcjonuje narzędzie Jasnopis (por. dalej). Autorzy omawiają m.in. wskaźniki trudności tekstu i cechy tekstu trudnego, a także przywołują wyniki własnych badań psycholingwistycznych i proponują nowe formuły analityczne.

Fundacja Języka Polskiego w 2021 roku opublikowała poradnik z kalendarzem *Prosta polszczyzna. Instrukcja obsługi* autorstwa Moniki Kresy i Magdaleny Wanot-Miśtury. Na każdy dzień przewidziano porady, wskazówki i ćwiczenia dotyczące poprawności języka lub reguł prostej polszczyzny. Kalendarz, wydany w 1200 egzemplarzach, trafił do urzędników i pracowników firm w całej Polsce.

Inną ważną publikacją, w której za redakcję merytoryczną i autorstwo odpowiadała Fundacja Języka Polskiego, była wydana w 2021 roku *Encyklopedia prostej*

⁹ <https://wfpik.amu.edu.pl/studia/kierunki-studiow/studia-podyplomowe/prosty-jezyk-w-instytucjach-publicznych> [dostęp: 23.09.2022].

polszczyzny (Wanot-Miśtura i in. red. 2021). Książka pod patronatem merytorycznym Uniwersytetu Warszawskiego powstała z inicjatywy Biura Prostego Języka PZU¹⁰. Składa się ze słownika objaśniająco-normatywnego mowy korporacyjnej (korpomowy) (około 300 haseł), rejestru form sprawiających trudność gramatyczną i leksykalną, a także zasad dobrej komunikacji. Jest dostępna również w wersji elektronicznej¹¹.

2.3. Narzędzia internetowe

Praktycznymi i dostępnymi narzędziami służącymi do upraszczania tekstów są aplikacje internetowe. Jedną z nich jest strona internetowa logios.dev (kiedyś Logios Research), rozwijana od 2010 roku przez badaczy wrocławskich, m.in. Grzegorza Zarzecznego, Marka Maziara i Tomasza Piekota¹².

Aplikacja Logios bada tekst pod kątem kilkudziesięciu cech, w tym między innymi autorskiego Indeksu Prostego Języka PLI, oraz generuje raport z interpretacją statystyk. W zależności od wersji użytkownik otrzymuje konkretny pakiet wsparcia i pomocy, dostępna jest również wersja testowa (Logios do Zabawy), w której można zbadać tekst o długości nie większej niż 3000 słów. Aplikacja umożliwia wybór typu i stylu tekstu oraz parametrów, które chcemy zmierzyć.

Kolejną aplikacją jest Jasnopis – stworzony przez interdyscyplinarny zespół językoznawców z Uniwersytetu SWPS pod kierunkiem Włodzimierza Gruszczyńskiego¹³. Jasnopis ma następujące funkcje:

- analizuje język użyty w tekście, tzn.:
 - oblicza średnią długość zdań i akapitów,
 - ustala liczbę słów trudnych (na podstawie listy frekwencyjnej i prawdopodobieństwa subiektywnego),
 - oblicza procent rzeczowników i czasowników,
 - oblicza procent rzeczowników abstrakcyjnych,
 - sprawdza długość tzw. łańcuchów dopełniaczy (*ocena poprawności wykonania czynności...*),
 - oblicza procent imiesłówów,
 - sprawdza miejsce poszczególnych wyrazów na różnych listach frekwencyjnych;

¹⁰ PZU powołało przed kilku laty Biuro Prostego Języka, którego zadaniem jest popularyzacja prostego języka i wspieranie pracowników w tym zakresie, zob. <https://www.pzu.pl/grupa-pzu/o-nas/prosty-jezyk> [dostęp: 23.05.2022].

¹¹ Publikację można pobrać ze strony: https://www.pzu.pl/grupa-pzu/o-nas/prosty-jezyk?_gl=1*120r1zm*_ga*OTQyNTUxODIzLjE2NjI0OTk1Njk.*_ga_LE4DX3ZB89*MTY2NzlwMTEzNS42LjAuMTY2NzlwMTEzNS42MC4wLjA [dostęp: 23.05.2022].

¹² Zob. <https://logios.dev/#o-nas> [dostęp: 23.05.2022].

¹³ Zob. <https://www.jasnopis.pl/info#>. Za językoznawczy aspekt narzędzia odpowiadają: Włodzimierz Gruszczyński, Edyta Charzyńska, Laura Polkowska, Milena Hadryan, Maciej Ogrodniczuk [dostęp: 23.05.2022].

- zaznacza potencjalnie trudne wyrazy, zbyt długie zdania, akapity trudniejsze niż średnia dla tekstu,
- czasem podpowiada, jakimi synonimami można zastąpić wyrazy trudne¹⁴.

Wersja demo aplikacji umożliwia analizę tekstu o długości do 3600 znaków. Aplikacja ma solidną podbudowę statystyczną, zasadniczo jednak nie proponuje konkretnych zmian językowych. Użytkownik dostaje informacje o niekorzystnych cechach swojego tekstu, bez wielu praktycznych podpowiedzi. Autorzy aplikacji oferują również bezpośrednią współpracę, Jasnopis jest wówczas dopasowywany do potrzeb zainteresowanego.

Firmy we współpracy z językoznawcami opracowały ponadto narzędzia upraszczające do użytku wewnętrznego w organizacji. Przykładowo ING Bank Śląski stworzył Prostat¹⁵, mBank korzysta z autorskiego algorytmu¹⁶, natomiast PZU – z aplikacji To Proste¹⁷.

2.4. Certyfikaty

Ostatnimi czasy wraz z rozwojem idei prostego języka firmy z większą dbałością językową formułują komunikaty skierowane do klientów. Wysoką jakość komunikacyjną tekstu poświadczają certyfikaty. Wyróżnienia takie są przyznawane przez dwa podmioty – Pracownię Prostej Polszczyzny oraz Fundację Języka Polskiego.

Pierwsza instytucja wydaje certyfikaty prostej polszczyzny tekstom, które przejdą rygorystyczną ocenę ilościowo-jakościową¹⁸. Członkowie Pracowni analizują dany tekst lub zbiór tekstów pod względem zasad prostego języka (opracowanego przez Pracownię) i wydają decyzję o przyznaniu wyróżnienia.

Certyfikat prostej polszczyzny zdobyły do tej pory: ING Bank Śląski (3 certyfikaty), Grupa PZU (5 certyfikatów), Bank Credit Agricole (2 certyfikaty), E.ON Polska (1 certyfikat), TU Europa (1 certyfikat), Grupa PGE (1 certyfikat)¹⁹.

Tego rodzaju działalność certyfikacyjną prowadzi również Fundacja Języka Polskiego. Jeśli treść i forma zgłoszonego dokumentu okażą się poprawne i przyjazne, może on otrzymać „Językowy znak jakości”. Certyfikat ten zaświadcza o wzorowej komunikacji – prostej, poprawnej i zrozumiałej. Może być przyznawany tekstom, ale także ludziom (np. trenerom, ambasadorom) lub całej organizacji. Certyfikat został

¹⁴ Tamże.

¹⁵ <https://konkursy.sar.org.pl/nominacje/effie/zg/4338> [dostęp: 23.05.2022].

¹⁶ <https://www.mbank.pl/mbank-news/co-nowego/mkanon-ma-piec-lat.html> [dostęp: 23.05.2022].

¹⁷ <https://www.pzu.pl/grupa-pzu/o-nas/prosty-jezyk> [dostęp: 23.05.2022].

¹⁸ Wymogi w zakresie uzyskania certyfikatu zob. <http://ppp.uni.wroc.pl/certyfikat.html> [dostęp: 23.05.2022].

¹⁹ Tamże.

dotychczas przyznany mBankowi (2019) – jednemu z prekursorów upraszczania komunikacji w sektorze bankowym²⁰. W 2021 roku wyróżniono wybrane zakładki na stronie internetowej mBanku²¹, a w roku 2022 – cztery dokumenty PKP Intercity²².

2.5. Konferencje i wydarzenia

Wydarzeniami, które dotyczą upraszczania komunikacji językowej w urzędach, są organizowane przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej konferencje z cyklu Forum Prostego Języka. Są to spotkania praktyków, którzy dyskutują „na temat możliwości i kierunków działania w zakresie uproszczenia języka urzędowego, również w Funduszach Europejskich”²³. Zwykle podczas tych wydarzeń kolejne podmioty podpisują Deklarację prostego języka (zob. dalej).

Pierwsze Forum odbyło się 3 października 2018 roku²⁴. Dokładnie rok później miało miejsce II Forum, podczas którego kolejne podmioty zadeklarowały stosowanie zasad prostego języka, m.in. Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Narodowy Fundusz Zdrowia i Narodowe Centrum Badań i Rozwoju²⁵. Tym samym najważniejsze instytucje państwowe poparły rozwijającą się ideę prostego języka. Po raz trzeci Forum Prostego Języka odbyło się 30 listopada 2021 roku²⁶.

Wydarzenia dotyczące omawianej idei odbywają się nie tylko w instytucjach publicznych. Od kilku lat konferencje na temat prostego języka organizuje rokrocznie Biuro Prostego Języka PZU. Jesienią 2021 roku na konferencji „Prosty język, czyli o komunikowaniu się bez nieporozumień” zaprezentowano opisywaną już *Encyklopedię prostej polszczyzny*. W 2022 roku konferencja odbyła się po raz szósty, tym razem pod hasłem „Prosty język, czyli lepszy wymiar komunikacji”²⁷.

Warta uwagi – i nagrodzona w konkursie Meeting Planner Power Awards 2020 jako najlepsze edukacyjne wydarzenie *online* – była konferencja z 2019 roku. Wydarzenie było częścią kampanii „Z oficjalnym stylem precz!”. Ważną jego częścią była debata dotycząca wyników sondażu zleconego przez PZU na temat prostego języka.

²⁰ <https://pl.media.mbank.pl/159565-mbank-z-jezykowym-znakiem-jakosci> [dostęp: 26.05.2022].

²¹ <https://www.mbank.pl/mbank-news/co-nowego/prosta-komunikacja-w-mbanku-dostalismy-jezykowy-znak-jakosci.html> [dostęp: 26.05.2022].

²² <https://www.intercity.pl/pl/site/o-nas/dzial-prasowy/aktualnosci/pkp-intercity-stawia-na-prosty-jezyk.html> [dostęp: 28.10.2022].

²³ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/wydarzenia/forum-na-rzecz-prostego-jezyka/> [dostęp: 26.05.2022].

²⁴ Tamże.

²⁵ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/wydarzenia/wpis-titul-1/> [dostęp: 26.05.2022].

²⁶ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/wydarzenia/prosto-i-kropka-iii-forum-prostego-jezyka/> [dostęp: 26.05.2022].

²⁷ <https://pl-pl.facebook.com/pzucariera/> [dostęp: 27.10.2022].

Okazało się, że 89% Polaków oczekuje od firm prostych i zrozumiałych informacji²⁸. Rezultaty te potwierdzają wyraźną potrzebę rozwoju dyscypliny.

Równie aktywna jest działalność ING Banku Śląskiego, który zorganizował do tej pory trzy konferencje o prostym języku: 13 listopada 2019 roku²⁹, 25 listopada 2020 roku³⁰ i 23 listopada 2021 roku³¹.

Konferencje branżowe mają na celu dyskusję o dobrych praktykach stosowania prostego języka w komunikacji biznesowej. Prelegenci reprezentują różne środowiska – prawnicze i urzędowe, językoznawcze, bankowe czy informatyczne. Ta różnorodność branż dowodzi szerokiego zainteresowania ideą prostego języka i ponownie świadczy o jego uniwersalności.

Warto wspomnieć również o festiwalu „Stolica Języka Polskiego” w Szczecinie, który ma cechy przede wszystkim wielodniowego spotkania literackiego, ale pełni również funkcje dydaktyczne i promocyjne. W 2019 roku partnerem edukacyjnym wydarzenia był Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Instytucja miała swoje stoisko, na którym pracownicy opowiadali między innymi o doświadczeniach upraszczania komunikacji³².

W związku z tym, że w 2022 roku mija 10 lat od kampanii „Prosty język przyjazny obywatelom” i Kongresu Języka Urzędowego, Rada Języka Polskiego we współpracy z Prezydentem Miasta Poznania zorganizowała debatę poświęconą prostej polszczyźnie. Wydarzenie odbyło się 19 lutego 2022 roku w ramach tradycyjnych obchodów Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego³³. Tematem dyskusji były zagadnienia skupione w trzech panelach: „Prosty język w nowoczesnym urzędzie”, „Upraszczenie języka w praktyce” oraz „Czy teksty szkolne mogą być prostsze?”³⁴. Pewnym *novum* okazała się zwłaszcza trzecia dyskusja, która dotyczyła możliwości zastosowania prostego języka w edukacji.

2.6. Deklaracje

Dokumentem, który zobowiązuje sygnatariuszy do dbałości o efektywną komunikację oraz stosowania zasad prostego języka jest *Deklaracja na rzecz prostego języka urzędowego* (funkcjonująca również pod nazwą *Deklaracja prostego języka*).

²⁸ https://media.pzu.pl/informacje-prasowe/szczegoly/Prestizowa_nagroda_dla_konferencji_Biura_Prostego_Języka_PZU [dostęp: 26.05.2022].

²⁹ <https://media.ing.pl/informacje-prasowe/926/pr/470953/ing-gospodarzem-konferencji-prosty-jezyk-robi-roznice> [dostęp: 26.05.2022].

³⁰ <https://media.ing.pl/informacje-prasowe/926/pr/598044/ing-zaprasza-na-konferencje-prosty-jezyk-ma-sie-rozumiec> [dostęp: 26.05.2022].

³¹ <https://media.ing.pl/informacje-prasowe/926/pr/706078/ing-zaprasza-na-konferencje-o-prostym-jezyku> [dostęp: 26.05.2022].

³² <https://www.zus.pl/o-zus/kalendarium/festiwal-stolica-jezyka-polskiego> [dostęp: 26.05.2022].

³³ <https://www.poznan.pl/mim/info/news/debata-o-prostym-jezyku,176967.html> [dostęp: 26.05.2022].

³⁴ <https://rjp.pan.pl/> [dostęp: 26.05.2022].

Pierwsze podmioty, m.in. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Szef Służby Cywilnej i Zakład Ubezpieczeń Społecznych, podpisały ją 3 października 2018 roku podczas Forum Prostego Języka „Prosto i kropka”³⁵.

Od tego momentu grono sygnatariuszy systematycznie się powiększa. Do dziś deklarację podpisały 44 podmioty, w tym: Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Ministerstwo Edukacji i Nauki, Narodowy Fundusz Zdrowia, Ministerstwo Zdrowia, Ministerstwo Finansów, Krajowa Administracja Skarbowa³⁶.

Sygnatariusze deklarują, że będą:

- dążyć do tego, aby pracownicy urzędów doskonalili kompetencje niezbędne do przestrzegania zasad prostego języka w mowie i piśmie,
- tworzyć standardy językowe i zachęcać pracowników do ich stosowania,
- uwrażliwiać pracowników urzędów na potrzeby innych – bez względu na wiek, poziom niepełnosprawności czy poziom wykształcenia,
- wprowadzać w życie rozwiązania zgodne z ideą prostego języka oraz sami, własnym przykładem, zarażać nią innych³⁷.

Nie tylko administracja państwowa angażuje się w propagowanie idei prostego języka. Prężnie działa w tej sprawie również sektor bankowy. Aby wzmocnić i uspołecnić działania firm w tym zakresie, Związek Banków Polskich zainicjował stworzenie *Deklaracji banków w sprawie standardu prostego języka*. Podpisało ją 20 przedstawicieli największych polskich banków. Banki zobowiązały się w ten sposób do tworzenia prostego języka komunikacji, który ma być profesjonalny, uprzejmy, empatyczny oraz pozbawiony urzędowego dystansu i prawniczych sformułowań³⁸.

2.7. Szkolenia, kursy, studia

Podpisanie *Deklaracji prostego języka* nie daje sygnatariuszom potrzebnych kompetencji do realizowania jej założeń. Podmioty zobowiązały się zresztą do poszerzania wiedzy swoich pracowników w tym zakresie. W odpowiedzi na zapotrzebowanie pojawiają się więc różnego rodzaju inicjatywy szkoleniowe dotyczące upraszczania języka. Kursy takie prowadzą między innymi Pracownia Prostej Polszczyzny, Fundacja Języka Polskiego, zespół Jasnopisu, badacze poznańscy. Szkolą oni zarówno urzędników, jak i pracowników firm.

³⁵ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/deklaracja-prostego-jezyka/> [dostęp: 26.05.2022].

³⁶ Zob. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/deklaracja-prostego-jezyka/#Efekty%20porozumienia> [dostęp: 26.05.2022].

³⁷ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/103064/deklaracja.pdf> [dostęp: 26.05.2022].

³⁸ https://zbp.pl/getmedia/7a8d2b46-7fbd-4ecf-b0db-21809bed8ae7/Deklaracja-bankow-w-sprawie-standardu-prostego-jezyka_ok [dostęp: 26.05.2022].

Przykładowo w Krajowej Szkole Administracji Publicznej wiedzę z zakresu prostego języka mogą nabyć członkowie korpusu służby cywilnej, czyli urzędnicy. Oprócz szkoleń stacjonarnych możliwe jest też szkolenie zdalne dostępne przez Polską Platformę Szkoleniową oraz system e-learningowy służby cywilnej w formie kursu e-learningowego „Tworzenie komunikatów pisemnych zrozumiałych i dopasowanych do odbiorcy”³⁹.

Z inicjatyw akademickich warto wymienić kurs „Do rzeczy i do ludzi – prosty język i efektywna komunikacja dla praktyków” oferowany od roku 2021/2022 w Instytucie Języka Polskiego Uniwersytetu Warszawskiego⁴⁰. Z kolei studia podyplomowe z tego zakresu udostępnia od 2022 roku Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu⁴¹.

2.8. Akcje i kampanie

Od kilku lat różne podmioty utożsamiające się z ideą prostego języka organizują kampanie (społeczne, promocyjne, marketingowe), w których zaznaczają swój wkład w rozwój idei i przede wszystkim podnoszą świadomość językową swoich pracowników, a także obywateli czy klientów.

Celem kampanii edukacyjnej „Prosto i kropka”, realizowanej od 2017 roku przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej we współpracy z Pracownią Prostej Polszczyzny i Krajową Szkołą Administracji Publicznej, jest ułatwienie dostępu do Funduszy Europejskich przez uproszczenie komunikatów o nich⁴². Cykl „Prosto i kropka” nie tylko koncentruje się na zrozumiałości dokumentów Funduszy, lecz także promuje zmiany w komunikacji urzędowej w ogóle⁴³.

Celem kampanii Zakładu Ubezpieczeń Społecznych „Prosto z ZUS” jest propagowanie prostego języka w dokumentach opracowywanych przez tę instytucję⁴⁴. W ramach akcji prowadzone są również szkolenia dla pracowników, wydano też szereg poradników dotyczących efektywnej komunikacji.

³⁹ Aby uzyskać dostęp do kursu, należy się zarejestrować. Kurs trwa 1 h 40 min, składa się z jednej lekcji w formie pisemnego wykładu oraz testu i ankiety. Uczestnik może uzyskać zaświadczenie o odbyciu kursu [stan na 2.06.2022].

⁴⁰ <http://ijp.uw.edu.pl/index.php/kursy/do-rzeczy-i-do-ludzi-prosty-jezyk-i-efektywna-komunikacja-dla-praktykow/> [dostęp: 27.05.2022].

⁴¹ <https://amu.edu.pl/wiadomosci/aktualnosci/kandydaci/prosty-jezyk-w-instytucjach-publicznych-nowy-kierunek-studiow-podyplomowych-na-uam> [27.10.2022].

⁴² <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/vlog-prosto-i-kropka/> [dostęp: 27.05.2022].

⁴³ W ramach kampanii „Prosto i kropka” powstał cykl filmów z udziałem Tomasza Piekota, zob. <https://www.youtube.com/watch?v=zvXoNNRzF9c&list=PLSoHIHWmvfwrTatU7IKIOfg7eTwDh6Ykf> [dostęp: 27.05.2022].

⁴⁴ <https://www.zus.pl/-/prosto-z-zus-czyli-prostsz-jezyk-i-formularze> [dostęp: 28.05.2022].

Ministerstwo Finansów wraz z Krajową Administracją Skarbową opracowało projekt o nazwie „Ulga językowa”, choć to nie pierwsze działanie na rzecz przyjaznej komunikacji w sektorze finansów publicznych⁴⁵. W ramach „Ulgi” organizowane są od 2020 roku działania edukacyjne, w tym szkolenia dla pracowników resortu.

Podmiotem, który od lat skutecznie zmienia swoją komunikację, jest wspomniany już mBank. Od 2014 roku realizuje on działania zgodne z tzw. mKanonem, czyli zbiorem siedmiu zasad dobrej komunikacji (jasna, wyczerpująca, krótka, poprawna językowo, szczerza, empatyczna, typu „my”)⁴⁶.

Warta uwagi jest kampania PZU „Z oficjalnym stylem precz!” zrealizowana w 2020 roku. Jej głównym założeniem jest promocja prostego języka w komunikacji z klientem⁴⁷. Klipem kampanii stała się piosenka *Z oficjalnym tonem precz!*, w której do melodii *Ody do radości* Ludwika van Beethovena artysta operowy Jasin Rammal-Rykała prezentował standardy dobrej komunikacji⁴⁸. Film zdobył dużą popularność i miał bardzo pozytywny odbiór.

ING Bank Śląski zorganizował dwie kampanie internetowe: „Prosta bankowość, prosty język” w 2017 roku⁴⁹ oraz „Prosty język robi różnicę” w 2019 roku⁵⁰. W jego ramach powstały popularne spoty reklamowe emitowane między innymi w telewizji.

2.9. Prosty język w służbie cywilnej

W polskiej administracji publicznej ważną rolę odegrało zalecenie Szefa Służby Cywilnej Dobrosława Dowiata-Urbańskiego w sprawie upowszechniania prostego języka⁵¹. Dokument ten jest jednym z działań na rzecz zwiększenia dostępności informacyjno-komunikacyjnej i cyfrowej w służbie cywilnej. W grudniu 2020 roku zalecenie trafiło do dyrektorów generalnych i kierowników urzędów administracji rządowej, a za ich pośrednictwem – do wszystkich pracowników urzędów.

Głównym założeniem dokumentu jest, aby prosty język stał się standardem komunikacji pisemnej w urzędach administracji rządowej, jako że:

Znajomość i konsekwentne stosowanie zasad prostego języka przez pracowników urzędów w kanałach komunikacji pisemnej wpływa na wyższą jakość i dostępność usług publicznych. [...] [Prosta i przejrzysta komunikacja – AS] pozwala oszczędzić czas urzędników i obywateli⁵².

⁴⁵ <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/upraszczanie-jezyka-w-ministerstwie-finansow> [dostęp: 28.05.2022].

⁴⁶ <https://www.mbank.pl/o-nas/mkanon/#mkanon> [dostęp: 27.05.2022].

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=C24fbrBhzyU> [dostęp: 27.05.2022].

⁴⁸ https://www.youtube.com/watch?v=T_xZzOGBafw [dostęp: 27.05.2022].

⁴⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=utoj8S-lweY> [dostęp: 27.05.2022].

⁵⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=AKOoTylkN8c> [dostęp: 27.05.2022].

⁵¹ <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/zalecenie-szefa-sluzby-cywilnej-ws-prostego-jezyka> [dostęp: 27.05.2022].

⁵² Treść zalecenia jest dostępna na stronie: <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/prosty-jezyk-w-sluzbie-cywilnej---szef-sluzby-cywilnej-podpisal-zalecenie> [dostęp: 27.05.2022].

Szczegółowe wymogi dla urzędników różnego szczebla zawarte w zaleceniu są następujące:

- członkowie korpusu służby cywilnej powinni: stosować zasady prostego języka i poprawnej polszczyzny, tworzyć dokumenty zrozumiałe dla odbiorcy, doskonalić swoje kompetencje komunikacyjne i językowe oraz upraszczać komunikację i dbać, aby była ona przyjazna odbiorcy,
- kierownicy urzędów i dyrektorzy generalni administracji rządowej zobowiązani są upowszechniać w urzędzie zasady prostego języka i narzędzia efektywnej komunikacji, dbać, aby pracownicy stosowali zasady prostego języka w komunikacji z klientem wewnętrznym i zewnętrznym, umożliwiać pracownikom udział w szkoleniach z zakresu prostego języka i motywować ich do samokształcenia oraz w razie potrzeby wyznaczać lidera prostego języka spośród pracowników urzędu⁵³.

Serwis Służby Cywilnej zachęca wszystkich urzędników do szkolenia się w zakresie prostej polszczyzny oraz przystępności. W tym celu prowadzone są szkolenia (zob. wyżej). Departament Służby Cywilnej wydaje broszury dotyczące efektywnej komunikacji urzędowej oraz opracowuje standardy prostej polszczyzny dla urzędników. Powołano także Zespół do spraw promocji prostego języka w urzędach administracji rządowej oraz opracowano różne projekty dotyczące realizacji wcześniej wspomnianych szkoleń⁵⁴.

2.10. Badania statystyczne oraz sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej za 2021 rok

Szef Służby Cywilnej każdego roku publikuje sprawozdanie o stanie służby cywilnej i o realizacji zadań tej służby⁵⁵. Od kilku lat w dokumencie pojawiają się informacje na temat postępów we wdrażaniu prostego języka w urzędach.

Ze sprawozdania za 2021 rok wynika, że:

- ponad połowa jednostek (55%) prowadzi działania, aby wdrożyć w swoim urzędzie prosty język,
- najczęściej w jednostkach opracowywane są zasady, wytyczne i wzory pism (27%),
- często wykorzystywane są szkolenia zewnętrzne (23%) i wewnętrzne (22%),
- w 80 urzędach działa lider / ambasador prostego języka lub zespół, a w 47 ekspert prostego języka prowadzi korektę podstawowych dokumentów (*Sprawozdanie Szefa... 2022*).

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Działania Departamentu Służby Cywilnej zostały przedstawione na podstawie prezentacji Mateusza Pawelca: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/85026/Prezentacja_M_Pawelec.pdf [dostęp: 27.05.2022].

⁵⁵ <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/sprawozdaniessc> [dostęp: 27.05.2022].

Jeśli porównamy wnioski sprawozdania za 2021 rok z tymi z lat poprzednich, daje się zauważyć wzrost zainteresowania prostym językiem. Coraz więcej urzędów wprowadza jego zasady i upraszcza pisma – są to działania konkretne i wymierne, a nie tylko popularyzatorskie, jak to było w minionych latach. Wciąż jednak stosunkowo nieduża liczba urzędów angażuje się w upraszczanie języka.

W tym obszarze prowadzi się również badania dotyczące promocji prostego języka. Na rządowej stronie dane.gov.pl dostępne są statystyki dla poszczególnych lat od 2019 roku⁵⁶. Zestawienia są klasyfikowane według województw, kategorii i typów urzędów. Z analizy danych wynika, że jeszcze w niewielkim stopniu wprowadzono założenia Szefa Służby Cywilnej. Zdecydowanie przeważają sektory, które nie promują zasad prostego języka oraz nie mają specjalistów upraszczających komunikację.

3. ZAKOŃCZENIE

Ostatnie dziesięciolecie przyniosło dużą liczbę inicjatyw na rzecz prostego języka. Jeśli jednak spojrzeć na dane procentowe dotyczące obecności tych praktyk w urzędach, to okazuje się, że jesteśmy dopiero na początku drogi. Ze sprawozdania Szefa Służby Cywilnej za 2021 rok wynika, że lider / ambasador prostego języka działa w 80 instytucjach w Polsce. Jest to znikoma liczba, jeśli odnieść ją do liczby wszystkich urzędów, czyli ponad 2800.

Niezaprzeczalnie prosty język staje się coraz bardziej popularną i powszechną ideą, na co wskazuje zainteresowanie tym tematem nie tylko w sektorze administracji, lecz także w biznesie. Jednakże przez wiele lat prosty język był jedynie postulatem czy rodzajem dobrej praktyki. W 2020 roku za sprawą zalecenia Szefa Służby Cywilnej stał się lepiej umocowany, ale nadal nie jest uregulowany prawnie – w odróżnieniu od innych państw, np. Skandynawii czy Stanów Zjednoczonych, w których obowiązują stosowne ustawy.

Legislacji został natomiast poddany inny obszar, powiązany z prostym językiem – dostępność, której celem jest zapewnienie „swobodnego dostępu do dóbr, usług oraz możliwości udziału w życiu społecznym i publicznym osób o szczególnych potrzebach”⁵⁷. Kwestię tę regulują prawnie dwa dokumenty: *Ustawa o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych* z 2019 roku (Dz.U. poz. 848) oraz *Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami* z 2019 roku (Dz.U. poz.1696). Bezpośrednie powiązania prostego ję-

⁵⁶ Zob. <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1955,promocja-prostego-jezyka-w-sluzbie-cywilnej> [dostęp: 27.05.2022].

⁵⁷ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barrier/dostepnosc-plus/o-programie/> [dostęp: 5.06.2022].

zyka i dostępności dostrzegają Szef Służby Cywilnej czy Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Na rządowych stronach czytamy między innymi, że „prosty język jest elementem dostępności, uniwersalnym narzędziem, dzięki któremu odbiorcy rozumieją komunikaty i usługi publiczne i umieją z nich korzystać”⁵⁸.

Dostępność rozwija się równolegle do prostego języka i jest z nim ściśle związana. Towarzyszy temu przekonanie, że przystępny język jest dostępny i że jego zasady pozwalają realizować wymóg ustawowy w zakresie tekstu ETR (ang. *easy to read* ‘tekst łatwy do czytania i zrozumienia’). ETR to sposób przygotowywania tekstów przez instytucje publiczne, skierowanych do osób niepełnosprawnych intelektualnie⁵⁹.

Przedstawione tu inicjatywy dowodzą, że zmienia się myślenie o obywatelach – zarówno sektor publiczny, jak i prywatny patrzą na odbiorców z większą empatią i starają się do nich dotrzeć w jak najefektywniejszy sposób. Upraszczenie komunikacji staje się źródłem przewagi konkurencyjnej w firmach, a w administracji skutkuje większą przystępnością dla obywateli.

Prosty język jest jednak wciąż w fazie rozwoju, np. nadal niewielkie są możliwości kształcenia akademickiego w tym zakresie. Jest to luka, która wymaga wypełnienia, gdyż na rynku widać zapotrzebowanie na specjalistów (por. nowe stanowiska pracy, np. trener, lider, ambasador prostego języka). Postulatami byłyby zatem: większa obecność tych zagadnień na uczelniach, lepsze prawne umocowanie prostego języka oraz dalsza promocja tej idei.

Bibliografia

- Będkowski, M. 2019. Jasnościowcy. O stylu naukowym Szkoły Lwowsko-Warszawskiej z perspektywy idei prostego języka (rekonesans). *Oblicza Komunikacji* 11, s. 87–106.
- Gruszczyński, W., Ogrodniczuk, M. red. 2015. *Jasnopis, czyli mierzenie zrozumiałości polskich tekstów użytkowych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Hadryan, M. 2015. *Demokratyzacja języka urzędowego. Współczesne tendencje polityki językowej w Szwecji i Polsce*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe CONTACT.
- Kancelaria Sejmu. 2013. *I Kongres Języka Urzędowego. „Język urzędowy przyjazny obywatelom”*. Warszawa.
- Miodek, J., Maziarz, M., Piekot, T., Poprawa, M., Zarzeczny, G. 2010. *Jak pisać o Funduszach Europejskich?* Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Moroń, E., Piekot, T., Zarzeczny, G., Maziarz, M. 2015. *Prosto o konkursach Funduszy Europejskich. Poradnik efektywnego pisanía*. Warszawa: Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. 2022. *Sprawozdanie Szefa Służby Cywilnej o stanie służby cywilnej i o realizacji zadań tej służby w 2021 roku*. Warszawa.

⁵⁸ <https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/prosty-jezyk2> [dostęp: 5.06.2022].

⁵⁹ Tamże.

- Rzeczpospolita Polska. Sejm. 2019. *Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych*. Dz.U. 2019 poz. 848.
- Rzeczpospolita Polska. Sejm. 2019a. *Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*. Dz.U. 2019 poz. 1696.
- Wanot-Miśtura, M. i in. red. 2021. *Encyklopedia prostej polszczyzny*. Warszawa: Biuro Prostej Języki PZU.

Źródła internetowe i multimedialne [dostęp: 27.05.2022]

- <http://ijp.uw.edu.pl/index.php/kursy/do-rzeczy-i-do-ludzi-prosty-jezyk-i-efektywna-komunikacja-dla-praktykow/>
- <http://ppp.uni.wroc.pl/>
- <http://ppp.uni.wroc.pl/certyfikat.html>
- <https://amu.edu.pl/wiadomosci/aktualnosci/kandydaci/prosty-jezyk-w-instytucjach-publicznych-nowy-kierunek-studiow-podyplomowych-na-uam>
- <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1955,promocja-prostego-jezyka-w-sluzbie-cywilnej>
- <https://jasnopis.pl/#>
- <https://konkursy.sar.org.pl/nominacje/effie/zg/4338>
- <https://logios.dev/#o-nas>
- <https://media.ing.pl/informacje-prasowe/926/pr/470953/ing-gospodarzem-konferencji-prosty-jezyk-robi-roznice>
- <https://media.ing.pl/informacje-prasowe/926/pr/598044/ing-zaprasza-na-konferencje-prosty-jezyk-ma-sie-rozumiec>
- <https://media.ing.pl/informacje-prasowe/926/pr/706078/ing-zaprasza-na-konferencje-o-prostym-jezyku>
- https://media.pzu.pl/informacje-prasowe/szczegoly/Prestizowa_nagroda_dla_konferencji_Biura_Prostego_Języka_PZU
- <https://pl.media.mbank.pl/159565-mbank-z-jezykowym-znakiem-jakosci>
- <https://pl-pl.facebook.com/pzugariera/>
- https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1390:ojczysty-dodaj-do-ulubionych107&catid=32&Itemid=67
- <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kampania.html>
- <https://wfpik.amu.edu.pl/studia/kierunki-studiow/studia-podyplomowe/prosty-jezyk-w-instytucjach-publicznych>
- https://www.fundacja.język.polskiego.pl/fundacja_jezyka_polskiego/
- <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/103064/deklaracja.pdf>
- <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-europejskie-bez-barrier/dostepnosc-plus/o-programie/>
- <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/o-prostym-jezyku/>
- <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/publikacje-i-ulotki/>
- <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/wydarzenia/forum-na-rzecz-prostego-jezyka/>
- <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/wydarzenia/wpisz-tytul-1/>

<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/deklaracja-prostego-jezyka/#Efekty%20porozumienia>
<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/vlog-prosto-i-kropka/>
<https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich-1/deklaracja-prostego-jezyka/>
<https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/prosty-jezyk>
<https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/prosty-jezyk2>
<https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/prosty-jezyk-w-sluzbie-cywilnej---szef-sluzby-cywilnej-podpisal-zalecenie>
<https://www.gov.pl/web/sluzbacywilna/sprawozdaniessc>
<https://www.intercity.pl/pl/site/o-nas/dzial-prasowy/aktualnosci/pkp-intercity-stawia-na-prosty-jezyk.html>
<https://www.jasnopis.pl/info#>
<https://www.leichte-sprache.org/>
<https://www.mbank.pl/mbank-news/co-nowego/mkanon-ma-piec-lat.html>
<https://www.mbank.pl/mbank-news/co-nowego/prosta-komunikacja-w-mbanku-dostalismy-jezykowy-znak-jakosci.html>
<https://www.mbank.pl/o-nas/mkanon/#mkanon>
<https://www.plainlanguage.gov/law/>
<https://www.plainlanguage.gov/resources/checklists/checklist/>
<https://www.pzu.pl/grupa-pzu/o-nas/prosty-jezyk>
https://www.pzu.pl/grupa-pzu/o-nas/prosty-jezyk?_gl=1*120r1zm*_ga*OTQyNTUxODIzLjE2N-jl00Tk1Njk.*_ga_LE4DX3ZB89*MTY2NzlwMTEzNS42LjAuMTY2NzlwMTEzNS42MC4wLjA
<https://www.sluzbacywilna.info.pl/aktualnosci/1731-pisz-tak-po-prostu>
<https://www.youtube.com/watch?v=zvXoNNRzF9c&list=PLSoHlHWmvfwrTatU7IKlOfg7eTwdH6Ykf>
<https://www.youtube.com/watch?v=AKOoTylkN8c>
<https://www.youtube.com/watch?v=C24fbrBhzyU>
<https://www.youtube.com/watch?v=KK38LPDoL-g&t=2s>
<https://www.youtube.com/watch?v=kQ8xVdHvP54&list=PLSoHlHWmvfwrTatU7IKlOfg7eTwdH6Ykf>
https://www.youtube.com/watch?v=T_xZzOGBafw
<https://www.youtube.com/watch?v=utoj8S-lweY>
<https://www.zus.pl/-/prosto-z-zus-czyli-prostsz-jezyk-i-formularze>
<https://www.zus.pl/o-zus/kalendarium/festiwal-stolica-jezyka-polskiego>
https://zbp.pl/getmedia/7a8d2b46-7fbd-4ecf-b0db-21809bed8ae7/Deklaracja-bankow-w-sprawie-standardu-prostego-jezyka_ok

The plain language movement in Poland in the period 2012–2022**Summary**

A decade ago, in 2012, a social campaign titled “Citizen-friendly plain language” was announced and the First Congress of Official Language was held. Since then the idea of plain language has been developing in Poland – in both public administration and business. It consists in formulating communications such that they can be read quickly and understood when being read for the first time. This article aims to compile and describe the major entities, initiatives, and actions concerned with simplification of communication (plain language) in Poland.

Keywords: plain language – simplifying communication – “Citizen-friendly plain language” campaign – plain language declaration – Congress of Official Language.

Trans. Monika Czarnecka

Aleksandra Żurek-Huszcz

(Instytut Języka Polskiego,

Uniwersytet Warszawski,

e-mail: aleksandra.zurek@uw.edu.pl)

ORCID: 0000-0003-0377-2236

DOI: 10.33896/PolJ.2022.8.6

METODA HISTORYCZNO-KRYTYCZNA W GRAMATYCE ANDRZEJA SZTOCHLA¹

AUTOR: Andrzej Sztochel.

PEŁNY TYTUŁ: *Gramatyka historyczno-krytyczna języka polskiego*².

OFICyna WYDAWNICZA: Nakład i druk S. Orgelbranda.

MIEJSCE WYDANIA: Warszawa.

ROK WYDANIA: 1854.

FORMAT: 8°.

LICZBA STRON: XII, 456.

JĘZYK: polski.

W XIX w. rozwój językoznawstwa polonistycznego silnie warunkowały dwa typy czynników: po pierwsze sytuacja polityczna kraju, po drugie – na co zwraca uwagę A. Czelakowska (2010: 12) – panujące wśród całych pokoleń badaczy pewne koncepcje opisu języka³. W 1831 r., po klęsce powstania listopadowego, w gramatykopisarstwie zaczął się czas nazwany przez Mirosława Skarżyńskiego „epoką amatorstwa gramatycznego” (2001: 16). Działalność gramatykopisarzy była wówczas co prawda ożywiona i spotykała się z zainteresowaniem czytelników (o czym świadczy liczba

¹ Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023, nr projektu 0101/NPRH6/H11/85/2018.

² Pisownia została uwspółcześniona; pisownię ówczesną zachowano tylko wówczas, gdy jest przedmiotem opisu.

³ Sytuację ówczesnego językoznawstwa opisuje np. S. Urbańczyk (1993).

wydań), jednak powstające dzieła, oparte na przestarzałych już w znacznej mierze pracach poprzednich, nie miały w zasadzie wartości naukowej; ich cele oscylowały wokół kwestii normatywno-dydaktycznych.

Początek nowej epoki wyznacza przyjęcie metod językoznawstwa historyczno-porównawczego⁴, rozwijającego się od pewnego czasu w lingwistyce zachodnioeuropejskiej (zob. Czelakowska 2010: 22–27; Klemensiewicz 2015: 671–672; Rosiecka 1984: 192; Skarżyński 2001: 13–19). W metodzie historyczno-porównawczej dominował aspekt diachroniczny. Zakładała ona objaśnianie współczesnych faktów językowych przez wskazywanie ich pochodzenia, rozwoju i ewolucji, w czym dużą rolę odgrywało porównywanie form pokrewnych w różnych językach. Pierwsze polskie opracowania powstające zgodnie z tą metodą nie były jeszcze ściśle diachroniczne – elementy historyczne mieszały się w nich ze współczesnymi, co było widoczne zwłaszcza w materiale (Bajerowa 1978: 810–811). Elementy metody historyczno-porównawczej widoczne są m.in. w pracach: Hipolita Cegielskiego *O słowie polskiem* (1842), Henryka Suheckiego *Formy gramatyczne języka staropolskiego* (1857), Józefa Przyborowskiego *Wiadomość o życiu i pismach Jana Kochanowskiego* (1857) i *Vetustissima adiectivorum linguae polonicae declinatio* (1861), a także Jana Łukomskiego *Kurs języka polskiego. Praktyczna gramatyka polska na zasadach historyczno-porównawczych: dla użytku młodzieży polskiej* (1862)⁵. Zarówno badacze dawni (np. Bieńkowski 1901: 162; Brückner 1913: 693; Gubrynowicz 1920: 213; Lewestam 1863: 496), jak i współcześni (np. Bajerowa 1978: 811; Klemensiewicz 2015: 675; Skarżyński 2001: 32) jako pierwszą gramatykę napisaną w całości w duchu metody historyczno-porównawczej wymieniają *Gramatykę języka polskiego*⁶ Antoniego Małeckiego, wydaną w 1863 r.

Celem mojego opracowania jest wykazanie, że elementy tej metody obecne są w wydanej pośmiertnie w 1854 r., a przygotowanej znacznie wcześniej *Gramatyce historyczno-krytycznej języka polskiego* Andrzeja Sztochła – obszernym, liczącym ponad 450 stron dziele, które autor w całości poświęcił nauce o wyrazie, a w szczególności opisom fleksyjnym⁷ (fakty fleksyjne mieszają się tu jednak ze słowotwórczymi).

Andrzej Sztochel⁸ urodził się w 1786 r. we wsi Królówka w Galicji (cyркуł bocheński) jako syn Piotra i Franciszki. Uczył się w Lipnicy i Krakowie, w 1809 r. ukończył

⁴ Drugim ważnym czynnikiem umożliwiającym rozwój językoznawstwa było powstanie środowisk naukowych (Skarżyński 2001: 13).

⁵ Więcej takich prac zob. Czelakowska 2010: 27–28; Kryński 1911: 10–11.

⁶ Były to właściwie dwie gramatyki, w zamyśle autora mające się wzajemnie dopełniać – *Gramatyka* tzw. *większa* skierowana była do nauczycieli i miłośników języka polskiego, a *Gramatyka* tzw. *mniejsza* (od wydania piątego zwana *szkolną*) przeznaczona była dla uczniów. W literaturze przedmiotu obie te gramatyki traktowane są często łącznie (Lesiakowski 2014: 36–38).

⁷ Składnię i pisownię planował autor omówić w osobnym tomie.

⁸ Biogram autora opracowano na podstawie: M. Orgelbrand (1867: 751; 1903: 290–291); K. Es-treicher (1878: 454); „Kurier Warszawski” (1846: 909); akt zgonu Andrzeja Sztochła (1846).

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pracował jako nauczyciel prywatny, a w 1815 został nauczycielem w korpusie kadetów w Kaliszu. Od 1816 r. był nauczycielem w Łęczycy, a od 1825 r. – w Łomży. W 1833 r. objął posadę profesora w byłym gimnazjum wojewódzkim w Radomiu, gdzie pracował do przejścia na emeryturę w 1841 r. Jest autorem dwóch prac: *Rozprawy tyczącej się kilku przypadków w ortografii polskiej* (Łowicz w 1822) oraz przygotowanej do druku i opublikowanej pośmiertnie przez syna Ludwika *Gramatyki historyczno-krytycznej języka polskiego*. Sztochel zmarł 20 lipca 1846 r. w Warszawie, a jego grób znajduje się na Powązkach.

W ujęciu Sztochla nauka gramatyki obejmować powinna morfologię, słowotwórstwo, składnię, pisownię, zasady tworzenia tekstów i poprawność językową, a także „historię nauki języka narodowego” (s. 4). Z tego powodu autor „dla każdego omawianego przez siebie faktu językowego starał się znaleźć argumentację historyczną” (Rosiecka 1984: 193) – obok reguł współczesnych omawia więc zasady dawne. Wzorzec poprawnego języka stanowi dla niego *powszechny zwyczaj narodowy*, który zachowany jest w pismach dawnych pisarzy i który odnaleźć można jeszcze niekiedy w mowie mieszkańców wsi; autor jest przy tym przekonany, że Małopolanie i Wielkopolaranie mówią „czystiej po polsku” (s. 262) niż mieszkańcy pozostałych regionów. Dawnemu językowi nie hołduje jednak Sztochel bezrefleksyjnie, wiele innowacji językowych uważa bowiem za słuszne. Zauważa na przykład, że w pismach dawnych autorów *przypadek I* (= mianownik)⁹, *przypadek IV* (= biernik) i *przypadek V* (= wołacz) liczby mnogiej przymiotników żeńskich kończą się często na *-i/-y*, np. *powinny*, *winny*¹⁰, ocenia jednak, że współcześni mu pisarze, którzy stosują takie formy w miejsce powszechnie przyjętych *powinne*, *winne*, czynią tak „bez żadnej potrzeby” (s. 199).

Do zilustrowania dawnych zasad gramatycznych i ortograficznych oraz do wskazania form poprawnych i niepoprawnych służą w gramatyce cytaty z tekstów literackich, religijnych, publicystycznych i użytkowych około 40 dawnych autorów, wśród których znaleźli się m.in.: z wieku XVI – Stanisław Karnkowski, Piotr Skarga, Marcin Siennik, Jakub Wujek; z wieku XVII – Piotr Kochanowski, Wacław Potocki; z wieku XVIII – Franciszek Bohomolec, Franciszek Kniaźnin, Ignacy Krasicki, Adam Naruszewicz; materiał ilustrujący dawny język polski stanowią także kolędy i kantyczki. Szczególnie często odwołuje się autor do dzieła *Jeruzalem wyzwolona* Piotra Kochanowskiego, które stanowi dla niego, jak się zdaje, swoisty wzorzec dobrego języka,

⁹ Kursywą – tu i dalej – zapisano terminy używane przez Sztochla, w nawiasie podano natomiast odpowiadające im terminy współczesne.

¹⁰ Wbrew Kopczyńskiemu i Śniadeckiemu przyjmuje ponadto, że wyrazy te są przymiotnikami, nie czasownikami, i wyjaśnia to następująco: „gdyby rzeczzone przymiotniki miały być słowami chociażby też i ułamkami, pytam się, jaki mają tryb bezokoliczny, jakie inne czasy, lub osoby?” (s. 303). Odmianę tych wyrazów przez osoby tłumaczy natomiast przyłączaniem się do przymiotnika końcówek osobowych czasownika *być*, co, jak zauważa, jest zjawiskiem częstym także w wypadku innych przymiotników, np. *staby*, *stabyś*.

choć zauważa w nim także pewne niekonsekwencje¹¹. Ilustracją języka współczesnego są natomiast zwykle teksty użytkowe, m.in. z „Gazety Literackiej”, „Pamiętnika Warszawskiego” czy „Gazety Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”. Autor przywołuje cytaty w tekście głównym i opatruje je szczegółową informacją bibliograficzną, zawierającą nazwisko autora, tytuł dzieła (niekiedy skrócony), a także numer strony, np. „Albertrandy, Dzieje Król. Pol. str. 154” (s. 118). Cytaty podawane są w kolejności chronologicznej, nie jest ona jednak ściśle przestrzegana.

Bardzo ważnym elementem gramatyki są omówienia propozycji normatywnych zawartych w pismach innych gramatyków; przywołuje je Sztochel w odniesieniu do zagadnień, które są (lub były) przedmiotem sporów oraz do rozwiązań, z którymi się nie zgadza. Rozstrzygnięcia te dotyczą zarówno zasad gramatycznych, jak i poszczególnych form wyrazowych i cechują się różnym stopniem rozbudowania. Najobszerniejszy fragment dotyczy końcówek przymiotników i zaimków rodzaju nijakiego w *przypadku VI i VII* (= narzędnik i miejscownik) liczby pojedynczej (zajmuje on niemal 11 stron)¹². Odniesienia pojawiają się zwykle w tekście głównym (często zapisane są mniejszą czcionką), w przypisach podana jest natomiast informacja bibliograficzna.

Sztochel komentuje przede wszystkim rozstrzygnięcia Onufrego Kopczyńskiego; korzysta z jego *Gramatyk*: narodowej, pozgonnej i francuskiej, a także z *Poprawy błędów i Przypisów* na wszystkie klasy. Odwołuje się również m.in. do prac Michała Dudzińskiego, Jerzego Samuela Bandtkiego, Tomasza Szumskiego, Jana Dworzeckiego, Jana Bobrowskiego i Józefa Mrozińskiego, a także do słownika Lindego czy recenzji gramatyki Mrozińskiego autorstwa Andrzeja Kucharskiego¹³, zamieszczonej w „Gazecie Literackiej”. Wykorzystuje również gramatykę Walentego Szylarskiego, której, jak podkreśla, nie uwzględnił ani Kopczyński w swoich gramatykach i przypisach, ani Bentkowski w *Historii literatury polskiej*.

Gramatyka Szylarskiego, wydana w 1770 r., jest najwcześniejszą z przywoływanych przez Sztochla prac; najpóźniejsza natomiast to *Gramatyka języka polskiego* Maksymiliana Jakubowicza z 1823 r. Nie analizował zatem autor dzieł wydanych po tym roku; brak w jego pracy odniesień np. do odpowiedzi Mrozińskiego na recenzję (1824), *Gramatyki języka polskiego* Józefa Muczkowskiego (1825) czy pracy Feliksa Żochowskiego *Części mowy odmieniające się przez przypadki* (1838). Zdaje się więc, że ok. 1823 r. Sztochel zarzucił pracę nad gramatyką i nie wznowił jej aż do śmierci w 1846 r. W chwili wydania dzieło było już więc nieaktualne w tym sensie, że nie uwzględniało nowszych źródeł. Należą do nich także prace, które wydane zostały

¹¹ Wskazuje na przykład, że P. Kochanowski w *przypadku II* (= dopełniaczu) liczby pojedynczej rzeczownika *las* stosuje niekonsekwentnie formy *do lasu* i *do lasa* (s. 59–60).

¹² Odnosny fragment dotyczący liczby mnogiej to tylko nieco ponad 4 strony.

¹³ W żadnym miejscu gramatyki nie podaje Sztochel nazwiska recenzenta, opis bibliograficzny nie pozostawia jednak wątpliwości, o jaką recenzję chodzi.

między śmiercią autora a ukazaniem się jego gramatyki drukiem; są to m.in. *Gramatyka języka polskiego* Jana Nepomucena Deszkiewicza (1846) czy *Nauka języka polskiego dla uczącej się młodzi* Henryka Suheckiego (1849).

Gramatyka historyczno-krytyczna... składa się z krótkiego, pięciostronicowego *Wstępu* i trzynastu numerowanych rozdziałów, noszących tytuły: *Rozbiór wyrazów w ogólności* (ss. 10); *O rzeczowniku* (ss. 144); *O przymiotniku* (ss. 55); *O imionach własnych, cudzoziemskich, złożonych i ich przypadkowaniu* (ss. 11); *O liczebniku* (ss. 20); *O zaimku* (ss. 20); *O słowie* (= czasowniku) (ss. 133); *O imięstwie* (ss. 16); *O przysłówku* (ss. 20); *O przyimku* (ss. 10); *O spójniku* (ss. 6); *O wykrzykniku* (s. 22); *O złączniku czyli przyroście* (ss. 3). Najobszerniejszy jest więc rozdział poświęcony rzeczownikowi.

Podział głosek autor przedstawia krótko we *Wstępie* i zapowiada, że szczegółowe ich omówienie znaleźć będzie można w kolejnej części gramatyki, ponieważ „nauka o głoskach należy właściwie do ortografii” (s. 5). System fonologiczny polszczyzny składa się w ujęciu Sztochla z 11 samogłosek i 36 spółgłosek, przy czym samogłoski dzielą się na *otwarte* (a, e, o, u), *ściśnione* (á, é, ó), *nosowe* (q, ę), *cienką* (i) i *grubą* (y), a spółgłoski – na *twarde* (b, c, d, dz, f, g, h, ch, k, ł, m, n, p, r, s, t, w, x, y), *miękkie* (b', ć, dź, j, l, m', n', p', ś, w', ź), *miętko brzmiące*¹⁴ (bi, ci, dzi, fi, gi, hi, ki, mi, ni, pi, si, wi, xi, zi) oraz *przyciskowe* (cz, dż, rz, sz, szcz, ż). Sztochel zauważa, że właśnie ten podział głosek „ma swój użytek w gramatyce języka polskiego”, natomiast klasyfikacja, której dokonał Mroziński¹⁵, „na nic się nie przyda” (s. 5). Podstawą podziału jest tu kryterium praktyczne – jego znajomość pozwala później na przyporządkowanie wyrazów do określonych typów odmiany.

Choć dalsze rozdziały poświęcone są w zasadzie opisom fleksyjnym, znajdujemy w nich także uwagi o charakterze fonetycznym. Na przykład omawiając wymiany głosek w przypadkach zależnych, zauważa autor m.in. istnienie oboczności e : o i e : a (s. 77–78), które – jak dziś wiemy – są konsekwencją przegłosu lechickiego. Oboczność o : Ø – będącą wynikiem przegłosu fałszywego – uważa natomiast za nieuprawnioną, gdyż „nie ma na to innych [niż podawane przez niektórych autorów formy *diaból*, *koziół*, *osioł* – A.Ż-H.] przykładów, żeby się kiedy w którym przypadku o, wyrzucało, lub dodawało tak jak: e” (s. 66). Jest także Sztochel świadomy zjawiska kontrakcji. Zauważa, że zaimki dzierżawcze „niektóre dają się skracać” (s. 259), np. *moja* i *ma*, *mojego* i *mego*. Wskazuje też, że *słowa* (= czasowniki) *bać się* i *stać* odmieniają się nieforemnie, bo dawniej miały postać, odpowiednio, *bojeć się* i *stojeć* (s. 393–394); dawne formy odmiany, np. *stojął*, *bojał się*, obecne są jeszcze w mowie mieszkańców Mazowsza i Podlasia (s. 346).

¹⁴ Nie są one wliczone do ogólnej liczby spółgłosek.

¹⁵ Autor nie omawia jednak rozstrzygnięć Mrozińskiego ani nie odsyła do odpowiedniego fragmentu jego dzieła; jest to jedno z nielicznych w gramatyce odwołań tego typu.

Zarówno w liczbie pojedynczej, jak i w liczbie mnogiej wyodrębnia autor 3 rodzaje: *męski*, *żeński* i *nijaki*. Jest to ujęcie zgodne z gramatyką narodową, a odmienne od rozwiązania Mrozińskiego, który przyjmuje istnienie w liczbie mnogiej tylko dwóch rodzajów: *męskiego* i *nijakiego*, co spotkało się z niezrozumieniem Sztochla¹⁶. Zgodnie z tradycją wskazuje autor także istnienie 3 liczb (*pojedynczej*, *mnogiej* i wychodzącej z użycia *podwójnej*, używanej raczej przez „gmin”, nie przez „ludzi oświecieńszych”), 3 czasów nazwanych *przednimi* (*teraźniejszego*, *przeszłego* i *przyszłego*), które podlegają u niego dalszemu podziałowi, 3 *osób* (*pierwszej*, *drugiej* i *trzeciej*¹⁷) i 7 *przypadków*. Jak zauważa Mirosław Skarżyński (1994: 53; 2001: 113–114), Sztochel był pierwszym autorem, który świadomie przyjął istnienie w polszczyźnie 7 przypadków wyróżnionych na podstawie kryterium funkcjonalnego, w którym o formie przypadkowej świadczą różne, lecz funkcjonalnie równoważne końcówki fleksyjne. Wcześniej przypadki polskie wyróżniano według kryterium semantycznego, ze względu na wyrażanie przez nie różnorodnych *względów* (relacji) między rzeczami.

Sztochel wyodrębnia jedenaście części mowy¹⁸ i wyjaśnia, że – inaczej niż u Kopczyńskiego – *rzeczownik*, *przymiotnik*, *liczebnik*, *zaimek* i *imięstów* potraktowane są osobno ze względu na to, że „każde z nich ma swoje osobne znaczenie, zakończenie, odmianę, rząd i t. d.” (s. 7). Do *odmiennych części mowy* zalicza *rzeczownik* (*imię rzeczowne*), *przymiotnik* (*imię przymiotne*), *liczebnik* (*imię liczebne*), *zaimek* (*imię zaimkowe*), *słowo* i *imięstów* (*imię słowno-przymiotne* lub *przymiotnik słowny*), a do *nieodmiennych* – *przysłówek*¹⁹, *przyimek*, *spójnik*, *wykrzyknik* i *przyrost* albo *złącznik* (partykułę).

¹⁶ Mroziński – jak wyjaśnia w *Odpowiedzi na recenzję...*, której Sztochel chyba nie znał – ma oczywiście na myśli to, co nazwano później *rodzajem męskoosobowym* i *niemęskoosobowym* (zob. Mroziński 1924: 196). Jak wynika z kwerendy w *Słowniku historycznym terminów gramatycznych online*, terminy *rodzaj męskoosobowy* i *rodzaj niemęskoosobowy* pojawiają się dopiero w gramatyce Jana Łosia z 1918 r.

¹⁷ *Osobę pierwszą, drugą i trzecią* nazywa Sztochel odpowiednio (s. 13) *czynną* („która mówi”), *nijką* („do której jest mowa”) i *bierną* („o której jest mowa”).

¹⁸ W gramatyce zauważyć można pewną niespójność. Autor zauważa: „Podług mego podziału [...] jest **dziesięć osobnych części mowy** [pogrubienie moje – A.Ż.-H.], które w takim kładę porządku jak następują: rzeczownik, przymiotnik, liczebnik, zaimek, słowo, imięstów, przysłówek, przyimek, spójnik, wykrzyknik, **do tych należy także przyrost**” (s. 7). *Przyrost* (= partykuła), częściej zwany przez Sztochla *złącznikiem*, jest więc w tym podziale jedenastą częścią mowy. Potwierdza to także układ treści – każda część mowy omówiona jest w osobnym rozdziale, osobny rozdział poświęcony jest też *przyrostowi*.

¹⁹ Choć w tym miejscu *przysłówek* wymienia Sztochel wśród nieodmiennych części mowy, w rozdziale poświęconym *przysłówkowi* zauważa, że istnieją też przysłówki odmienne: przez rodzaje, np. *teraz* od *ten raz* i *tą razą* od *ta raza*; liczby, np. *na przemian* i *na przemiany*; przypadki, np. *wieczorem*, *galopem*. Wskazuje, że przysłówki podlegają także stopniowaniu (np. *ładnie*, *ładniej*, *najładniej*) i *odmianie za pomocą przymków*, z czym mamy do czynienia wówczas, gdy przysłówek „przyjmuje zakończenie stosowne do przypadku, którym przyimek właściwie rządzi” (s. 419), np. on się nosi z *pol-ska*, *po francusku*.

Na opis każdej deklinacji składają się *wzory przypadkowania*, w których podaje autor odmianę kilku przykładowych wyrazów; dalej następuje opis tworzenia poszczególnych przypadków w trzech liczbach, przy czym opisy liczby pojedynczej i mnogiej są znacznie obszerniejsze niż opis liczby podwójnej. Tłem dla odmiany współczesnej jest odmiana dawna – autor przytacza fragmenty dawnych pism, w których poświadczono są formy utworzone za pomocą innych końcówek. Przywołuje także rozstrzygnięcia gramatyczne, które uznaje za niewłaściwe; *tabele zakończeń* Kopczyńskiego uważa za „nudne, wątpliwe i niedokładne” (s. 62), zgadza się natomiast z Mrozińskim, że „nauka języka naszego musi być objętą w prawidłach nie zaś we wzorach” (Mroziński 1822: 97; za: Sztochel 1854: 55). Odmiana według któregoś z prawideł zależy od formy rzeczownika, przy czym nie potrafi jeszcze Sztochel prawidłowo wydzielić końcówki fleksyjnej ani morfemu słowotwórczego²⁰. Przypadkom nie nadaje nazw, a jedynie je numeruje, ponieważ nazwy przypadków „nie są stosowne do rozmaitych okoliczności, które jeden przypadek zwykle wyraża” (s. 49). *Przypadek 1*²¹ to dzisiejszy mianownik, *przypadek 2* – dopełniacz, *przypadek 3* – celownik, *przypadek 4* – biernik, *przypadek 5* – wołacz, *przypadek 6* – narzędnik, a *przypadek 7* – miejscownik. Kolejność przypadków jest więc zgodna z gramatyką łacińską i kontynuuje tradycję wcześniejszych gramatyk języka polskiego.

W sporze o końcówki narzędnika i miejscownika rodzaju męskiego i nijakiego w liczbie pojedynczej opowiada się autor za ujednoliconą dla obu przypadków i rodzajów końcówką *-im/-ym*. Jak zauważa, jest to zgodne z naturalnym rozwojem języka, tak bowiem czynili „starożytni pisarze od najdawniejszych czasów aż do Kopczyńskiego” (s. 190); również w języku starosłowiańskim i językach się z niego wywodzących – wymienia tu Sztochel rosyjski, czeski, serbski i iliryski – zakończenie tego przypadku nie zależy od rodzaju. W narzędniku liczby mnogiej zaleca stosowanie w obu rodzajach końcówki *-emi*.

W części poświęconej przymiotnikowi czyni autor uwagi o – jak dziś wiemy – dawnej prostej odmianie przymiotnika, nie do końca jednak rozumie proces rozwoju tych form. Według niego przymiotniki *zdrów*, *wesół*, *sył* tworzy się przez „odrzućenie końcowej samogłoski” (s. 165). Wskazuje co prawda na historyczny charakter form takich jak (majątek) *ojców*, (czepek) *matczyn* (s. 163), są one jednak dla niego ilustracją uwagi o zastępowaniu przymiotników dzierżawczych przez formy *przypadka II* (= dopełniacza); wymienia je obok form przymiotników w odmianie złożonej, np. (czapka) *ojcowa*, (lalka) *Andzina*, i nie wprowadza między nimi rozróżnienia. Prostą odmianę przymiotnika dostrzega jednak w przypadkach zależnych:

²⁰ Wyjaśnia na przykład, że *przypadek II* (= dopełniacz) liczby mnogiej rzeczowników żeńskich nie kończy się nigdy na *-ów*, chyba że *przypadek I* (= mianownik) liczby pojedynczej kończy się na *-owa*, np. *sowa*, *krowa*.

²¹ Równolegle stosuje autor także numerację cyframi arabskimi i rzymskimi.

wskazuje, że „starożytni pisarze” tworzyli, choć rzadko, *przypadek II* przymiotników rodzaju męskiego przez dodanie końcówki *-a*, np. *Boga Ojca Dawidowa* (s. 182).

O przynależności *słowa* do koniugacji decyduje końcówka 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego; za Kopczyńskim, Lindem, Mrozińskim i Jakubowiczem, a wbrew Felińskiemu i recenzentowi gramatyki Mrozińskiego za podstawową formę *słowa* uznaje jednak Sztochel *tryb bezokoliczny*. Koniugacje dzielą się dalej na *sze-regi (oddziały)*, a te – na *wzory odmiany*; łącznie istnieją 4 koniugacje, 12 szeregów i 30 wzorów. Dużą część rozdziału zajmuje szczegółowy opis odmian wraz z tablicami koniugacji. Autor zauważa występowanie w dawnych tekstach form aorystu i *imperfectum* (np. *byłech, abychmy byli*), opatruje je jednak błędnym komentarzem – wskazuje, że formy te są wynikiem zamiany występującej w 1. os. l. poj. głoski *m* i występującej w 1. os. l. mn. głoski *ś* na głoskę *ch*, co miało być „wyrażnym naśladowaniem starosłowiańszczyzny” (s. 299).

Powyższe omówienie nie wyczerpuje wszystkich obecnych w dziele obserwacji i rozwiązań, na które warto zwrócić uwagę, pozwala jednak, jak się zdaje, odtworzyć niewyrażone w gramatyce *explicite* założenia i cele autora, a także jego rozumienie pojęcia *metoda historyczno-krytyczna*²². W pracy spełnione zostały bez wątpienia sygnalizowane przez tytuł założenia: współczesne fakty językowe przedstawione są w perspektywie diachronicznej (ujęcie *historyczne*)²³, a rozstrzygnięcia wcześniejszych gramatyków zostają skomentowane i ocenione; wprowadza też Sztochel własne, nowatorskie rozwiązania (ujęcie *krytyczne*). Odwołania do innych języków – ważny element metody *historyczno-porównawczej* – są w pracy rzadkie; zdaje się jednak, że ujęcie porównawcze nie było celem autora.

Oprócz wymiaru poznawczego – nietypowego w gramatykach tego okresu – gramatyka ma także charakterystyczną dla ówczesnych prac funkcję praktyczną; pełna jest *wzorów przypadkowania*, wskazówek ułatwiających prawidłowe posługiwanie się językiem polskim oraz omówień powszechnie popełnianych błędów językowych²⁴. Jest to więc także typowa dla gramatyków dziewiętnastowiecznych próba normalizacji języka, skażonego przez lata niedbałości i niepotrzebnych innowacji. Przeznaczenie praktyczne gramatyki widoczne jest również w układzie dzieła; Sztochel omawia najpierw *odmienne*, a potem *nieodmienne części mowy*, tłumacząc: „w ciągu uczenia dzieci przekonałem się z doświadczenia, że części odmienne mowy są dla nich daleko łatwiejsze do pojęcia, niż nieodmienne” (s. 7). Funkcji praktycznej gramatyki podporządkowany bywa także opis gramatyczny – widoczne jest to np. w przyjętym podziale głosek.

²² Przypuszczać można, że takie wyjaśnienia znalazłyby się w nienapisanej przedmowie.

²³ Przykłady potwierdzające obecność w gramatyce elementów metody historycznej znaleźć można też w artykule B. Rosieckiej (1984: 193–196).

²⁴ Należy do nich np. wymienne używanie przyimków *bez* i *przez* (s. 439).

Dzieło Sztochła ze względu na swój *historyczno-krytyczny* charakter i fakt, że autor świadomy był roli diachronii w refleksji językoznawczej, wyróżnia się na tle ówczesnych gramatyk. Zebrany materiał i sposób jego opracowania budzą szacunek dla autora, niebędącego przecież akademikiem. Nie uniknął Sztochel pewnych błędów, odnotować należy jednak, że powodem części z nich jest niewystarczający stan wiedzy na temat rozwoju języka i nie powinny być one oceniane przez pryzmat wiedzy współczesnej, część – np. nieprawidłowe wydzielenie końcówki fleksyjnej czy morfemu – jest typowa dla gramatyków tamtego okresu, a część wynikać może z faktu, że gramatyka przygotowana została do druku przez syna autora, a on sam nie mógł mieć wpływu na ostateczny kształt swojego *opus magnum*.

RECEPCJA DZIEŁA

Wydawca *Gramatyki historyczno-krytycznej języka polskiego*, Samuel Orgelbrand, na jej początkowych kartach informuje, że od przyjęcia książki przez czytelników zależeć będzie wydanie drugiej części, zawierającej opis składni i pisowni. Część ta jednak nie ukazała się.

Dziewiętnastowieczni badacze nie poświęcają pracy wiele uwagi. W 1859 r. pozytywnie recenzuje ją Józef Przyborowski, który wskazuje, że gramatyka Sztochła jest „jedną z sumienniejszych i uczciwszych” (s. 590) dzięki temu, że podawane przez siebie zasady opiera autor na konkretnych przykładach. Krótką wzmiankę o *Gramatyce historyczno-krytycznej...* znajdujemy w haśle *gramatyka i gramatycy* w *Encyklopedii* Orgelbranda (Plebański 1862: 555), w którym zaznaczono, że gramatyka ta ma swoją wartość „z materialnych względów”; autor hasła ma tu zapewne na myśli liczne odniesienia Sztochła do innych tekstów. Jednoznacznie negatywnie wypowiada się o niej Franciszek Ksawery Malinowski w *Krytyczno-porównawczej gramatyce języka polskiego*, oceniając, że „Nauka śp. Sztochła w jego *Gramatyce* podana jest bardzo ciemna i pogmatwana” (1869: 370); Malinowski zarzuca autorowi *Gramatyki historyczno-krytycznej...* m.in. niewłaściwe odróżnienie form liczby mnogiej od form liczby podwójnej. Rozwiązania Sztochła, autora gramatyki „niemającej żadnego naukowego znaczenia”, krytykuje także Antoni Małeckie w *Gramatyce historyczno-porównawczej języka polskiego*; chodzi o proponowane przez niego formy typu *przed sześciu dniami* (zamiast *przed sześciu dniami*) (1879: 247–48).

Także i współcześnie *Gramatyka historyczno-krytyczna...* nie doczekała się szczegółowego studium. Na wykorzystanie przez Sztochła metody historycznej zwracała uwagę Barbara Maria Rosiecka w artykule *Próba zastosowania metody historycznej w gramatyce Andrzeja Sztochła (1854)* (1984), a Bogdan Walczak w opracowaniu *Historia języka polskiego – subdyscyplina polimetodologiczna* wymienił gramatykę Sztochła – obok pracy Suheckiego – jako tę, od której w językoznawstwie polskim

rozpoczęły się badania nad ewolucją systemu gramatycznego (2018: 65)²⁵. Wątek ten nie został jednak podjęty przez autorów syntez poświęconych gramatykom czy, ogólnie, myśli językoznawczej. Zenon Klemensiewicz w swojej *Historii języka polskiego* poczynił na temat gramatyki Sztochła tylko dwie wzmianki – wymienił ją wśród innych gramatyk tamtego okresu (2015: 673) oraz przytoczył omówione wyżej poglądy A. Małeckiego na jej temat (2015: 746). O poglądach Sztochła na temat mianownika w funkcji wołacza pisał Jan Zaleski (1970: 136). *Gramatykę historyczno-krytyczną...* uwzględniła w analizie historycznej pisowni łącznej i rozdzielnej wyrażen przyimkowych Halina Olszewska-Michalczyk (1972). Obszerniej o rozwiązaniach przyjętych w pracy Sztochła pisali M. Skarżyński (1994; 2001), A. Czelakowska (2010) i Z. Zagórski (1981).

Wydaje się, że recepcję *Gramatyki historyczno-krytycznej...* najlepiej podsumowuje opinia M. Skarżyńskiego, który stwierdził, że „różnie można sądzić o jej wartości” (1994: 53).

WERSJA ELEKTRONICZNA

<https://polona.pl/item/gramatyka-historyczno-krytyczna-jezyka-polskiego,OTI40TM1ODA/6/#info:metadata>

<https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/21968/edition/21764/content?&meta-lang=pl>

Bibliografia

- Akt zgonu Andrzeja Sztochła. 1846. *Księgi metrykalne parafii św. Andrzeja w Warszawie*, akt 314. Online: metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=1&zs=0159d&sy=1846&kt=3&plik=311-314.jpg [dostęp: 09.09.2022].
- Bajerowa, I. 1978. *Językoznawstwo polonistyczne*. W: *Historia nauki polskiej*, t. IV, cz. III, red. B. Suchodolski, s. 802–819. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bieńkowski, B. 1901. *Gramatyka polska*. W: *Encyklopedia wychowawcza*, t. V, red. R. Plenkie-wicz. Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa. Online: <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra/docmetadata?id=9840&from=publication&> [dostęp: 08.09.2022].
- Brückner, A. 1913. Kilka słów o „Małeckim”. *Kronika Powszechna* 42, s. 693–694. Online: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/100623/edition/112327#structure> [dostęp: 08.09.2022].
- Czelakowska, A. 2010. *Opisy fleksyjne w gramatykach polskich lat 1817–1939*. Kraków: „Księgar-nia Akademicka”.

²⁵ B. Walczak błędnie podaje nazwisko autora w postaci *Sztochl*. Pomyłka ma swoje źródło prawdopodobnie w stronie tytułowej omawianej gramatyki, na której podano formę biernikową („przez Andrzeja Sztochła [...] napisana”). Forma *Sztochel* pojawia się jednak w akcie zgonu autora; zapisano ją także – w odniesieniu do syna Ludwika, który przygotował dzieło do druku – w samej gramatyce.

- Decyk-Zięba, W. (kierownik projektu). 2016–, *Słownik historyczny terminów gramatycznych online*. Online: <https://shtg.uw.edu.pl> [dostęp: 09.09.2022].
- Gubrynowicz, B. 1920. *Antoni Małecki (1821–1913)*. Lwów: Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Online: <https://polona.pl/item/antoni-malecki-1821-1913,MTI3OTkyMT-M/8/#info:metadata> [dostęp: 08.09.2022].
- Estreicher, K. 1878. *Bibliografia XIX w.*, t. IV. Kraków: Akademia Umiejętności. Online: https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_xix_index|4 [dostęp: 09.09.2022].
- Klemensiewicz, Z. 2015. *Historia języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kryński, A.A. 1911. *Szkic językoznawstwa polskiego od początku wieku XIX*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Online: <https://polona.pl/item/szkic-jezykoznawstwa-polskiego-od-poczatku-wieku-xix,Njc4NjM4MzA/7/#info:metadata> [dostęp: 08.09.2022].
- Kurier Warszawski* 1. 1846. Online: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/383699/display/Default> [dostęp: 08.09.2022].
- Lesiakowski, A.P. *Gramatyka języka polskiego większa Antoniego Małeckiego na tle dziewiętnastowiecznych podręczników gramatycznych i ówczesnej polszczyzny*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Lewestam, H. 1863. Małecki Antoni, szkic biograficzno-literacki. *Tygodnik Ilustrowany* 221, s. 494–496. Online: <https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/1505#structure> [dostęp: 08.09.2022].
- Malinowski, F.K. 1869. *Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego z dzisiejszego stanowiska lingwistyki porównawczej*. Poznań: staraniem Ludwika Rzepeckiego. Online: <https://polona.pl/item/krytyczno-porownawcza-gramatyka-jezyka-polskiego-z-dzisiejszego-stanowiska-lingwistyki,MTE1NTIxODA/10/#info:metadata> [dostęp: 09.09.2022].
- Małecki, A. 1879. *Gramatyka historyczno-porównawcza*, t. 1. Lwów: nakład autora. Online: <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/25791/edition/24932> [dostęp: 08.09.2022].
- Mroziński, J. 1824. *Odpowiedź na umieszczoną w „Gazecie Literackiej” recenzję dzieła pod tytułem: „Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego”*. Warszawa: drukiem N. Glücksberga. Online: <https://polona.pl/item/odpowiedz-na-umieszczona-w-gazecie-literackiej-recenzye-dziela-pod-tytulem-pierwsze,ODIzMjgwMTE> [dostęp: 09.09.2022].
- Mroziński, J. 1822. *Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego*. Warszawa: w drukarni N. Glücksberga. Online: <https://polona.pl/item/pierwsze-zasady-gramatyki-jezyka-polskiego,ODIzMjc5OTY/6/#info:metadata> [dostęp: 08.09.2022].
- Olszewska-Michalczyk, H. 1972. Łączna i rozdzielną pisownia wyrazów przyimkowych w perspektywie historycznej (od 2. połowy XVI w. do 1918 r.). *Język Polski* LII/4, s. 267–281.
- Orgelbrand, M. 1903. *Encyklopedia powszechna*, t. 14. Warszawa: Wydawnictwo Towarzystwa Akcyjnego Odlewni Czcionek i Drukarni S. Orgelbranda Synów. Online: <https://bbc.mbp.org.pl/dlibra/publication/10689/edition/9679/content> [dostęp: 08.09.2022].
- Orgelbrand, M. 1867. *Encyklopedia powszechna*, t. 24. Warszawa: nakład, druk i własność S. Orgelbranda. Online: <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra/doccontent?id=9154&dirids=1> [dostęp: 08.09.2022].
- Plebański, J.K. 1862. *Gramatyka i gramatycy*. W: *Encyklopedia powszechna*, t. 10. Warszawa: nakład, druk i własność S. Orgelbranda. Online: <http://cyfrowa.chbp.chelm.pl/dlibra/doccontent?id=8991> [dostęp: 13.07.2022].

- Przyborowski, J. 1859. [recenzja] Leśława Łukaszewicza „Rys dziejów piśmiennictwa polskiego” [...]. *Dziennik Literacki* 7/1–2/49, s. 589–591. Online: <https://polona.pl/item/dziennik-literacki-r-7-t-1-2-nr-49-21-czerwca-1859,MTYxMTAzOTE/0/#info:metadata> [dostęp: 08.09.2022].
- Rosiecka, B.M. 1984. Próba zastosowania metody historycznej w gramatyce Andrzeja Sztochla (1854). *Język Polski* LXIV/3, s. 190–196.
- Skarżyński, M. 1994. *Części mowy i ich kategorie w gramatykach polskich XIX i XX wieku (1817–1938)*. Kraków: nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Skarżyński, M. 2001. *W kręgu gramatyk polskich XIX i XX wieku*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagiellonica”.
- Urbańczyk, S. 1993. *Dwieście lat polskiego językoznawstwa (1751–1950)*. Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- Walczak, B. 2018. *Historia języka polskiego – subdyscyplina polimetodologiczna*. W: *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. M. Pastuch, M. Siuciak, s. 65–73. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zagórski, Z. 1981. *Studia nad rozwojem językoznawstwa polskiego od końca XVIII wieku do roku 1918 (ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski)*. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Online: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/565371/edition/479239> [dostęp: 08.09.2022].
- Zaleski, J. 1970. „Panie majster, proszę waści...” czyli mianownik w funkcji wołacza u rzeczowników męskich. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Językoznawcze* 1/38, s. 133–143.

The historical and critical method in Andrzej Sztochel's grammar book

Summary

Andrzej Sztochel (1786–1846), the author of a grammar book, graduated from Jagiellonian University and was a teacher of Polish. *Gramatyka historyczno-krytyczna języka polskiego* (*Historical and critical grammar of Polish*), published posthumously, is one of two of his studies; it is dedicated to the science of the word, in particular inflectional descriptions, in its entirety. The book is written in accordance with the historical method, which was innovative in Poland at that time. It stands out from grammar books of those days by its numerous references to proposals of other grammarians, writings by authors of old times, and dialectal pronunciation. Most of the then reviewers evaluated the grammar book negatively and not many contemporary researchers notice any innovativeness in it either.

Keywords: historical–comparative method – diachronic linguistics – 19th century – Polish linguistics – Polish grammar books – Andrzej Sztochel.

Trans. Monika Czarnecka

Anetta Bogusława Strawińska

(Kolegium Językoznawstwa,
Uniwersytet w Białymstoku,
e-mail: a.strawinska@uwb.edu.pl)

ORCID: 0000-0001-8401-3068

DOI: 10.33896/PorJ.2022.8.7

**JUBILEUSZ 40-LECIA PRACY NAUKOWEJ
PANI PROFESOR DR HAB. URSZULI SOKÓLSKIEJ, BIAŁYSTOK 28.02.2022 R.
SPRAWOZDANIE**

28 lutego 2022 roku w Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 14A w Białymstoku odbyła się uroczystość 40-lecia pracy naukowej Pani Profesor dr hab. Urszuli Sokólskiej.

Fot. Bogumiła Maleszewska-Oksztol, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku.

Profesor dr hab. Urszula Sokólska jest badaczką historii polszczyzny, zwłaszcza języka osobniczego i polszczyzny kresowej, jak również: języka prasy, reportażu literackiego, struktury językowej różnego typu poradników oraz zapomnianych słowników i traktatów poświę-

conych leksykografii, leksykologii, ortopeii. Studia polonistyczne ukończyła w 1980 roku na ówczesnej Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku i jeszcze w tym samym roku rozpoczęła pracę jako asystent stażysta w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej. Pracę magisterską napisała pod kierunkiem dr Ireny Halickiej. Doktorat obroniła w 1990 roku w Uniwersytecie Warszawskim. Również w Uniwersytecie Warszawskim w marcu 2006 roku Urszula Sokółska uzyskała habilitację, w lutym 2019 roku zaś tytuł profesora nauk humanistycznych. Pani Profesor Sokółska jest rodowitą białostoczką i całe swoje zawodowe życie związała z Uniwersytetem w Białymstoku. W latach 1993–2007 była kierownikiem Podyplomowych Studiów Polonistycznych. W roku 2008 została wybrana na dyrektora Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku i pełniła tę funkcję przez dwie kadencje, do 30 września 2016 r. W 2019 roku została odznaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi. Obecnie kieruje Katedrą Stylistyki i Lingwistyki Antropologicznej¹.

Jubilatka należy do najścisłego grona współczesnych polskich językoznawców. Jej teksty są publikowane w edycjach takich ośrodków naukowych jak: Warszawa (UW, UKSW), Poznań, Katowice, Lublin, Kraków, Toruń, Wrocław, Szczecin, Gorzów Wielkopolski, Bydgoszcz czy Siedlce. Profesor Sokółska jest przykładem naukowca kompletnego – przywołując wypowiedź prof. dr. hab. Kazimierza Ożoga – „który nie ogranicza się do jednej problematyki, powodującej wąską specjalizację, ale z wielkim powodzeniem przechadza się po całym wielkim ogrodzie polskiego językoznawstwa”². Monografie przez nią redagowane, Jej książki autorskie, prace dydaktyczne i organizacyjne w sposób znaczący „wpłynęły na poszerzenie wiedzy językoznawczej i kulturowej, a także na kształt naszej miłości do kultury, języka i wszystkiego, co Polskę stanowi”³.

Z powodu pandemii wydarzenie miało charakter hybrydowy. Większość uczestników połączyła się zdalnie za pośrednictwem platformy ZOOM. Przed komputerami zgromadzili się przedstawiciele środowisk akademickich z całego kraju – elita polskiej humanistyki – którzy złożyli Szacownej Jubilatce wyrazy uwagi, uznania, szacunku i sympatii.

Spotkanie, w imieniu organizatorów⁴, otworzyły dr Anetta Bogusława Strawińska z Katedry Stylistyki i Lingwistyki Antropologicznej Kolegium Językoznawstwa Uniwersytetu w Białymstoku oraz mgr Beata Zadykowicz – Dyrektor Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku.

Dr Anetta Strawińska przedstawiła sylwetkę Jubilatki. Prelegentka swoją wypowiedź rozpoczęła od przedstawienia życiorysu naukowego Badaczki, po czym wyszczególniła kręgi Jej

¹ Więcej: Strawińska, A. 2020. *Profesor Urszula Sokółska. Portret osobliwy*. W: *Ojczyzna święta mowol!... Wiąże nas twoje słowo. Polszczyzna w perspektywie diachronicznej. Studia i szkice*, red. A.B. Strawińska, s. 34–35. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

² Ożóg, K. 2020. *Polskie pieśni adwentowe*. W: *Ojczyzna święta mowol!... Wiąże nas twoje słowo*, dz. cyt., s. 389.

³ J.w.

⁴ Organizatorami spotkania byli: Dziekan Wydziału Filologicznego UwB prof. dr hab. Jarosław Ławski, dr Anetta Strawińska (Katedra Stylistyki i Lingwistyki Antropologicznej UwB), mgr Beata Zadykowicz (Dyrektor Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku), dr Łukasz Zabielski (Dział Badań Filologiczno-Bibliograficznych Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku).

zainteresowań naukowych oraz zreferowała działania organizatorskie i popularyzatorskie. W końcowej partii wykładu dr A. Strawińska podkreśliła, że Pani Profesor Sokółska jako kierownik katedry konsekwentnie dopinguje do pracy, skutecznie pomaga w kwestiach publikacyjnych oraz jest żywo zatroskana życiem pozanaukowym członków swojej „drużyny” (bo tak swoich podwładnych nazywa).

Rangę uroczystości dopełnili znamienici goście – władze Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku:

- Prorektor do spraw kształcenia dr hab. Krzysztof Korotkich, prof. UWB;
- Dziekan Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku prof. dr hab. Jarosław Ławski;
- Prodziekan ds. strategii rozwoju prof. dr hab. Violetta Wejs-Milewska;
- Dyrektor Kolegium Literaturoznawstwa Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku prof. dr hab. Dariusz Kulesza;
- Zastępca Dyrektora Kolegium Językoznawstwa Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku dr hab. Agata Rozumko.

Dr hab. Krzysztof Korotkich w imieniu J.M. Rektora prof. dr. hab. Roberta Ciborowskiego i własnym z okazji jubileuszu 40-lecia pracy naukowej złożył Szacownej Jubilatce serdeczne gratulacje oraz przekazał życzenia zdrowia i dalszych sukcesów. Podziękował także w imieniu władz rektorskich za zaangażowanie w rozwój białostockiej polonistyki oraz kreowanie nowoczesnego modelu pracy naukowej i dydaktycznej.

Dziekan Wydziału Filologicznego prof. dr hab. Jarosław Ławski z kolei, w imieniu całego środowiska filologów zatrudnionych w Uniwersytecie w Białymstoku, wyraził słowa podziwu za osiągnięcia naukowe, organizacyjne i talenty dydaktyczne Szacownej Jubilatki oraz podziękował za czterdziestoletnią pracę. Dziekan J. Ławski pokłada nadzieję, że Pani Profesor Sokółska pozostanie doradcą i mentorem bez względu na przyszłe decyzje zawodowe.

Prodziekan prof. dr hab. Violetta Wejs-Milewska podkreśliła rangę dorobku naukowego Jubilatki i jego użyteczność interdyscyplinarną. Życzyła Profesor Sokółskiej pomyślności w realizacji nowych przedsięwzięć; „nowej monografii – monografii życia”⁵.

Dyrektor Kolegium Literaturoznawstwa prof. dr hab. Dariusz Kulesza wątek interdyscyplinarności przywołany we wcześniejszym przemówieniu nie tyle kontynuował, ile go poetycko rozwinął. Profesor D. Kulesza kilkakrotnie mówił o wyróżniającej Jubilatkę umiejętności przekraczania – wydawałoby się nieprzekraczalnych – granic wyznaczonych przez konwenanse i dyscypliny oraz o niezwykle wyrazistej Jej osobowości. O tym, że „nie sposób Pani Profesor przegapić, nie sposób nie usłyszeć. Pani Profesor jest!”⁶.

Władze Kolegium Językoznawczego reprezentowała wicedyrektor dr hab. Agata Rozumko. W imieniu dyrektor prof. dr hab. Ireny Szczepankowskiej, swoimi i wszystkich pracowników Kolegium prelegentka złożyła Jubilatce serdeczne życzenia i zaakcentowała, że Pani Profesor Sokółska jest dla białostockiego środowiska językoznawców osobą niezwykle ważną

⁵ https://drive.google.com/drive/folders/17ZcCc9anb3DusCilPoQ7DXK_rElq54Qq?usp=sharing [dostęp: 9.04.2022].

⁶ Jw.

nie tylko ze względu na dorobek, działania organizacyjne i popularyzatorskie. Jubilatka jest dodatkowo „bardzo dobrą koleżanką i w pracy, i w życiu”⁷.

Nie zabrakło słów uznania skierowanych do Jubilatki przez liczne grono gości podłączonych *online*; czołowych polskich językoznawczyń i językoznawców. Jako pierwszy głos zabrał prof. dr hab. Kazimierz Ożóg. Badacz od lat jest urzeczony osobą Jubilatki. Jest pełen uznania dla drogi naukowej Pani Profesor; „drogi pokolenia, które chciało i chce nadal rozsądzić gorset ograniczeń na różnych polach”⁸.

Kolejnym prelegentem był prof. dr hab. Stanisław Dubisz, który wypowiadał się „jako kolega, jako dziekan Warszawskiej Polonistyki, gdzie Jubilatka się habilitowała, i jako jeden z opiniodawców postępowania profesorskiego”⁹. Profesor S. Dubisz z uznaniem obserwuje rozwój kariery naukowej Jubilatki. W swoim wystąpieniu akcentował takie przymioty Jubilatki jak „mobilność naukowa, organizacyjna i dydaktyczna, które są niezbędne do tego, by być doskonałym pracownikiem akademickim”¹⁰.

Gorące życzenia drogą internetową przekazali Jubilatce z zaprzyjaźnionego z białostocką polonistyką Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu naukowcy: prof. dr hab. Tadeusz Lewaszkiewicz; dr hab. Jolanta Migdał, prof. UAM; prof. dr hab. Anna Piotrowicz; dr hab. Przemysław Wiatrowski, prof. UAM oraz prof. dr hab. Małgorzata Witaszek-Samborska.

Dla przyjaciół z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza Profesor Sokólska jest kimś więcej niż tylko naukowczynią, „to przyjaciółka, za spotkanie której – przywołując słowa dr hab. P. Wiatrowskiego – dziękują fortune”¹¹.

Profesor A. Piotrowicz podkreśliła, że Jubilatka – w jej przeświadczeniu – jest wzorem „nie tylko naukowca, nie tylko człowieka (...); jest wzorem siły życia”¹².

Prof. dr hab. M. Witaszek-Samborska do życzeń zdrowia i pomyślności dołączyła podziękowania za niespotykany hart ducha Jubilatki, Jej odwagę cywilną, empatię, otwarcie na ludzi i do ludzi oraz niebywałą gościnność.

W imieniu środowiska akademickiego Uniwersytetu Śląskiego jubileuszowe życzenia przesłał Jubilatce *online* prof. dr hab. Artur Rejter. Przy tej okazji podziękował on Jubilatce za otwartość i konsekwencję w głoszeniu jasno sprecyzowanych wartości i poglądów.

Życzenia wszelkiego dobra dołączyła również profesor Ewa Sławkowa, która z kolei przekazała wyrazy wdzięczności Jubilatce za lata bezinteresownej przyjaźni; „takiej przyjaźni, która niesie w sobie wsparcie oraz siłę i pogodę ducha”¹³.

⁷ <https://drive.google.com/file/d/1eKxZXiQoUFZAJxLwGUQz1zOmeyaMgwUG/view?usp=sharing> [dostęp: 9.04.2022].

⁸ <https://drive.google.com/file/d/1eKxZXiQoUFZAJxLwGUQz1zOmeyaMgwUG/view?usp=sharing> [dostęp: 9.04.2022].

⁹ <https://drive.google.com/file/d/1eKxZXiQoUFZAJxLwGUQz1zOmeyaMgwUG/view?usp=sharing> [dostęp: 9.04.2022].

¹⁰ Jw.

¹¹ <https://drive.google.com/file/d/1eKxZXiQoUFZAJxLwGUQz1zOmeyaMgwUG/view?usp=sharing> [dostęp: 9.04.2022].

¹² Jw.

¹³ <https://drive.google.com/file/d/1eKxZXiQoUFZAJxLwGUQz1zOmeyaMgwUG/view?usp=sharing> [dostęp: 9.04.2022].

Z upoważnienia Prezesa Towarzystwa Kultury Języka profesora dr. hab. Józefa Porayskiego-Pomsty kwiaty wraz z życzeniami wręczyły dr Ewa Gorlewska i dr Małgorzata Andrejczyk.

Z uwagi na ograniczenia czasowe nie wszyscy uczestnicy uroczystości mogli zabrać głos. Dzięki możliwościom technicznym, jakie daje platforma ZOOM, goście przesyłali pozdrowienia przez internetowy czat. Oto zapisane rozmowy:

Renata Przybylska: Wszystkiego najlepszego dla Szanownej Jubilatki, zdrowia, energii i wielu dalszych sukcesów!

Krystyna Szczepniak: z Gdańska jak zwykle serdecznie pozdrawiam i życzę (sobie) wielu takich spotkań, jakie ostatnio nam się zdarzyły.

Pani Profesor, Szanowna Jubilatko, Kochana Ulu! Dziękuję za wszystkie nasze spotkania, długie rozmowy w drodze między Szczecinem a Pobierowem. Już nie mogę się doczekać kolejnych!!! Życzę Ci zdrowia, radości, energii i kolejnych wspaniałych tekstów. Ściskam mocno – Ada Seniów.

Kochana Ulu, Droga Jubilatko, jestem szczęśliwa, że mogłam Ci ofiarować napisany przeze mnie artykuł. Niecierpliwie czekam na możliwość spotkania i uściskania Cię! Na razie życzę zdrowia, sił i energii, a także kolejnych wspaniałych pomysłów rozwijania działalności naukowej. Pozdrawiam z Gdańska, Lucyna.

Kochana Ulu, Szanowna Jubilatko, dziękuję Ci za wsparcie, życzliwość i zaangażowanie. Życzę jeszcze wielu sukcesów. Pozdrawiam z Tczewa, Aneta Wysocka.

Jadwiga Waniakowa: Szanowna Jubilatko, droga Ulu, gorąco gratuluję pięknego jubileuszu. Życzę najserdeczniej samych sukcesów w każdej dziedzinie, życzę zdrowia i radości oraz dalszych znakomitych publikacji. Cieszę się ogromnie, że mogłam uczestniczyć w tej uroczystości (choć wirtualnie). Pozdrawiam gorąco (...).

Szanowna Jubilatko, Droga Ulu, jakże się cieszę, że mogłam Cię spotkać. Dziękuję Ci za Twoją ogromną życzliwość, wielkie dobro, którego doświadczyłam, a także codzienne rozmowy i wspólne „memowanie”. Życzę wszystkiego, co najlepsze – Iza Kępka.

Ewa Gruszevska: Gratulacje Pani Profesor!!! Cudowna uroczystość, gratuluję organizatorom!!!

User: Kochana Ulu, za życzliwość, takt, dobre słowo podziękowania. Wszystkiego dobrego!¹⁴

Z ramienia doktorantów Jubilatki życzenia złożyła dr M. Andrejczyk, adiunkt w Katedrze Stylistyki i Lingwistyki Antropologicznej UwB.

W imieniu białostockich historyków, z którymi poloniści „przez 20 lat żyli w symbiozie, tworząc jeden wydział; Wydział Humanistyczny” wystąpienie wygłosił prof. dr hab. Cezary Kukło. Profesor z dumą wymieniał (przywoływane wcześniej) naukowe przymioty Jubilatki. W swojej syntetycznej wypowiedzi wyeksponował naukową postawę Profesor Sokólskiej; postawę obrońcy studentów, pracowników i własnego środowiska wbrew wszystkiemu i ponad wszystko.

Jako przedstawiciel uniwersyteckich współpracowników Szanownej Jubilatki; pracowników dawnego Zakładu Historii Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej kierowanego przez

¹⁴ <https://drive.google.com/file/d/1eKxZXiQoUFZAjxLwGUqz1zOmeyaMgwUG/view?usp=sharing> [dostęp: 9.04.2022].

śp. prof. dr. hab. Bogdana Nowowiejskiego głos zabrał dr Konrad Szamryk, adiunkt w Zakładzie Językoznawstwa Polonistycznego i Komparatystyki UwB. Doktor K. Szamryk wyraził słowa podziwu dla odwagi Jubilatki oraz podziękował za okazaną mu koleżeństwo i bezinteresowne wsparcie „nie tylko słowem, ale i czynem”¹⁵.

Podczas jubileuszowego spotkania dyrektor Książnicy Podlaskiej mgr B. Zadykowicz wystąpiła w podwójnej roli: gospodarza oraz reprezentanta studentów Profesor Sokólskiej. Pani Dyrektor, jako uczennica Profesor Sokólskiej, podkreśliła, że Koleżanki i Koledzy (nawet ci, którzy otrzymywali słabe noty z przedmiotów historycznojęzykowych prowadzonych przez Jubilatkę) wspominają Panią Profesor Sokólską „z wielką serdecznością i uśmiechem”¹⁶.

Z okazji 40-lecia pracy naukowej Pani Profesor dr hab. Urszuli Sokólskiej powstała wieloautorska rozprawa zatytułowana *Ojczysta święta mowa!...Więże nas Twoje słowo. Polszczyzna w perspektywie diachronicznej. Studia i szkice* pod red. Anetty Bogusławy Strawińskiej, Białystok 2020¹⁷. Podczas uroczystości praca zbiorowa została Jubilatce przekazana przez dr M. Andrejczyk i dr A. Strawińską.

Fot. Bogumiła Maleszewska-Oksztol, Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku.

Monografia, na którą złożyły się prace 43 czołowych polskich językoznawców, to kompendium wiedzy na temat kondycji i przemian języka polskiego od średniowiecza do XXI wieku. Zainteresowania badaczy współtworzących liczącą ponad 600 stron rozprawę

¹⁵ https://drive.google.com/drive/folders/17ZcCc9anb3DusCILpoQ7DXK_rElq54Qq?usp=sharing [dostęp: 9.04.2022].

¹⁶ Jw.

¹⁷ Praca jest udostępniona na stronie Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/11878> [dostęp: 9.04.2022].

zasadniczo ogniskują się wokół historii polszczyzny, zwłaszcza doby średnio- i nowopolskiej. Przedmiot naukowych analiz stanowią również zagadnienia języka osobniczego, dawnej polszczyzny kresowej, zapomniane słowniki, gramatyki, pamiętniki oraz poradniki i pisma polityczne. Tom wzbogacają dysertacje dotyczące antroponimii i mikrotoponimii. Dodatkowo rozprawa zawiera teksty dotyczące regionalnych odmian polszczyzny. Przedmiot zainteresowań badaczy koncentruje się także wokół stanu języka polskiego we współczesnej debacie publicznej, zwłaszcza w kampanii wyborczej i we współczesnych *social mediach*, oraz wpływu procesów globalizacyjnych na język zawodowy.

Jako ostatnia przemówiła do zgromadzonych Profesor Sokólska. Wystąpienie Jubilatki było bardzo emocjonalne. Wzruszona Pani Profesor podziękowała władzom Wydziału Filologicznego UwB za wsparcie przy realizacji jubileuszu, Rodzinie, organizatorom oraz wszystkim uczestnikom za udział w uroczystości.

Oficjalną część wydarzenia zamknęła dr A. Strawińska i zaprosiła zgromadzonych gości na recital Izabeli Szafrąńskiej¹⁸, której akompaniował Przemysław Zalewski¹⁹.

Po części artystycznej dr A. Strawińska pożegnała uczestników uroczystości, którzy połączyli się *online*, a gości zebranych w Książnicy Podlaskiej zaprosiła na jubileuszowy tort i poczęstunek.

Pani Profesor Urszuli Sokólskiej gratulujemy tego pięknego jubileuszu i życzymy zdrowia, powodzenia w życiu osobistym oraz twórczej satysfakcji. Żywimy nadzieję, że kolejne monografie będą powstawały z taką regularnością, do jakiej Pani Profesor przez 40 lat pracy przyzwyczaiła odbiorców Swoich badań.

¹⁸ Izabela Szafrąńska – piosenkarka i wokalistka; autorka tekstów. Artystka zadebiutowała jesienią 2019 roku albumem *Z bursztynu*, do którego teksty napisali tacy twórcy jak: Jan Wołek, o. Wacław Oszajca, Jan Kondrak. Wokalistka ma na swoim koncie koncerty m.in. w USA, Hiszpanii, Holandii, Niemczech, Mołdawii, Czechach, Słowacji, Rosji, Danii oraz na Białorusi.

¹⁹ Przemysław Zalewski – pianista, akompaniator, aranżer. Absolwent Uniwersytetu Muzycznego im. Fryderyka Chopina w Warszawie. Współpracuje przy produkcji muzycznych programów telewizyjnych.

O DUMIE DUMA WSPÓŁCZESNA

Mickiewiczowska „Dawnych Polaków **duma** i szlachetność” (*Do Matki Polki*, 1830) weszła do rejestru archetypów i symboli narodowych, stając się pojęciem nobilitowanym i ważnym zarówno w czasie zaborów, jak i w 20-leciu międzywojennym:

Ś.p. Gabriel Narutowicz stał się [...] swego rodzaju znakomitością dzięki wybitnym pracom w dziedzinie budownictwa wodnego. A że w owych czasach, czasach ciężkiej niewoli, każdy Polak, który zdobył uznanie wśród cudzoziemców, dawał wszystkim innym pewne prawo do **dumy narodowej**, nazwisko to przez nikogo ze spotykanych przeze mnie Polaków inaczej, jak z szacunkiem, nie było wymawiane (Józef Piłsudski, *Wspomnienia o Gabrielu Narutowiczu*, 1923).

W drugiej połowie XX w. i w pierwszym 20-leciu XXI w. *duma* (i związana z nią rodzina wyrazów) jest rejestrowana przez wszystkie słowniki języka polskiego, należy więc niejako do słownictwa podstawowego, jednakże ma stosunkowo niewielką frekwencję w wypowiedziach, zapewne ze względu na jej „nobilitacyjne” nacechowanie, które ograniczało jej zakres występowania.

W ostatnim okresie *duma* przeżywa swego rodzaju renesans, jeśli chodzi o jej występowanie w wypowiedziach publicznych, co – oczywiście – należy łączyć z ożywieniem działań politycznych i nasileniem się walki politycznej prowadzonej na różnych poziomach publicznej aktywności. Słyszymy zatem, że *duma narodowa nie pozwala nam na kompromis z Brukselą*, że *Polacy są dumnym narodem, który sam potrafi decydować o sobie*, że *Polska może być dumna ze swej pozycji na arenie międzynarodowej i ze swych sojuszników oraz że rząd polski jest dumny z postawy polskiego społeczeństwa wspomagającego uchodźców ukraińskich*. Wyraz *duma* staje się słowem kluczem tłumaczącym określone postawy i zachowania, trochę patetycznym i trochę modnym. To ostatnie daje się zauważyć m.in. w wypowiedziach naszych sportowców, którzy do niedawna *byli zadowoleni ze swych wyników bądź się z nich cieszyli lub byli nimi usatysfakcjonowani*, a ostatnio – *są z nich dumni*.

Wszystko to sprawia, że *dumie* warto poświęcić słów kilkoro, bo historia tego wyrazu jest interesująca, a rodzina liczna. Etymologia jest zagadkowa. Słowniki etymologiczne są, co prawda, zgodne co do podstawy prasłowiańskiej **duma* ‘rada, myśl, zamiysł, mniemanie, rozmyślanie’ (BSEJP, SSEJP), przyjmując zarazem, że na gruncie prasłowiańskim jest to dawne zapożyczenie (ale tu już są różnice) z języka / dialektu gockiego (BrSEJP, germańskiego (bliżej nieokreślonego) (SSEJP, BSEJP) lub starszwedzkiego (BESJP). W polszczyźnie *duma* znajduje poświadczenia dość późne, bo dopiero z XVI w., podczas gdy zapisy staroruskie i bułgarskie datowane są na wiek XIII, co potwierdzałoby (ze względu na kierunki wędrówek północnych i wschodnich plemion germańskich) hipotezę o wcześniejszej pożyczce z gockiego lub starszwedzkiego. Jest zatem prawdopodobne, że w języku polskim jest to

rutenizm, rejestrowany pierwotnie w dwóch znaczeniach: ‘myśl, pogląd, opinia (zwłaszcza błędna)’, ‘upór (przy złych poglądach), arogancja, pycha’ (BESJP).

Słownik języka polskiego S.B. Lindego z przełomu XVIII i XIX w. odnotowuje już trzy znaczenia wyrazu *duma*: 1. ‘zastanawianie się, rozważa, rozmyśl’, 2. ‘górnomyślność o sobie, wysokie mniemanie o swojej zacności’, 3. ‘elegia rycerska, niby zmyślona pieśń’, zaopatrując je m.in. w następujące cytaty:

Ad 1. Wszystkie swoje o doczesnym pokoju i rozkoszach dumy odłożywszy, wołaj do boga: okaż mi drogę prawą [...]; Pogaństwo rozumiało, że bogowie żony mają, i według dumy ich Juno była żoną Jowisza;

Ad 2. Chcieć być, czym być nie mogę, *duma* to jest podła [...]; Nie miałby dla czego czuba podnosić nad drugiego, ani samo dumy sobie stroić;

Ad 3. Insze jest śpiewanie pieszczone, jako są lamenty, dumy; insze śpiewanie męskie, jak na wojnie [...]; W majowej chwili Już o wschodzie słońca dawne słowik dumy kwili (por. SL I: 556).

Pierwsze dwa z tych znaczeń nawiązują w swych parafrazach do znaczeń rejestrowanych w XVI–XVII w., znaczenie trzecie to kulturowy wpływ Rusi, folkloru ukraińskiego – por. *dumka* (ukr. *dumka*) ‘melancholijna i smutna ludowa pieśń ukraińska oparta na motywach balladowych; utwór literacki wzorowany na tej pieśni’ (SJPDor II: 427).

W tym słowniku (SL) zarejestrowana jest dość liczna rodzina wyrazów związana z rzeczownikiem *duma*: *dumać*, *dumanie*, *dumca* ‘człowiek dumny’, *dumiec* ‘człowiek dumny’, *dumieć* ‘zdumiewać się’, *dumienie* ‘zdumiewanie’, *dumnie*, *dumno*, *dumka*, *dumnoślaski* ‘nadęty, czczy’, *dumnomyślny* ‘górnomyślny’, *dumność* ‘wyniosłość, pyszność’, *dumnowyniosły* ‘dumą uniesiony’, *dumny*, *zdumieć*, *zdumiewać*, *zdumiewanie*, *zdumieć się*, *zdumienie się*, *zdumiewać się*, *zdumiewanie się* – 22 leksemy. W ciągu następnych trzech wieków (XIX–XXI) podlegała ona rozwojowi i selekcji. Słownik pod redakcją Witolda Doroszewskiego (SJPDor) oprócz *dumy* zawiera takie hasła jak: *dumać*, *dumanie*, *dumiec*, *dumka*, *dumliwy*, *dumnie*, *dumnieć*, *dumno*, *dumnomyślny*, *dumny*, *zdumiałość*, *zdumić*, *zdumieć*, *zdumieć się*, *zdumiewać*, *zdumienie*, *zdumiewajco*, *zdumiewajco*, *zdumiewajco*, *zdumiewajco*, *zdumiewajco*, *zdumiony*, *zdumnieć* – 22 leksemy, a w słowniku pod redakcją Stanisława Dubisza (USJP) występują: *duma*, *dumać*, *dumanie*, *dumka*, *dumnie*, *dumny*, *zdumieć* – *zdumiewać*, *zdumieć się* – *zdumiewać się*, *zdumienie*, *zdumiewać*, *zdumiewać się*, *zdumiewajco*, *zdumiewajco*, *zdumiony* – 16 leksemów.

SJPDor, rejestrujący w wyborze słownictwo od połowy XVIII w., podaje ilościowo taką samą listę haseł jak SL, przy czym część z nich ma kwalifikatory *przestarzały*, *dawny*, a zatem w połowie XX w. wychodziły one (lub wyszły) już z użycia. Potwierdza to najmniej liczny rejestr haseł w USJP. Ponadto zaszyły zmiany jakościowe. Z listy haseł w SL wyszły z użycia takie jak: *dumca*, *dumiec*, *dumieć*, *dumienie*, *dumno*, *dumnoślaski*, *dumnomyślny*, *dumnowyniosły*, *dumność*, a spośród haseł zarejestrowanych jeszcze w SJPDor zaginęły: *dumiec*, *dumliwy*, *dumnieć*, *zdumiałość*, *zdumić*, *zdumnieć*. Trzeba zatem stwierdzić, że rozwój tej rodziny wyrazów miał charakter regresywny.

Ewolucja semantyki podstawowego wyrazu *duma* postępowała natomiast w kierunku odwrotnym, progresywnym, różnicowania znaczeń. Jak zaznaczono, SL wyróżnia trzy znaczenia. W SJPDor stratyfikacja ta przedstawia się inaczej: 1. ‘poczucie osobistej godno-

ści' a) 'szlachetna ambicja, poczucie wartości własnej...'; b) 'wygórowane pojęcie o sobie, pycha...'; 2. 'to, co jest przedmiotem czyjejś dumy, chluba, chwała'; 3. *lit.* 'utwór epicki osnuty na tle zdarzeń historycznych; smutna pieśń...'; 4. *przestarz.* 'myśl, rozmyślanie, marzenie'; 5. **Duma** *hist.* 'ciało ustawodawcze powołane w Rosji w 1905 r...'

W USJP różnicowanie to przedstawia się podobnie: 1. 'poczucie osobistej godności, wartości własnej...': *szlachetna дума; mieć poczucie dumy narodowej; coś napawa kogoś dumą*; 2. 'wygórowane pojęcie o sobie, pycha, zarozumiałość...': *niepohamowana дума; wbić kogoś w dumę; rozpięra kogoś дума*; 3. 'coś lub ktoś będący powodem czyjejś dumy': *syn był jej największą dumą; ten gmach – to дума całego miasta*; 4. *lit.* a) 'utwór epicki osnuty na tle zdarzeń historycznych...': *дума o hetmanie*; b) 'smutna pieśń, rodzaj elegii': *śpiewać dumy*.

W zasadzie znaczenia 1.–3. w SJPDor pokrywają się ze znaczeniami 1.–4. w USJP z tą różnicą, że w USJP zarejestrowane jest – jako oddzielne – znaczenie 'smutna pieśń, rodzaj elegii', które *nota bene* jest częściowo zasygnalizowane już w cytatach podanych w SL: „Dawali im Grecy pewne przezwiska od powiatów Doryka, Frygika; jak u nas Ruskie lamenty, Podolskie dumy”, „Nad tobą дума będzie śpiewana”. Znaczenie 4. z SJPDor wyszło *de facto* z użycia w pierwszej połowie XX w., co potwierdzają źródła cytowane w tym haśle. Znaczenie 5. jest swego rodzaju nieporozumieniem, ponieważ, po pierwsze, **Duma** jako nazwa instytucji ma charakter nazwy własnej (których w SJPDor nie definiowano), a, po drugie, jest to niezależne zapożyczenie z języka rosyjskiego, a zatem jest to w stosunku do *dumy* homonim, nie zaś kolejne znaczenie czy też podhasło.

Dzisiaj w wypadku hasła **Duma II** należałoby sformułować następującą encyklopedyczną parafrazę: *Duma bojarska* 'od XV w. do 1547 r. rada feudałów wielkiego księcia moskiewskiego; od 1547 r. do 1711 r. rada cara'; *Duma Państwowa* <ros. Gosudarstwiennaja Дума> 'parlament w Rosji od 1906 r. do 1917 r.'; *Duma Państwowa Federacji Rosyjskiej* <ros. Gosudarstwiennaja Дума Federalnogo Sobranija Rossijskoj Federacji> 'od 1993 r. izba niższa parlamentu Federacji Rosyjskiej (Zgromadzenia Federalnego)' (por. KS, SSWO).

Rzeczownik *duma* (a także wyrazy *dumny* i *dumnie*) – jak zaznaczono na wstępie – jest zaliczany do słownictwa wspólnego różnym odmianom polszczyzny, czyli słownictwa podstawowego, jądrowego (zob. Markowski 1990, II: 11), nie ma jednak licznej reprezentacji we frazeologii, wśród słów skrzydlatych i przysłów. Spośród tych ostatnich można wymienić frazę *duma rodzi kłopoty*, spośród słów skrzydlatych – Mickiewiczowskie *Dawnych Polaków дума i szlachetność* (przytoczone na początku tego szkicu), *świątynia dumania*, *o tem-że думаć na paryskim bruku* czy tłumaczenie z Maksyma Gorkiego *człowiek to brzmi dumnie*, ros. *человек (...) это звучит (...) гордо*. Do częściej występujących frazeologizmów należy zaliczyć zwroty *urosnąć w dumę*, *wbić (wbijać) kogoś w dumę* oraz frazę *rozpięra kogoś дума*.

Jest to więc wyraz, który „okres swej świetności” chyba ma już za sobą i – mimo chwilowej mody zwiększającej jego frekwencję w komunikatach publicznych – zmierza w kierunku nacechowania książkowego, podniosłego, erudycyjnego, w kierunku słownictwa tyleż „nobliwego”, co rzadziej stosowanego (por. Dubisz 2017: 262–284). Parafrazując Mickiewicza, można powiedzieć, że *Polaków дума* zmierza do lamusa historii.

S.D.

Bibliografia

- BESJP – Bańkowski, A. 2000. *Etymologiczny, słownik języka polskiego*, t. I. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BSEJP – Boryś, W. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- BrSEJP – Brückner, A. 1970. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. II. Warszawa: „Wiedza Powszechna”.
- Dubisz, S. 2017. *Językoznawcze studia polonistyczne (pisma wybrane, uzupełnione, zmienione)*, t. V: *Współczesna polszczyzna ogólna*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kolberg, O. 1977. *Przysłowia*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- KS – Kopaliński, W. 1985. *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Markiewicz, H., Romanowski, A. 1990. *Skrzydlate słowa*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Markowski, A. 1990. *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. I–II. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- SJPDor – Doroszewski, W. red. 1960, 1968. *Słownik języka polskiego*, t. II, X. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SL – Linde, S.B. 1854, 1860. *Słownik języka polskiego*, t. I, VI. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (wyd. fotooffsetowe Warszawa 1994, 1995).
- SSEJP – Sławski, F. 1952. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I. Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- SSWO – Sobol, E. red. 1995. *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- USJP – Dubisz, S. red. nauk. 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I, V. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

INFORMACJE DLA AUTORÓW „PORADNIKA JĘZYKOWEGO”

Prosimy Autorów o nadsyłanie artykułów, rozpraw, recenzji publikacji językoznawczych oraz sprawozdań z konferencji, sympozjów i spotkań, ponieważ chcemy, aby „Poradnik Językowy” w szerokim zakresie informował o życiu naukowym w kraju i za granicą.

Uprzejmię prosimy Autorów o przestrzeganie następujących zasad redakcyjnych:

- Objętość artykułu nie powinna przekraczać 14 stron znormalizowanego maszynopisu (ok. 25 000 znaków ze spacjami), objętość recenzji zaś – stron 7 (ok. 12 000 znaków ze spacjami).
- Prosimy o dołączenie do tekstu artykułu krótkiego (10 wersów) streszczenia i słów kluczowych w języku polskim. Dotyczy to pozycji opublikowanych w rubrykach: *Artykuły i rozprawy*, *Objaśnienia wyrazów i zwrotów*, *Gramatyki / słowniki języka polskiego*. Streszczenie powinno zawierać: 1) uzasadnienie podjętych badań; 2) prezentację uzyskanych wyników; 3) omówienie zastosowanej metody badawczej.
- W cudzysłowie podajemy tytuły czasopism oraz cytaty – jeżeli nie są wydodrębnione w inny sposób (np. inną wielkością pisma).
- Kursywą wydodrębniamy wszystkie omawiane wyrazy, zwroty i zdania, ponadto tytuły książek i części prac, tzn. rozdziałów i artykułów, oraz zwroty obcojęzyczne wplecione w tekst polski.
- Podkreślenia tekstowe oznaczamy spacją (druk rozstrzelony).
- Znaczenie wyrazów podajemy w łapkach ”.
- Prace należy dostarczać w formie papierowej oraz wersji elektronicznej na konto: poradnikjezykowy@uw.edu.pl
- Autorów przysyłających swoje prace po raz pierwszy prosimy o czytelne podanie imienia, nazwiska, tytułu naukowego lub zawodowego, numeru ORCID, nazwy ośrodka naukowego (przy którym chcą afiliować tekst artykułu), adresu prywatnego, adresu e-mail i numeru telefonu. Pliki prosimy przysyłać w formacie edytora MS Word (*.doc, *.rtf).
- Autorzy są zobowiązani do złożenia oświadczenia o oryginalności autorskiej tekstów.

Redakcja nie zwraca tekstów niezamawianych.

INFORMACJA O PRENUMERACIE

„PORADNIKA JĘZYKOWEGO”

Ceny „Poradnika Językowego” w roku 2022:
prenumerata roczna (10 numerów) – 190,00 zł,
opłata za pojedynczy numer – 19,00 zł.

Zamówienia na pojedyncze egzemplarze pisma można składać bezpośrednio na stronie wydawnictwa: www.elipsa.pl lub kierować na adres e-mail: sklep@elipsa.pl

Prenumerata krajowa i zagraniczna

Zamówienia na prenumeratę w wersji papierowej można składać bezpośrednio na stronie

RUCH SA, www.prenumerata.ruch.com.pl

Ewentualne pytania prosimy kierować na adres e-mail: prenumerata@ruch.com.pl lub kontaktując się z Centrum Obsługi Klienta „RUCH” pod numerami: 22 693 70 00 lub 801 800 803 – czynne w dni robocze w godzinach 7⁰⁰–17⁰⁰. Koszt połączenia wg taryfy operatora.

Zamówienia na prenumeratę przyjmują również:

KOLPORTER SA, www.kolporter.com.pl, e-mail: prenumerata.warszawa@kolporter.com.pl
tel. 22 355-04-71 do 75

GARMOND PRESS SA, e-mail: prenumerata.warszawa@garmondpress.com.pl
tel. 22 837-30-08

Subscription orders for all magazines published in Poland available through the local press distributors or directly through:

Foreign Trade Enterprise ARS POLONA SA, ul. Obrońców 25, 03-933 Warszawa
www.arspolona.com.pl, e-mail: arspolona@arspolona.com.pl